

EX PANNONIA

20

Суботица / Subotica / Szabadka
2016

U finansiranju ovog broja časopisa učestvovali su:
Grad Subotica, Pokrajinski sekretarijat za kulturu i javno informisanje, fondacija Bethlen Gábor

EX PANNONIA

Broj 20

Subotica 2016.

Izdavač: Istorijski arhiv Subotica

Za izdavača: Stevan Mačković, direktor IAS

Redakcija: Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev, Zolna Matijević

Lektor: Jelena Cvetić

Prevodi sažetaka: Halász Tibor

Tiraž: 500 primeraka

Štampa: REprint, Subotica

Adresa redakcije: Trg slobode 1/III, tel. +381 (0)24 524-033

e-mail: info@suarhiv.co.rs

web adresa: www.suarhiv.co.rs

ISSN 0354-9151

CIP – Каталогизација у публикацији Библиотеке
Матице српске, Нови Сад

930.25 (497.113)

Ex Pannonia / redakcija Stevan Mačković, Tatjana
Segedinčev, Zolna Matijević – 1996, Br. 1. – Subotica:
Istorijski arhiv Subotica, 1996-; 30 cm

Godišnje
ISSN 0354 - 9151

COBISS.SR-ID 74467596

SADRŽAJ

STUDIJE

ZAVIČAJNA ISTORIJA

Zoran Veľjanoviĥ	Zaboravljени Суботичани чије име је (о)стало само на надгробном камену: Марија Карановиĥ и Самко Манојловиĥ	5
Tibor Halas	Subotica 1916. godine u svetlu skupštinskih zapisnika	13
Dejan Mrkić	Subotički izlozi tokom 20. veka	29
mr Karlo Slavić	Subotički patent livene prese za groŹde	34
prof. dr Geza Cekuš	Jedna muslimanska sahrana u Subotici	37

IZ ARHIVSKE GRAĐE

dr Zoltan Mesaroš	Prikaz fonda F:096. (Opštinski komitet SKS - Subotica (1952-1990)) (za istraživaĉe, gde, šta i kako traŹiti)	41
-------------------	--	----

ISTORIJA ZDRAVSTVA

dr Emil Libman,		
prof. Ljiljana Ćović,		
dr Maja Vuĉković	Kratke biografije upravnika Opšte bolnice u Subotici	45
dr DeŹe Ćuso	Integracija subotičke Hitne pomoći (prva decenija, 1896-1906)	57

IZ RADA ARHIVA

Tamara Petković	Letopis Istorijaskog arhiva za 2015. godinu	76
-----------------	---	----

PRIKAZI

dr Драго Његован	<i>Армија, II група масовних злочина (Бачка и Барања) / (Зоран Вукелић)</i>	80
Rencsényi Hajnal		
Elvira	Istina o nevinim stradalima / <i>Ártatlanok igazsága. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-1945 Alapítvány, Budapest, 2014 / (dr Zoltan Mesaroš)</i>	82
*	Život Jevreja u Subotici / <i>Élettől az életig a holokauszton át: Forum Könyvkiadó, Újvidék, Szabadkai Zsidó Hitközség, Szabadka, 2015 / (dr Zoltan Mesaroš)</i>	84
Halbrohr József	<i>Élettörténetem. Milko, 2015. / Moj život / (dr Zoltan Mesaroš)</i>	87
*	Izložba 115 godina FK „Baĉka 1901” / (Stevan Maĉković)	90
*	<i>Vodiĉ kroz arhivske fondove Istorijaskog arhiva Subotica XVIII/1 i XVIII/2 i Vodiĉ kroz arhivske fondove Istorijaskog arhiva Subotica sveska I na mađarskom jeziku / A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kalauza I. kötet. / (Zolna Matijević)</i>	92
Dragutin Miljković	<i>Banja Palić - Palics fürdő 1845-1963, Subotica/Szabadka, 2015. / (Tibor Halas)</i>	94
Zoran Stevanović,		
Vesna Bašić (ured.)	<i>Put dokumenta. Metode i rezultati istraživanja vremena nastanka najstarijih arhivskih dokumenata u Arhivu Vojvodine, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2016. / (Mezei Zsuzsanna)</i>	96

TARTALOM

KUTATÁSOK

HELYTÖRTÉNET

Zoran Veljanović	Elfeledett szabadkaiak, akiknek a neve csak sírkövön maradt meg: Marija Karanović és Samko Manojlović	5
Halász Tibor	Szabadka 1916-ben, a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében	13
Dejan Mrkić	Szabadkai kirakatok a 20. században	29
mr. Karlo Slavić	A szabadkai találmány, öntött prés a szőlő préseléséhez	34
prof. dr. Cékus Géza	Egy muzulmán temetés Szabadkán	37

LEVÉLTÁRI ANYAG

dr. Mészáros Zoltán	A 096-os fond bemutatása (Szerb Kommunista Szövetség Községi Pártbizottsága - Szabadka (1952 -); 1952-1990))	41
---------------------	--	----

EGÉSZSÉGÜGY-TÖRTÉNET

dr. Emil Libman,
prof. Ljiljana Čović,
dr. Maja Vučković
dr. Csúszó Dezső

A Szabadkai Közkórház igazgatóinak rövid életrajza 45
A szabadkai mentőszolgálat beilleszkedése (Az első évtized: 1896-1906) 57

A LEVÉLTÁR TEVÉKENYSÉGÉBŐL

Tamara Petković A Szabadkai Történelmi Levéltár 2015. évi tevékenysége 76

ISMERTETÉSEK

dr. Dragutin Njegovan *A II. hadsereg és a tömeges gaztettek (Bácska és Baranya) / (Zoran Vukelić)* 80
Rencsényi Hajnal Elvira *Ártatlanok igazsága. Keskenyúton, Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest. 2014. 115 o. /Istina o nevinim stradalima / (dr. Mészáros Zoltán)* 82
* *Élettől az életig a holokauszton át: Forum Könyvkiadó, Újvidék, Szabadkai Zsidó Hitközség, Szabadka, 2015. /ŽivotJ evreja u Subotici / (dr. Mészáros Zoltán)* 84
Halbrohr József *Élettörténetem. Milko, 2015. / (dr. Mészáros Zoltán)* 87
* *A Bácska (1901) szabadkai labdarúgóklubról szóló kiállítás bemutatása / (Stevan Mačković)* 90
* *A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kaluzának bemutatása XVIII/1 és XVIII/2, a Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kalauza I. kötetének magyar fordításáról / (Zolna Matijević)* 92
Dragutin Miljković *Banja Palić-Palics-fürdő 1845-1963, Subotica/Szabadka, 2015. / (Halász Tibor)* 94
Zoran Stevanović és Vesna Bašić (szerk.) *A dokumentum útja /Put dokumenta: Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2016. Kutatási módszerek és eredmények a legrégebben keletkezett dokumentumok keletkezési idejéről a Vajdasági Levéltárban. / (Mezei Zsuzsanna)* 96

Зоран Вељановић,
виши архивист, Историјски архив Суботица

Заборављени Суботичани чије име је (о)стало само на надгробном камену: Марија Карановић и Самко Манојловић

Сажетак: У раду су представљене две биографије личности чије је име и дело давно прекрио песак Суботичке пешчаре. Марија Карановић, добротворка и културна делаткиња, чија је младост прераном смрћу прекинута, и Самко Манојловић, земљопоседник, гвожђарски трговац, банкар, одборник и политичар, културни и просветни делатник, који је био покретач и уредник првог ћириличног листа на српском језику у Суботици *Љубав*.

Кључне речи: Марија Карановић, Самко Манојловић, биографије, Суботица, Војводина, Срби.

1. МАРИЈА КАРАНОВИЋ – ПРЕКИНУТА МЛАДОСТ

Марија Карановић, културна делаткиња, добротворка, (Суботица, 4. фебруар 1853 – Суботица, 22. фебруар 1874) потиче из суботичке трговачке породице Карановић која је дала неколико знаменитих личности не само родном граду, већ и српској култури уопште; и не само Србима, већ и словенском становништву у Војводини у другој половини 19. и почетком 20. столећа. Породица Каран, односно Карановић, деловала је на простору северне Бачке два столећа,¹ а потом јој је лоза усахнула.² Порекло воде

из старе Србије, из које су се у безбројним српским сеобама најпре отиснули у западне крајеве Балкана, а из њих у ове североисточне, потиске.

Марија је била прво и једино дете имућног и угледног трговца Ђорђа (Георгија) и Христине. Кума која јој је на крштењу наденула име била је Ана, удова Александра Марковића. Брат од стрица био јој је најзнаменитији члан породице Карановић, Младен Карановић, српски и буњевачки национални радник и културни делатник.³

*

Како су Маријини родитељи били имућни житељи Маријатерезиопоља,⁴ својој јединици су одредили добро школовање у ондашњем грађанском маниру који је био прописан за децу женског рода. Основно образовање стекла је у Српској вероисповедној школи која се од 1710. године налазила у порти црквеног храма Св. Вознесења Господњег,⁵ где је учитељ и катихета био ђакон Јаков-Јађа Арадски. Музичко образовање стицала је код приватних учитеља. Њено интересовање за музику проширивао је солидан црквени хор, којег је попут и тек основаног Српског певачког друштва имала прилике да слуша о славама и другим свечаностима, па и беседама са играњкама којима су присуствовале готово све грађанске породице.⁶ Присуство на свечарским догађајима није се чинило само из осећаја за музику и уметност, већ се на тај начин изражавао национални став и подршка

¹ Изворно презиме Карановића је Каран, како је уосталом и уписано у матичне књиге рођених у Мољу приликом Младеновог крштења. У појединим документима Младен је уписиван и као Каранов. Како било, биографска књига овог знаменитог човека још увек није написана, што не значи да једном неће угледати светлост дана.

² Марија је била јединица. Њен „наследник” Младен иза себе није оставио порода, тако да је за иначе танку суботичку лозу Карановић то био крај.

³ Младен Карановић (Мол, 21. јун 1863 – Суботица, 3. новембар 1950), публициста, национални и културни радник, учествовао је у оснивању и раду више српских и буњевачких културно-просветних друштава. Са Душаном Петровићем основао је Српску штампарију. Био је уредник и власник „Суботичких новина”. Види: Протић, М. *Српски триумвири у буњевачком ренесансу 1860-1900*, Суботица, 1933, 54-60; Војнић Хајдук, Б. *Мој град у давнини Суботица 1391-1941*, Суботица, 1971, 67; Шаровић, М. *Остало само име на камену – Младен Карановић*, „Суботичке новине” 31, Суботица, 1997, 9.

⁴ Слободан и краљевски град Маријатерезиополис, како се Суботица званично звала од 1779. године, међу суботичким Србима како у говору тако и у службеним списима писана је у словенском облику Маријатерезиопољ.

⁵ Кириловић, Д. *Српске основне школе у 18. веку*, Сремски Карловци, 1929, 5.

⁶ Вељановић, З. Матијевић, З. *Суботичко Српско певачко друштво „Граничар” 1865*, *Ex Pannonia* 2, Суботица, 1997, 121-132.

српским истопленицима у Суботици у којој су у то време Срби сведени на незнатан број.

Надгробни споменик Марије Карановић

У време зачетка, а потом и бујања омладинског покрета, као и већина суботичке српске омладине коју су предводили студенти на школовању у Пешти и у Бечу, чланови и часници Омладинског друштва „Преоднице” и Уједињене омладине српске били су окренути грађанским слободарским идејама, образовању и култури као виду борбе.⁷ Жар коју су суботички студенти преносили током летњих ферија ширила се као летња ватра у пољима међу суботичком омладином и грејала њихове младе душе.

Тако се и Марија врло рано укључила у добротворне акције које су организовала женска удружења и Српска православна црква. Била је редовна приложница увек спремна на помоћ невољнима и болнима. О Божићу је са прегршт поклона обилазила српске породице које су са децом живеље на салашима и на оближњој Келебији.

Као образована и музикална млада особа, укључила се у прославе које су за грађанство организовале Српска читаоница или Српско певачко друштво. Наступала је као рецитатор и као извођач у музичком програму. На једном од програма, где је у другом

делу била организована игранка, добила је упалу плућа од које је потом и умрла. Сахрану на православној делу Сенђанског гробља у Суботици обавио је парох Јован Радић. Маркантни надгробни споменик са исклесаним Маријин портретом,⁸ који су јој подигли родитељи после сахране, сведочи о њеној прекинутој младости.⁹

Никад непрежаљену јединицу неутешни родитељи су покушали да надоместе посињавањем братовљевог сина Младена који је код њих становао током школовања.¹⁰

2. САМКО МАНОЈЛОВИЋ – ИЗМЕЂУ ЈАВЕ И СНА

О Самку Манојловићу (Суботица, 16. јун 1844 – Суботица, 18. април 1914), земљопоседнику, гвожђарско трговцу, одборнику и политичару, културном и просветном делатнику, шира, па и научна јавност још увек не зна колико тај врли и знаменити човек заслужује, с обзиром на то да је међу суботичким Србима представљао једну од маркантнијих личности свога времена, односно друге половине 19. века и почетка 20. века.

У својој лепеци деловања – образовном, културолошком, филантропском – имао је прилике да се сретне и да пријатељује са великим бројем људи. Иако би се очекивало, а по образовању и положају му припадало, Самко није имао амбиција „вође”, нити жељу за истицањем. Његов круг се затварао са најужом породицом и сродницима којих је било поприлично. Да ли је на то утицала његова меланхолична природа и неизмерна љубав према писаној речи и уметности, тешко је рећи. Тек, његов свет су биле књиге, перо и хартија којима се предавао свим својим срцем и душом. И поред тих особина, природом посла, али и ангажовањем, додуше из другог плана, сарађивао је и пријатељовао са најзначајнијим суботичким и војвођанским личностима свога времена. Велик је био његов утицај на савременике, поготово на млађе нараштаје, у погледу потребе за већим образовањем и прихватањем културних кретања у свакодневном животу са крајњим циљем бољитка породице и нације у крајњем циљу.

*

Невелика је литература која се на научни, дакле историографски начин бавила Самком Манојловићем док га енциклопедијски томови, било општи или струковни, једноставно прескачу (*Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Библиографски завод д.д. Загреб, *Мала енциклопедија*, Просвета, Београд; *Српски биографски речник Матице српске*, Српска енциклопедија, Београд), а периодика и друге публикације и на тај начин показују

⁷ Микавица, Д. *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад, 2006.

⁸ Срушен, запуштен и зарастао у шибљу, надгробни споменик ове добротворке био је све до краја 2000. године када је на предлог Бранислава Рацића и СПЦО обновљен и премештен у порту храма Св. Вазнесења Господњег.

⁹ Вељановић, З. *Марија Карановић*, сајт ЈКП „Суботичко зеленило и чистоћа”, Суботица.

¹⁰ Маријин стриц је био Алексеј који је са женом Маријом Јулијом рођ. Петровић и осталом децом живео у Мољу где се бавио земљорадњом.

Самко Манојловић

недовољну заинтересованост, али и немарност према овој значајној личности српске културе и јавног живота уопште. Свакако да је то у првом реду неприхватљиво због самог Самка Манојловића, а затим и због историографије. Целовита биографија још није написана, па ни започета, дочим у савременој

периодици или у другим публикацијама углавном наилазимо на ретке фотографије, нецеловите биографске податке и по неку реченицу из живота Самка Манојловића. Ипак, споменућемо неке од њих: Петар Огњанов, *Грађанска заклада Душана Радића*, (рукопис), Суботица, 1947, 6;¹¹ Александар Влашкалин, *Др Јован Пачу и његов круг*, Београд, 1996, 45;¹² Зоран Вељановић, *Српска читаоница у Суботици 1862-1959*, Нови Сад-Суботица, 1998;¹³ Зоран Вељановић, *Прилог за биографију др Јована Пачуа*, Зборник Матице српске за историју 67-68, Нови Сад, 2003, 246-247;¹⁴ Бранко Жујовић, *Самкова Љубав везена ћирилицом*, Дани деценија, репринт издање поводом 10. годишњице издавања недељника *Дани*, Суботица, 2002;¹⁵ Тајјана Сегединчев, *Браћа Владислав и Јован Манојловић*, *Ex Pannonia* 9-10, Суботица, 2006, 17.¹⁶

*

Када се у слободном и краљевском граду Маријатерезиопољу,¹⁷ односно како су га варошки Срби називали Суботица, а Мађари Сабадка, родио Самко Манојловић 16. јуна 1844. године као трећи син богатог трговца сољу и усољеног меса Јована,¹⁸ и мајке Марије-Миме Радић,¹⁹ у уснулој вароши на рубу огромног Аустријског царства живот је текао тромо баш као и Јасенички поток који је протицао кроз град, од баре до баре налазећи свој смирај у Палићком језеру код властелинског села Александра. Житељи града проводили су једноличне дане узгајајући крупну стоку и радећи у пољу. Мало су се разликовали по начину живота од житеља околних насеља, дочим, иако са мањим бројем становника немешка Сента и центријски Сомбор као центар жупаније били су центри културе и политичких збивања, а самим тим и ривал којег треба достићи и престићи. Велики потрес који је доносио промене стигао је са „мађарском буном“ 1948. године када је све узаврело, а грађанство подигло свој мач у одбрани грађанских права. По крвавом окончању буне и успостављању Војводства Србије и Тамишког Баната у чији је састав ушла и Суботица, Самков отац Јован, будући да је заступао „царску страну“ током ратних година, заузео је високо место у градској адми-

¹¹ У поглављу „Срби трговци у Суботици другој половини XIX века“, пише о Манојловићима, па и о Самку. Невелик текст даје податке које код других аутора нема.

¹² Влашкалин, А. *Др Јован Пачу и његов круг*, Београд, 1996, 45. Стоји да је други син био Шамко (Шамика) 1844-1914, суботички гвожђарски трговац док би требало Самко, како иначе стоји у именском регистру у истој књизи!

¹³ Текст указује на Самка Манојловића као једног од значајних часника Српске читаонице у Суботици.

¹⁴ У овом раду у напомени број 2 дата је кратка биографија Самка Манојловића која је до појаве овог рада била најкомплетнија и најпрецизнија.

¹⁵ Овај новинарски текст праћен је репринт издањем часописа „Љубав“.

¹⁶ У раду је ауторка један поднаслов насловила именом Самка Манојловића у коме су наведене поједине цртице из његовог живота.

¹⁷ По ослобађању од Османлија, насеље на благој узвишици звало се Војни шанац Суботица (*orpidium militare*), потом као трговиште Марија Терезија, а елибертацијом 1779. године Слободан и краљевски град Маријатерезиопољ (Маријатерезиополис). Од периода дуализма је Сабадка (*Szabadka*). По уједињењу у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (и Југославији) 1918. је Суботица.

¹⁸ У литератури се углавном наводи да је Јован имао пет синова, што је погрешно. Јовану се родило шест синова и то овим редом: Ђура-Ђурика (1843-1893), адвокат, Јанко-Јаника (1843-1919), лекар, Самко, Димитрије-Митушка (1846-1924), лекар, Цветко (1869-1939) и Радивој који је млад умро.

¹⁹ Радићи су били богата трговачка и земљопоседничка суботичка породица. Истицали су се у националном и јавном делању које се мерило бројем погубљених глава и дана проведених у аустроугарским казаматима. Своме роду дали су више истакнутих појединаца.

нистрацији поставши подградоначелник и члан економског одељења.²⁰

*

Преци породице Манојловић по предању потичу из Епира, из Ксеније (Сеније),²¹ одакле се са именом Калијан (турски лула) најпре селе на Косово и Метохију, па у Црну Гору (где се с обзиром да су били православне вере стапају са Србима, а називају Хаџи-емануеловић и најпосле Манојловић). Потом се крајем 17. столећа у Великој сеоби Срба досељавају према северу као трговачка породица, најпре у Банат (Вршац), а затим у Бачку (Суботица),²² где су купили кућу на градском тргу, а потом су купили још неколико кућа.²³ Добивши од градског сената дозволу за бављење трговином, за кратко време су се сврстали у ред богатијих варошкох трговаца. Са богатством су стекли углед и моћ које су потврдили ородивши се са такође значајним суботичким српским породицама: Димитријевићима, Радићима, Стојковићима, Пачуима, Арадским, Коњовићима, Лудажичићима, Петровићима, Поповићима, са којима стају на прамац националне лађе у усковитланом мору неистоплеменика остављајући своје роду моралне и духовне примере, као и знатан низ основаних просветних, културних и добротинских друштава, те већи број задужбина.²⁴

Током развојачења Војног шанца Суботице почетком 18. столећа, у критичним тренуцима по српске житеље вароши, када је размимоилажење са дојучерашњом браћом и саборцима против Осман-

лија, а сада „љутим“ католицима, достигло врхунац, породица је одлучила да се не одсели са већином суботичких Срба у Нову Србију и Славеносрбију,²⁵ већ да остане и подели судбину са преосталим малобројним Србима и избори се за своје име и веру.²⁶ То су и дочекали 1918. године са уједињењем у југословенску заједницу, у чему су истакнуте личности из породице Манојловић били барјактари словенске слободе на северу Војводине.

У јавним пословима и у политици су за једно столеће успели да дођу до највишег положаја, односно подградоначелника и члана Економског већа у Слободном и краљевском граду Маријатерезиопољу током постојања Војводства Србије и Тамишког Баната.²⁷ И у новој југословенској заједници обављали су значајне јавне и политичке функције, од већника до великог жупана.

*

Самко-Шамко, Шамика Манојловић, како су га од миља називали сродници у породици и блиски пријатељи,²⁸ у родном граду је завршио основно школовање, односно Српску народну вероисповедну школу која се налазила у порти храма Св. Вазнесења Господњег.²⁹ Потом је завршио и пет разреда гимназије на мађарском језику. И поред велике Самкове молбе оцу да то не чини, а која се мерила „крупним сузама“, отац га даје, што је уосталом безмало била пракса код свих трговаца, на „учење трговачким пословима и обављање праксе ван куће“. Отуда је трговачко образовање отпочео да стиче са тринаест година кроз праксу и шегртовање код трговца Вали-

²⁰ Историјски архив Суботица (даље ИАС), Магистрат Слободног и краљевског града Маријатерезиопоља. Јован Манојловић био је подградоначелник и члан економског одељења готово све време трајања Војводства Србије (1851-1859).

²¹ Огњанов, П. *Грађанска заклада Душана Радића*, (рукопис), Суботица, 1947, 6. Аутор пише да је Јован Цвијић приликом боравка у Суботици код породице Манојловић 1918. године тврдио да је порекло Манојловића српско, а не као што се причало да је грчко или цинцарско и да у Ксенији и Епиру, још дакле на почетку 20. века, има Срба. Суботички Манојловићи су се свим својим бићем осећали као Срби и као такви су дали велики допринос опстанку и напретку војвођанских Срба током пуна два столећа.

²² Вељановић, З. Пајовић, С. *Стари српски натписи у Суботици од XVIII до прве половине XIX века*, Луча 2-3, Суботица 1996, 56-59.

²³ Архив СПЦО, при храму Св. Вазнесења Господњег у Суботици (даље: Архив СПЦО у Суботици), Фонд Јована-Јоце Манојловића, без инв. броја.

²⁴ Вељановић, З. *Обнављање рада Задужбине Душана Радића*, Луча 1, Суботица, 1995, 11-13; Вељановић, З. *Српска читаоница у Суботици 1862-1959*, Нови Сад-Суботица, 1998.

²⁵ НКА, Hoff. Ungarn, rote Namer: 141 од маја 1777. Fol. 3; Улмер, Г. *Развојачење града и егзодус Срба, Pro memoria* 8, Суботица, 1990, 4-5.

²⁶ НКА, Hoff. Ungarn, rote Namer: 141 од маја 1777. Fol. 2; У борби за превласт и примат у вароши, у којој су се као у Војном шанцу Сомбор, градски капетани наизменично смењивали, када је дошао на ред православац Арсен Вујић, католички Буњевци су направили тајни договор са калочком надбискупијом да их подржи у настојању да не деле власт са Србима, што је из Беча протврђено. Отуда је купљена царска повеља фаворизовала католике док су православци обесправљени и постали грађани другог реда. Поред осећаја изиграности, немири и свакодневна убиства која су се догађала по суботичким улицама додатно су поткрепила одлуку православаца да напусте варош и потраже бољи живот у другој средини, што је и учинила већина њих. Део Срба који је остао покатоличио се, а други део, међу којима су и Манојловићи, наставио је да се бори за своје породице не попуштајући у својој вери све до 1918. године и уласка српске војске у Суботицу када су постали део нове југословенске државе. Види: Вељановић, З. *Неколико слика из историје суботичких Срба*, Луча 2-3, Суботица, 1996, 50-56; Г. Улмер, нав. дело.

²⁷ Јован Манојловић (1851-1859), др Владислав, Душан је био велики жупан.

²⁸ Надимак Шамко, Шамика је надимак или „шпицнамет“ Самка који су му наденули најближи сродници у најранијој младости и који је носио цео свој живот. Тако су га ословљавале само заиста блиске особе.

²⁹ Кириловић, Д. *Српске основне школе у 18. веку*, Сремски Карловци, 1929, 5.

чека, код кога је и становао.³⁰ Школовање је окончао у Будимпешти, где је похађао Хамплову трговачку академију.³¹ Током школовања био је марљив и упоран иако „никада први, али не и последњи”.

Са школовања у родну варош Самко је донео, поред дипломе у џепу свог капута, књижевне и политичке идеје у глави. Некако се поклопило да је током његовог школовања у Будимпешти код српске школске омладине засађено семе национално-политичке и књижевно-просветне идеје доживи пуно бујање. У оквиру завода за сиромашне студенте Пештанског универзитета тзв. Текелијанума основана је 1861. године „Преодница“.³² Она је била, и поред кратког века, једна од главних расадника омладинских идеала, где су се развијале многе идеје које су допринеле развоју српске књижевне и националне мисли. Попут својих школских другова њеним заносним идејама које су распламтавала срца младих јуноша није одолео ни Самко. Пригрлиће их свом својом млађаном душом. А када се на позив једног другог омладинског студентског друштва из Беча „Зора“, 15-18. августа 1866. године, основала у Новом Саду Уједињена омладина српска, за Самка је то била потврда исправности његовог националног и просветитељског деловања.³³

По окончању школовања, уз помоћ породице, али и знатног мираза који је са собом донела Милева рођ. Милосављевић,³⁴ отворио је трговину гвожђарском робом коју је успешно водио и у коју се уложен капитал вишеструко оплодио. Осим мираза, Милева му је донела на свет и два сина, Владислава и Јована-Јоцу, како на понос њему, тако и целом српству.³⁵

У центру Суботице, на великом корзоу подигао је велелепну палату.³⁶ У приземљу су били локали за радње док су на спрату биле стамбене просторије,³⁷ међу којима се издвајала библиотека. Као заљубљеник у писану реч оформио је за своје време зна-

чајну библиотеку која је бројала више стотина примерака. Познат по својој филантропији и широкогрудости, његова библиотека била је отворена за сваког знатичељног и жељног знања јуношу.

Самко је у посао уносио модерно схватање трговине и пословања покушавајући да код српских трговаца превазиђе тако уврежене традиционалне левантске обрасце.³⁸ Као образован, окретан и одважан у пословима, био је успешан млад трговац. Његово модерно схватање трговања и пословности није остало незапажено у јавности и у пословним цеховским круговима, те не чуди његов избор за председника Трговачке омладине.

Марљивост, пословност, али надареност знатан капитал повезали су га и увели у свет банкарства. Током 1892. године напушта трговину и почиње да се бави банкарским пословима. Са братом Ђорђем-Ђуром Манојловићем и другим улагачима-оснивачима оснива Општу привредну банку д.д. у Суботици у којој је био благајник и члан Управног одбора, а брат Ђура је био пословни управитељ. У почетку је то била прва и чисто словенска банка којој је циљ био да се словенско становништво привредно помогне.

*

Одвојеност од породице, туђ свет и усамљеност отварају су му врата у свет књига. У ствари „свет књига” је открио у раној доби кроз очеву кућну библиотеку и штампу на коју је његов отац био претплаћен. Од књига су преовлађивали малобројни, али готово сви српски писци. Будући да у културно уснулој и неразвијеној Суботици није било домаћих новина,³⁹ имали су дневне и недељне мађарске новине из Будимпеште. Када су суботички Срби 1861. године основали Српску читаоницу, нестрпљиво је стајао у реду за учлањење, па и за избор за часника, а напослетку и за њеног председника.⁴⁰ Волео је да чита и да

³⁰ Овај поступак је био уобичајан, те су и друга деца обављала праксу на тај начин. Разлога за овакав поступак било је више, а сваки је дубоко оправдан. Стога је ова пракса опстала и после уједињења у Краљевини Југославији све до почетка Другог светског рата. У свом дневнику Самко описује први дан који се састојао од заклетве на послушност и тајност пословања, а трговца Валичека као строгог, али доброг учитеља. Архив СПЦО у Суботици, Фонд Јована-Јоце Манојловића, *Дневник Самка Манојловића*, књ. 1, 1864.

³¹ Сегединчев, Т. *Браћа Владислав и Јован Манојловић*, Ех Pannonia 9-10, Суботица, 2006, 17.

³² Павлас, И. *Историја „Преоднице“*, Београд 1907, 819

³³ Са основним Самковим политичким ставовима можемо се сусретати у свим његовим текстовима, поготово у Дневнику.

³⁴ Милева Милосављевић је била из Тиса Иђоша.

³⁵ др Владислав, адвокат и доктор политичких наука и Јован-Јоца, адвокат.

³⁶ Прчић Вујиновић, Г. Алаџић, В. Грлица, М. *Градотворци* 1, Суботица, 2004, 66.

³⁷ По смрти његовог сина Јована-Јоце, палата је требало да буде коришћена „за српску народну цел” као део Задужбине. Данас локале у приземљу користи СПЦО у Суботици док је одлуком локалне власти горњи део уступљен „Буњевачкој матици”.

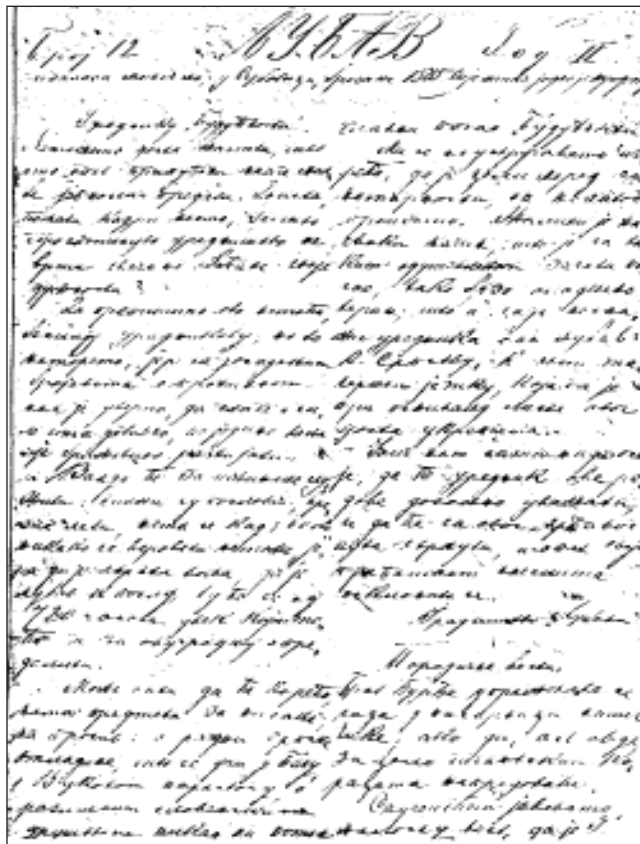
³⁸ Архив СПЦО у Суботици, Фонд Јована-Јоце Манојловића. *Дневник Самка Манојловића 1. књига, Од првог јануара до последњег априла*, 1864. (даље *Дневник Самка Манојловића*) без. инв. броја. У њему Самко пише: „...Да је трговац књижевност потпомага, имамо неизбројени примера, али да је учени Србин ма код њему о трговачкој науци ишто написао, најжалост немамо. Не верујем, да је који Србин с тим за срдачно потпомаган био. Даклем, ја мален мој глас к вама велико надање Српства вапијем, да се који од вас (дај Боже више) к учењу ове науке посвети, нек се не поплаши од почетка, потпомагаће га сваки пријатељ напретка...”

³⁹ Градска библиотека Суботица, Збирка старе и ретке књиге, Рукописи: Шокчић, Ј. *Сто година штампе у Суботици 1848-1948*.

⁴⁰ Вељановић, З. *Српска читаоница у Суботици 1862-1959*, Нови Сад – Суботица, 1998; Вељановић, З. *Устави и правила Српске читаонице у Суботици у 19. и 20. веку: Прилози за историју Српске читаонице у Суботици*, Нови Сад, 2012, 22, 27.

кроз читање другује и путује са својим јунацима. Несвакидашња љубав према писаној речи нагнала га је да се и сâм лати пера и хартије, прво стидљиво за себе кроз свој дневник,⁴¹ а потом и јавно за часописе и листове. Објављивао је текстове у „Слоги”.⁴² Напослетку је у недостатку српских и словенских новина у Суботици покренуо властите новине у оквиру могућности једног двадесетогодишњака. Био је то руком писан лист *Љубав*.⁴³

Тако су суботички Срби свој лист добили у другој половини 19. столећа.⁴⁴ Први број, као и сви потоњи, исписан руком његовог покретача, новинара и уредника, Самка Манојловића, појавио се на светлости дана 18. априла 1864. године⁴⁵ под нежним именом *Љубав* као породични, политички и н. господарски лист. Излазио је најмање две године,⁴⁶ једном „месечно и осим тога и ванредно”. У прво време на четири, а потом на само две странице на формату уобичајеном за то време, папирни табак исечен за потребе правних или других јавних исправа (22,5x38 cm). Иако само у првој години излажења, текстови се односе на породицу, политику, односно политичке извештаје и економију, или како по старински Манојловић пише господарство. По угледу на друге листове у окружењу и како је у поднаслову напоменуто, Самкове новине требало је да „излазе из штампе” једанпут месечно, као и ванредно. Због несачуваности бројева нисмо у могућности да потврдимо динамику излажења, али је трајање новина свакако било две године.⁴⁷

Љубав бр. 12 (Градски музеј Суботица)

⁴¹ „...У сваком раду треба човек да себи један правац, један пут назначи, по којим намерава даље ићи. У противном случају доиста би била велика анархија. Кад дакле један рад добар успех само онда крунисати може, ако се истом граница забележи, и ја за нужно налазим предмете овог мог рада најпре означити. Главна цел овог мог предузећа је: себи душевну рану сабирати у матерњем језику се упражњавати и поред тога знатније догађаје с пажљивим оком пратити...”

⁴² Архив СПЦО, Фонд Јована-Јоце Манојловића. *Дневник Самка...*

⁴³ Архив СПЦО, Фонд Јована-Јоце Манојловића. *Дневник Самка...*

⁴⁴ Градска библиотека Суботица, Збирка старе и ретке књиге, Рукописи, Шокчић, Ј. *Сто година штампе у Суботици 1848-1948*, 1. Суботица је у време покретања првих листова личила на „велику заосталу паланку”. Без јавне расвете, без библиотеке, са већином школа смештених по приватним кућама, али са бројним гостионицама и товилиштима за свиње и говеда. Неписменост је била велика, а малобројна интелигенција Суботице задовољавала се читањем новина у два грађанским касинама у које је стизало неколико будимпештанских листова још истог дана у раним јутарњим сатима. Отуда и нечуди то што у Суботици крајем 18. и почетком 19. века попут других градова у Угарској није покренута недељна и дневна штампа. Тек након педесетак година појављује се први штампани лист у Суботици, од 27. новембра 1848. до 8. јануара 1849, са називом „Honunk állapota, népfelvilágosítása” (Стање нашег народа, за обавештење народа), који је у ствари преносио проповеди месног капелана о успесима мађарске војске током буне. На грађански лист чекаће се још пуне двадесет две године, све до 1871. када се, такође на мађарском језику, појављује недељник „Honunk állapota” (Стање наше домовине). Овај као и потоњи изражавали су мање-више лични став појединаца или групе људи према својим противницима, било културним, јавним или политичким делатницима, док о објективности у извештавању или у опису догађаја није било ни у назнакама.

⁴⁵ Архив СПЦО при храму Св. Вазнесења Господњег у Суботици, Фонд Јована-Јоце Манојловића: Самко Манојловић, *Дневник, 1 књига, од првог јануара до последњег априла* (даље: Архив СПЦО, Дневник...). У њему Самко пише: „Данас сам се решио издавати породични лист „Љубав” и њега брату Мити шиљати. Писао сам у њему следеће чланке”.

⁴⁶ Када писци у књигама или у студијама о историји штампе пишу о почецима српске штампе у Суботици, наводе да је лист „Љубав” најмање излазио две године јер су сачувани појединачни бројеви из два годишта 1864. и 1865. Како нису сачувани примерци из потоњих година и да ли их је уопште било нисмо за сада успели да утврдимо, те и ми остајемо за сада на том становишту. Наша даља истраживања, пре свега у Архиву СПЦО у Суботици, потврдиће или ће оповргнути ову тврдњу.

⁴⁷ Библиотека Матице српске у Новом Саду чува један број листа „Љубав” и то год. I бр. 9/1864. У Градском музеју у Суботици налази се такође један примерак листа „Љубав” и то год. II бр. 12/1865. У Архиву СПЦО у Суботици, фонд Јован-Јоца Манојловић, налази се препис примерка из Матице српске. Претпостављамо да је Јован-Јоца Манојловић прекуцао текст са оригинала који је предао Матици српској, дочим је задржао препис откуцан на писахој машини.

Раширеност по већим градовима Хабзбуршке монархије и бројност породице, а посебно везаност за брата Димитрија-Миту, Самку су били довољан разлог да део простора у свом листу испуни описима породичних догађаја и новостима назвавши рубрику „Породичне вести”. Пише о веридби брата Шандора из Осека са Маром рођ. Тајчевић, о путовању у Беч, или о брату Ђорђу, првом хоровађи тек основаног Српског певачког друштва,⁴⁸ или сеји Милици која је у благословеном стању. На описивање догађаја из породице надовезују се описи догађаја и међу пријатељима који су читаоцима представљени у рубрици „Из једног дневника”. Издвајамо опис догађаја на вечери у кући Пачуових у Апотекарској улици.⁴⁹ Позван на вечеру коју је приредио Димитрије-Мита Пачу,⁵⁰ Самко затиче „...лепо друштво; ту брацком се вечером бесмо угошћени. Певало се ту и веселило дуго, но, ја – нехотећи у кући мир нарушити, уклонио сам се у 9 сати. Као даровити певач се овом приликом показао г. Мародић спевавши једну прекрасну нар. песму.⁵¹ Живио, био је одзив целе дружине”.

Међутим, Самко је имао и на уму „народну цел”, те је на страницама својих новина писао и о борби војвођанских Срба за матерњи језик и подизање културног нивоа. Отуда и реаговање на писање листа *Будућност* за који се каже да не преноси важне догађаје попут парастоса Вуку Караџићу, делатности српске омладине у Бечу, о словенским културним друштвима. Отуда он не пропушта да пише и извештава о активностима и догађајима у Српском народном позоришту, репертоару, гостовањима, глумцима и публици. „Наша омладина ови дана намерава позвати Српско народно позориште к нама. На овом послу особито ће бити зафалне омладини Суботичкиње, које су жење свога милог позоришта. Остарина се баш овом кораку не радује!” Код политичких ставова подржавани су омладинци, омладински покрет и Милетић. У сачуваним бројевима донете су вести о Карловачком сабору и ставовима појединих првака, Светозара Милетића, Петра Чарнојевића, Јована Хаџића, као и о стварима које се

конкретно тичу суботичких Срба.⁵² Од „Господарских вести” може се сазнати каква је била родна, односно неродна година по питању кукуруза и грожђа, баш као и да су Самкови виногради били издашни и по количини, и по квалитету, те да су са „15 мотика добили... 50 акова чиста вина” док у другим виноградима то није био случај. Даље вели:

„Кукуруз не одговара жељи нашој, зеленог га је ухватио јаки мраз, и такав је зелен и обран. Са количином свак је задовољан, е каквоћом ретко ко; плесни и клија свуда по тавани.

Јесен нам је лепа, кише доста”.

У Самковим текстовима учава се настојање за већим нивоом образовања народа. Готово у сваком тексту се више или мање подвлачи корист од образовања, а штета од незнања, које је главни узрок заостајања домаћег сељака над онима у другим земљама. Отуда препорука народу да се образује зарад бољег, удобнијег и лепшег живота. Дирљив је текст у коме се изражава жал кад се неко од српског корпуса исељава из Суботице попут чика Лазе и чика Милија који су распродали своја добра одселили се у Србију.⁵³

Љубав се сматра претечом српске штампе у Суботици, а њен значај осим тога што је српски новинарски првенац, јесте и ширење образовања и културе суботичких Срба. И сам покретач, уредник и једини новинар у листу био је свестан тих вредности, па је често умео да нагласи да се оне постижу језиком и писаном речју. Осим тога, кроз *Љубав* се ширио и дух толеранције, братства и сарадње међу словенским становништвом у Суботици, односно међу Србима и Буњевцима.⁵⁴

*

Као значајна личност међу Србима у вароши, Самко је имао организацијског и финансијског учешћа у раду српских културних друштава у којима су се окупљали суботички Срби: Српској читаоници, Српском певачком друштву, Добротворној задрузи „Српкиња”.⁵⁵

⁴⁸ Ђура Манојловић (Суботица, 1843 – Сегедин, 1895) адвокат, посланик у Угарском сабору, хоровађа. Узор суботичкој омладини у другој половини 19. века. Вељановић, З. *Ђура Манојловић*, Српски биографски речник, 5, Нови Сад 2011, 836–837.

⁴⁹ Данас Улица Браће Радић.

⁵⁰ Димитрије-Мита Пачу (1841–1900), апотекар, старији брат Јована Пачуа (1847–1900), лекара и композитора. Види: Вељановић, З. *Др Јован Пачу (1847–1902)*, Нови Сад, 2003, 33.

⁵¹ Аксентије Мародић, академски сликар. Први Суботичанин који је свршио академске студије у Бечу. Види: Војнић Хајдук, В. *Сликар Аксентије Мародић*, Суботица, 1992; Вељановић, З. *Аксентије Мародић*, Луча 2, Суботица, 1994, 10.

⁵² Реч је о Српском народном сабору из 1864. године који је одржан у Сремским Карловцима. Види: Кириловић, Д. *Српски народни сабори, Списи бечке државне архиве, књига прва 1861–1875*, Нови Сад, 1937, 23–25.

⁵³ Вељановић, З. *Српска штампа у Суботици до 1914. Почети 1864–1914*, (саопштење на научном скупу „120 година штампе у Војводини”), Сремски Карловци – Нови Сад, 2013.

⁵⁴ Шокчић, Ј. *Почети српске штампе у Суботици*: Научни зборник Матице српске 1, Нови Сад 1950, 290; Башић Палковић, Н. *Најстарији календари и листови - почеци периодике у Суботици*: *Ex Pannonia* 1, Суботица, 1996, 136–137.

⁵⁵ Вељановић, З. *Српска друштва у Суботици током XIX и почетком XX столећа*, Архивска грађа као извор за историју, Београд, 2000, 501–504.

Био је ожењен Милевом рођ. Милосављевић са којом је имао два сина: Владислава (рођ. 1869) и Јована-Јоцу (рођ. 1872).⁵⁶

*

Умро је у Суботици 18. априла 1914. године.⁵⁷ Сахрањен је на православном гробљу у Дудовој шуми у породичној гробници.⁵⁸

Összefoglaló:

Elfeledett szabadkaiak, akiknek a neve csak sírkövön maradt meg: Marija Karanović és Samko Manojlović

A munka két olyan ember életrajzát mutatja be, akiknek a nevét rég belepte a szabadkai homokpuszta pora. Marija Karanović jótékonykodó és kulturális aktivista volt, akinek munkássága fiatalon, túl korai halálával szakadt meg. Samko Manojlović földbirtokos, vaskereskedő,

bankár, képviselő, politikus és a közművelődésen munkálkodó ember volt. Az első szabadkai, a *Ljubav* című cirill betűs szerb lap alapítója és szerkesztője volt.

Kulcsszavak: Marija Karanović, Samko Manojlović, életrajzok, Szabadka, Vajdaság, szerbek.

⁵⁶ И Владислав и Јован-Јоца и Душан су се попут њега исказали осим у својим основним делатностима и у јавним, националним и политичким пословима. Прва двојица су се „јављали” текстовима у локалној штампи. Овај други објављивао је текстове и у „Бачванину”. Види: Вељановић, З. *Владислав Манојловић*, Српски биографски речник 5, Нови Сад, 2011, 833; *Јован Манојловић*, Српски биографски речник 5, Нови Сад, 2011.

⁵⁷ Историјски архив Суботица, Фонд: 451, Матичне књиге рођених: Српска православна парохија при храму Св. Вазнесења Господњег, Суботица, књ. бр. 194; Матичне књиге умрлих, књ. бр. 214; Српска православна епархија при храму Св. Вазнесења Господњег, Протокол умрлих.

⁵⁸ Породична гробница Манојловића је после Другог светског рата запуштена и временом девастирана, па ју је СПЦО средином 90-их година прошлог века о свом трошку обновила.

Halász Tibor,
levéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár

SZABADKA 1916-BAN A KÖZGYŰLÉSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN

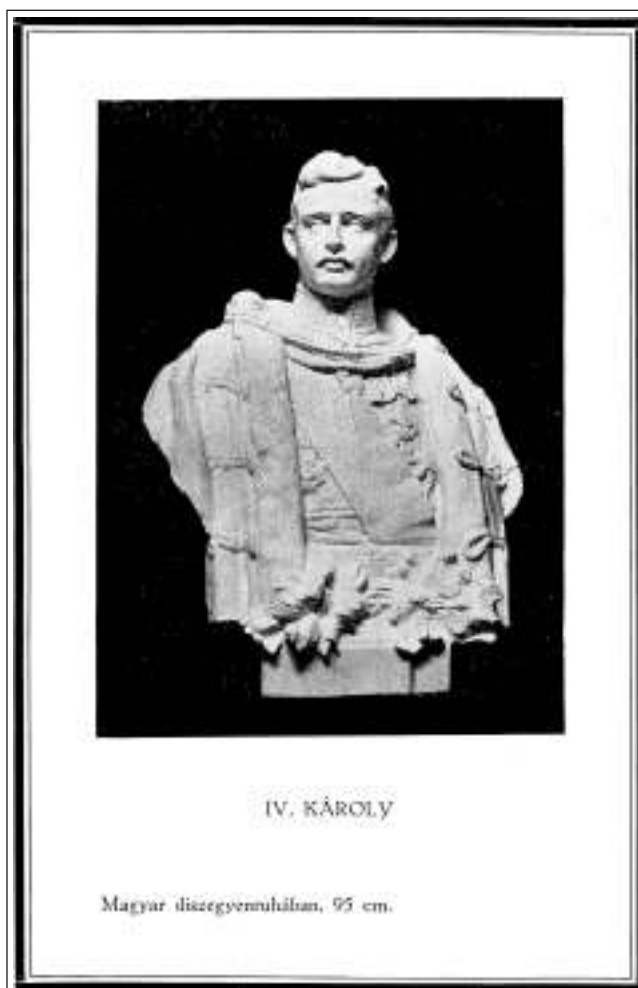
Összefoglaló: Szabadka szabad királyi város közgyűlése, a törvényhatósági bizottság az első világháború harmadik évében, 1916-ban, összesen tízszer ült össze. A közgyűlési jegyzőkönyvekből kiviláglik, hogy az akkori szabadkai városatyáknak főleg a háborúval kapcsolatos ügyekkel kellett foglalkozniuk. Fontos határozatok születtek a város lakosságának élelemmel való ellátásáról, döntöttek a különböző segélyek és támogatások odaitéléséről, illetve megszavazták, hogy Szabadka város is részt vesz a hadikölcsonök jegyzésében. 1916-ban a törvényhatósági bizottság tagjai dr. Biró Károlyt választották újra polgármesternek, meggyászolták az elhunyt I. Ferenc József császárt és királyt, majd hódoló feliratban üdvözölték IV. Károlyt, az ország új uralkodóját és hitvesét, Zita királynét. E jegyzőkönyvek bemutatásában hangsúlyos szerepet kaptak a főispán és a polgármester beszédei, illetve a polgármester jelentései.

Kulcsszavak: Szabadka, világháború, törvényhatósági bizottság, főispán, polgármester, I. Ferenc József, IV. Károly.

Szabadka mint törvényhatósági jogú város

A dualista monarchia idején Magyarországon az állami közigazgatás legfontosabb helyi szervei a törvényhatóságok voltak, vagyis a vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok. Legfontosabb jogszabály, mely működésüket szabályozta, az 1886. évi XXI. törvénycikk volt. E törvénycikk 24 törvényhatósági joggal felruházott várost sorolt fel, köztük Szabadka szabad királyi várost is. Mint törvényhatóság, Szabadka önkormányzattal rendelkezett, de foglalkozhatott közérdekű országos ügyekkel is. Önkormányzati jogosítványainál fogva saját belügyeiben önállóan hozhatott határozatokat, szabályrendeleteket alkothatta, ezeket végrehajthatta saját hatóságaival, maga választhatta tisztviselőit, továbbá megállapíthatta az önkormányzat és a közigazgatás költségeit és gondoskodott ezek fedezetéről.

A törvényhatóság legfontosabb szerve a törvényhatósági bizottság volt, mely mint első számú törvényhatósági szerv, határozatokat hozott a város közigazgatását érintő ügyekben. A törvényhatósági bizottság tagjai voltak a törvény által meghatározott főtisztviselők, a választott

IV. Károly – Az életnagyságú mellszobor magyar tábornoki egyenruhában ábrázolja az uralkodót

képviselők és a virilisták, azaz a törvényhatóság területén legtöbb adót fizető polgárok. 1916-ban Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottságának összesen 348 tagja volt – az elnöklő főispán, tiszti állásuk jogán 24-en, virilisi jogosultságuk alapján 169-en és 157 választott bizottsági tag (a főispán és két tisztviselő egyben virilista is). 1916-ban Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottsága összesen tízszer ült össze.

A főispán volt a törvényhatóság első számú tisztviselője. Szabadka szabad királyi város főispánja jószási dr. Purgly Sándor volt,¹ akit a miniszterelnök előterjesztése és ellenjegyzése mellett, az uralkodó nevezett ki. A főispán, mint a végrehajtó hatalom képviselője, ellenőrizte a törvényhatósági önkormányzatot, örködött a központi állami közigazgatás érdekei felett, összehívta és elnökölt a törvényhatósági közgyűlésen.

Mint törvényhatósági joggal felruházott várost, Szabadkát a polgármestere, dr. Biró Károly irányította. Feladatai közé tartozott átvenni a városhoz intézett kormányrendeleteket és leveleket, végrehajtotta a kormányrendeleteit, aláírta a város nevében kiállított okmányokat, őrizte a város pecsétjét, a közgyűlésnek pedig köteles volt részletes jelentést tenni intézkedéseiről. Egyben a városi tanács ülésein elnökölt, a főispán távollétében pedig a törvényhatósági közgyűlésen is.

A városi tanács a törvényhatóság végrehajtó szerve volt. A tanács intézte a város gazdasági ügyeit, gondoskodott a város közvagyonáról, jövedelmeinek fenntartásáról és hasznosításáról, felügyelte a különböző városi alapok szabályszerű működését. A városi tanácsot a polgármester, a helyettes polgármester, a tanácsnokok, a rendőrfőkapitány, a főjegyző és a főügyész alkotta.

1916. évi január hó 8. napján tartott rendes közgyűlés²

Az év első közgyűlését dr. Biró Károly udvari tanácsos, polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester, Szalay Mátyás rendőrfőkapitány, dr. Vojnich H. József tisztifőügyész, dr. Vinkler Imre helyettes főszámvevő, dr. Brenner József helyettes főjegyző, Balogh Károly főlevéltárnok és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

A közgyűlés első napirendi pontja a polgármester jelentése a közigazgatás állapotáról az elmúlt két hónapban. Mint jelentésében dr. Biró Károly elmondta,³ a tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait. Ami a közegészségügyet illeti, komoly veszélyt jelentett a járványszerűen terjedő hólyagós himlő. Novemberben 52 eset fordult elő, de hála a szigorú rendszabályoknak, a járványt sikerült megfékezni, így decemberben már csak 18 megbetegedést jelentettek. A legnagyobb gondot a város közlélméze okozta, főleg a lisztellátás akadozott. Sikerült 22 vagon burgonyát beszerezni Kisvárdáról, míg Hollandiából 260 métermázsa hagyma, illetve 100 métermázsa sajt érkezett. Mint jelentésében dr. Biró Károly kihangsúlyozta, a gondok ellenére a legszükségesebb élelmiszercikkekkel sikerült a fogyasztók igényeit kielégíteni. Nehezen, de a város tűzifával való ellátását is sikerült megoldani, mégpedig úgy, hogy a város erdeiben folyamatosan folyt a fakitermelés az orosz hadifoglyok munkába állításával, de közben folyamatosan érkezett a megrendelt tűzifa Erdélyből. A polgármester arról is tájékoztatta a törvényhatósági bizottság tagjait, hogy a szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred katonái össze-

sen 3170 koronát gyűjtöttek össze azon bajtársaik számára, akik a harcúterem vesztették el szemük világát. Ugyanakkor a város 10 000 koronát küldött az Országos Hadsegélyező Hivatalhoz, melyből a szabadkai illetőségű katonák számára karácsonyi ajándékokat vásárolnak majd.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

A közgyűlés döntése értelmében Szabadka város a Magyar Város és Községfejlesztési Rt. részvényeiből 100 darabot fog vásárolni, összesen 40 000 korona értékben. Mint a törvényhatósági bizottság azt határozatában kimondta, erre azért van szükség, mert az említett részvénytársaság feladata a közlélmézés zavartalan biztosítása, mégpedig úgy, hogy a semleges országokból élelmiszereket és egyéb fogyasztási cikkeket fog beszerezni.

Figyelembe véve a m. kir. belügyminiszter rendeletét, a közgyűlés határozatában kimondta, hogy a közszolgálati alkalmazottaknak az 1916. évben a fizetésük 20%-a jár háborús segély címen, amely összeget 10 egyenlő részletben folyósítják.

Elfogadva a városi tanács javaslatát, Szabadka is pénzügyi támogatást nyújtott a Bolgár Vöröskereszt segélyszervezetnek. Határozatában a törvényhatósági bizottság kimondta: *„A világháború második esztendejében az igaz ügyért vívott élet-halál küzdelemben új szövetségest kaptak a középponti hatalmak. A hősbolgár nemzet, amelyet az ellenséges hatalmak diplomatiája hiába igyekezett a szlávizmus minden szabadságot elnyomó árjába sodorni, felismerte saját érdekeit és a központi hatalmak ügyének igaz voltát s melléük állt. Új szövetségesünkkel vívott együttes dicső küzdelem eredményeként elértük, hogy a világháború borzalmaival előidéző Szerbia legyőzött lábaink előtt hever és a teljes sikerrel lefolytatott balkáni háború jelentős lépéssel közelebb hozott bennünket a végső diadalhoz. A bolgár nemzet hősiessége és áldozatkészsége iránti csodálatának akar a törvényhatósági bizottság kifejezést adni akkor, amidőn a bolgár hősök szenvedéseinek enyhítését szolgáló Bolgár Vörös kereszt céljaira segélyt szavaz meg. A segély összegét 5000 kor. azaz Ötezer koronában határozza meg, annak fedezetéül a liszt üzlet jövedelmét jelöli meg és utasítja a város tanácsát, hogy ezen összeget a jelen határozat kormányhatósági jóváhagyása után a házipénztárból a „Jutalmak és segélyek” számlájánál utalja ki.”*

Segélyben részesült a Vöröskereszt szabadkai szervezete is. A közgyűlés határozata értelmében a Vöröskereszt helyi kórházának tűzifa-szükségleteit a háború egész tartama alatt a város fogja biztosítani.

A közgyűlésen sor került több bizottság tagjainak megválasztására is. Új tagokat kapott a közigazgatási bizottság, az igazolóválasztmány, a számonkérőszék, az esküdtképes egyéneket összeíró bizottság, az esküdtek szolgálati lajstromát megállapító bizottság, a sorozóbizottság, a városi alkalmazottak munkaképtelenségét megállapító bizottság, a színügyi bizottság, illetve a közgyűlés megválasztotta a három loavató bizottság tagjait is.

¹ Szabadka mellett dr. Purgly Sándor egyúttal Bács-Bodrog vármegye, Baja és Zombor városok főispánja volt.

² SZTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 1.

³ A polgármester jelentése az F.2, I 1/1916. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a polgármester jelentését.

az a bizalom s az az elismerés, mellyel otthonából az ezredet körülvesszik.

Az ezredet rövid idő óta ismerem: parancsnokságát a legádázabb tusák közepette vettem át; bár székel ezredet hagytam ott a felsőbb parancsnokságok rendelkezése folytán, de örömmel tölt el a tudat, hogy a 40. honvéd hadosztály kötelékébe tartozó szabadkai házi ezred parancsnoka lettem, mely ezred sohasem hiányzott onnan, hol legnagyobb volt a veszély, hol megbízható csapatokra, lélekjelenlétre s magyar vitézségre volt szükség.

Büszke lehet Szabadka város és környéke hős fiaira.

A biztos győzelembe vetett erős hittel, reménnyel és törhetetlen bizalommal várjuk a további fejleményeket, s az ezek során aratandó fényes győzelmeket, melyek előbb-utóbb az áldásos békéhez vezetnek.

Maradtam Méltóságod kiváló tisztelője

Förster ezredes

ezredparancsnok.”

Dr. Biró Károly polgármester arról is beszámolt a közgyűlésnek, hogy a déli harctéren, a Montenegróban küzdő m. kir. szabadkai 6. népfelkelő gyalogezred parancsnoka, Rotzenhardti Kirchhofer ezredes január folyamán a következő üdvözlő levelet küldte Szabadka város törvényhatóságának:

„Szabadka szab. kir. város Törvényhatóságának.

Szabadka.

Ujvidék, Szabadka és Zenta szab. kir. városok és környéke szülőiteiből álló m. kir. szabadkai 6. népf. gy. ezred a Montenegró 1600 m-nél magasabb hegyeiben az utolsó napokban vívott harcok alkalmával legnehezebb terepviszonyok, fáradalmak s nélkülözések dacára oly hősiességgel s halálmegvetéssel küzdött s ismételten rohamozott mindaddig míg az ellenséget – neki óriási veszteséget okozva el nem űzte, az állásait el nem foglalta s zászlaját birtokába nem vette.

Az ezred tisztikarának és legénységének e magasztos, hősi és a jövő történelemben példaképpül szolgáló önfeláldozó hazafias magatartása alkalmából örömmel üdvözlöm a törvényhatóságot azzal, hogy büszke vagyok ilyen ezrednek parancsnoka lenni.

Biztos tudatban, hogy ilyen hősökkel a haza szent ügye csak győzhet,

maradtam hazafias üdvözléssel,

Rotzenhardti Kirchhofer ezredes.”

Szabadka város törvényhatósági bizottsága nevében dr. Biró Károly polgármester a m. kir. szabadkai 6. honvéd gyalogezred parancsnokának a következő válaszlevelet küldte:

„A m. kir. szabadkai 6-ik népfelkelő gyalogezred

Tekintetes Parancsnokságához

151 Táborig posta

Ezredparancsnok Úr!

A szabadkai 6-ik népfelkelő gyalogezred tisztikarának és legénységének a déli harctéren véghezvitt dicsőséges haditettei Szabadka sz. kir. város közönségét büszke örömmel és lelkesedéssel töltik el.

A város törvényhatóságához intézett üdvözlő sorokban Ezredes Úr a szabadkai 6-ik népfelkelő gyalogezred heroizmusának ércnél maradandóbb emléket állított, amidőn az

ezred tisztikarának és legénységének önfeláldozó hősi magatartását s halált megvető bátorságát a jövőben követendő példa gyanánt állítja oda.

Amidőn Szabadka sz. kir. város törvényhatósága nevében Ezredes Úr üdvözlő soraiért őszinte köszönetet mondok, kérem, hogy a város közönségének a legmelegebb üdvözlését és szerencsekívánatait szeretett háziezredünk tisztikarához és legénységéhez juttatni szíveskedjék.

Fogadja Ezredes Úr meleg hazafias üdvözlésünket!

Szabadkán, 1916. január hó 31-én

Dr. Biró Károly udv. tan. polgármester.”

Miután a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, a törvényhatósági bizottság áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

Elfogadva a tanács javaslatát, a törvényhatósági közgyűlés megszavazta a város házipénztárának 1916. évi költségvetését, mely szerint a bevétel 3 672 926 korona lesz, a kiadások viszont 4 317 545 koronát tesznek ki. A költségvetésben mutatkozó 644 618 korona hiány fedezésére a közgyűlés elrendelte a községi póttadó 50%-os felemelését.

A törvényhatósági bizottságnak foglalkoznia kellett az orosz betörés által feldúlt kárpáti falvak újjáépítésének ügyével is. A közgyűlés határozatában kimondta, hogy örömmel veszi tudomásul, hogy az oroszok által feldúlt kárpáti falvak újjáépítése céljára megindított mozgalom, köszönve a társadalom áldozatkészségének, olyan fényes sikerrel járt, hogy ennek folytán már több mint 100 000 korona áll rendelkezésre a kifizetés célra. Elfogadva a polgármester javaslatát, a törvényhatósági bizottság úgy döntött, hogy az összegyűjtött összegek a „Zemplén vármegye mezőlaborczi járásában lévő Laborcő község újjáépítési költségeinek részben való fedezésére fordítottassanak, és hogy minél teljesebben valósuljon meg az elpusztult kárpáti falvak újra felépítésével kapcsolatosan az a hazafias törekvés és cél, hogy a határon lakó idegen ajkú magyar honos polgártársaink a magyar nyelv elsajátításával minél erősebb kötelekkel kapcsolódjanak be a magyar nemzet testébe: azt kívánja e város közönsége, hogy a rendelkezésre álló összegből elsősorban egy új elemi iskola emeltessék, amelynek tanítási nyelve a magyar legyen s csak az ezután fennmaradó összeg fordítassék az elpusztított házak újra építésére”. Határozatában a törvényhatósági bizottság azt is kimondta, hogy azt kívánja, hogy az újjáépülő község főutcája a „Szabadka város” nevet viselje, továbbá azt is, hogy „a rendelkezésre bocsátott összeg terhére Laborcő határában alkalmas helyen „Hősök ligete” elnevezéssel egy díszkert alkottassék a mely a haza védelmében ott elesett hősök tiszteletére és egyszersmind temetőhelyül is szolgáljon, kívánja továbbá, hogy az emlékkő, melyet az országos bizottság a város áldozatkészségének emlékeül az újra - épülő községben felállíttatni szándékozik ezen ligetben állíttassék fel, hogy az egyszersmind a hősök emlékének is szolgáljon”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő polgármester felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, február 6-án került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1916. évi március hó 30. napján tartott rendes közgyűlés⁵

A törvényhatósági bizottság évi harmadik közgyűlését dr. Biró Károly udvari tanácsos, polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Röviden tájékoztatva a közgyűlést a városi közigazgatás, illetve a közegészségügy helyzetéről, dr. Biró Károly polgármester arról számolt be⁶ a törvényhatósági bizottság tagjainak, hogy a szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred katonái összesen 2000 koronát gyűjtöttek össze a hadiárva számára és ezt az összeget már el is küldték Szabadkára a következő levél kíséretében:

„*Harctér, 1916. február hó 10-én.
Méltóságos Polgármester Úr!*

Amidőn bátor vagyok mélyen tisztelt ezredparancsnokunknak Gaksch József ezredes úrnak a táborból küldött legszívélyesebb üdvözlét Méltóságodhoz juttatni, egyben kérem, hogy azt Szabadka sz. kir. város közönségével közölni méltóztassék.

A szabadkai háziezred Méltóságodhoz, mint ezen sz. kir. város képviselőjéhez, ismételt azzal a kérelemmel járul, hogy a mai postával küldött és kétezer koronát kitévő gyűjtését elfogadni sziveskedjék.

Ezúttal minden egyes adományozó kívánságára a gyűjtés a mi ezredünk elesett katonái árváinak felsegélyezésére történt.

Jól tudjuk, hogy ezen összeggel valamennyi árva gyermek nem segíthetünk, de mégis megközelítjük a célt, ha csak néhány, az atyai gondviseléstől megfosztott gyermeket is, a nagyobb szükségétől megmentenünk s szenvedéseiket lehetőleg enyhítjük.

A most küldött adomány hihetőleg nem lesz az utolsó, mi teljes erővel oda törekszünk, hogy ezt lehetőleg gyarapítsuk, mindig azt a célt tartva szem előtt, hogy az árvákon segítenünk kell!

Sorainkban immár majd csak mind családapák küzdenek és tudják, hogy mit jelent ez szó: „gyermek”. Épen ezért, mi valamennyien a jövő gyűjtéshez – amennyire viszonyaink engedik, – készségesen hozzájárulunk. Ha az árvák sorsát biztosítani akarjuk, nehéz, de ennél nemesebb feladat megoldása vár reánk, mert egyedül a gyermek biztosítja a haza jövőjét. A szegény árva gyermeket e gigászi harcok az ő gyámolítójától fosztották meg, az árva gyermek a könyörtelen élet minden veszélyének, nyomorának ki van szolgáltatva és bár önhibáján kívül, de sötét jövőnek néz elébe.

Ezredünk minden egyes tagja egyetért abban, hogy a hadiárva részére legalább a megélhetéshez szükséges alapot elő kell teremteni, épen ezért kiadtuk a jelszót, hogy a jövőben csakis ezen nemes cél érdekében gyűjtünk, hogy e szegény gyermekek életútját biztos révbe irányítsuk.

Ezredparancsnokunk kéri, hogy e gyűjtött összeg felhasználása alkalmával az ő szava is meghallgattassék. Mint kiváló emberbarátnak végtelen öröme fog szolgálni, ha a szegény árváknak segítő kezet nyújthat.

Amidőn őszinte tiszteletemet nyilvánítani bátorkodom, maradok Méltóságodnak nagyrabecsülésem kifejezése mellett mély tisztelettel:

*Droll István s.k.
százados.”*

A törvényhatósági bizottság nevében dr. Biró Károly a következő köszönőlevelet küldte az ezredparancsnokhoz:

„*A cs. és kir. 86. gyalogezred tekintetes Ezredparancsnoksághoz.*

*Harctér.
Méltóságos Ezredes Úr!*

A tekintetes Ezredparancsnokságnak f. évi február hó 10-iki kelttel hozzám intézet átiratát, valamint a háziezred által a 86. gyalogezred kötelékébe tartozó elesett katonák árváinak felsegélyezésére gyűjtött 2000 korona azaz Kettőezer koronát kézhez vettem.

Háziezredünk tisztikara és legénysége fenkölt gondolkodásának és bajtársias meleg érzésének ezen újabb megnyilatkozása, valamint az Ezredes Úr Ó Méltóságának a táborból Szabadka sz. kir. város közönségéhez intézett üdvözlője a város egész közönségénél a legőszintébb szeretet és tisztelet érzését váltotta ki.

Az Ezredes Úr Ó Méltóságának Szabadka sz. kir. város közönségéhez intézett meleg hangú üdvözlőjéért, valamint az ezred tisztikarának és legénységének az igazán nemes célra történt ezen újabb gyűjtésnek úgy a város közönsége, valamint a magam nevében a legmélyebben átértett köszönetemet fejezem ki, s igyekezni fogok a kezeimhez juttatott s az ezred elesett katonái árváinak felsegélyezésére gyűjtött 2000 korona adomány felhasználása tekintetében az Ezredes Úr Ó Méltósága kívánalmainak megfelelően eljárni.

Kérem a tekintetes Ezredparancsnokságot, hogy Szabadka sz. kir. város közönségének szeretettől áthatott hazafias üdvözlőjét a tisztikarhoz és legénységhez juttatni sziveskedjék.

Fogadja a tekintetes Ezredparancsnokság őszinte tiszteletem nyilvánítását.

*Szabadkán, 1916. március 2-án.
Dr. Biró Károly s.k.
udv. tan. polgármester.”*

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napi-rendi pont megtárgyalására.

Elfogadva a városi tanács javaslatait, a közgyűlés megszavazta Szabadka város új kövezetvám-díj szabályzatát,⁷ illetve megalkotta a város új helypénz és vásárvám-díj szabályzatát. A törvényhatósági bizottságnak ismét foglalkoznia kellett az egy éve leégett színház ügyével is. Elfogadva a mérnöki hivatal jelentését, a közgyűlés tudomásul vette, hogy helyszűke miatt ezen a telken új színházat felépíteni nem lehet. Határozatában a közgyűlés kimondta, hogy ezen a telken egy új, modern szálloda felépítését kívánja, mivel „Szabadkán már régen szükség van egy elsőrangú szállodára” és „bizonyos, hogy a háború befejezte után – midőn Szabadka a kelet felé irányuló ipari és kereskedelmi

⁵ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 19.

⁶ A polgármester jelentése az F.2, I 1/1916. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak azt a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a polgármester jelentését.

⁷ A kövezetvám-díjat Szabadka szab. kir. város területére más törvényhatóság területéről bejövő üres vagy terhelt kocsik vagy állatok után a városi sorompóknál, illetve a szabadkai vasúti állomásokon (ezidő szerint “Szabadka” és “Szabadka - Közkórház” állomásokon) leadott szállítmányok és állatok után kellett fizetni.

tevékenység kiinduló pontja - a hiány még jobban érezhető lesz". Figyelembe véve az általános drágaságot és áremelkedéseket, a törvényhatósági bizottság megszabta az új, magasabb Palics-fürdőn érvényes szoba- és fürdőárakat, valamint a csónakok és a tenispálya használati díjait.

Egyéb ügyek mellett a közgyűlés foglalkozott a városi alkalmazottak nyugdíjazási, illetve szabadságolási ügyével, az időközben elhunyt városi alkalmazottak özvegyeinek kérelmeivel, a vadászterület bérbeadásával, Babocsay Hermann építővállalkozó számlájával, aki a laktanya tervrajzait készítette el, valamint a Gázgyár városi tulajdonba való vételével.

Az ülés berekesztése után az elnöklő polgármester felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, március 2-án került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1916. évi május hó 18. napján tartott rendes közgyűlés⁸

Az év negyedik közgyűlését dr. Biró Károly udvari tanácsos, polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester, dr. Hoffmann Kálmán tanácsnok, dr. H. Vojnich József főügyész, dr. Vinkler Imre helyettes főszámvevő, dr. Brenner József helyettes főjegyző és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Mint dr. Biró Károly polgármester jelentésében elmondta,⁹ a közigazgatási tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait és örömmel jelenthette azt is, hogy a város közegészségügyi helyzete kedvező, mivel egy esetet leszámítva, járványos megbetegedés nem fordult elő. Dr. Biró Károly nem titkolta csalódását, hogy felhívása ellenére nem járt kellő eredménnyel a IV. hadikölcson jegyzése. Beszámolójában azt is elmondta, hogy a súlyos gazdasági helyzet ellenére a tanácsnak sikerült beszerezni a legfontosabb szükségleti cikkeket és a lizztel való ellátás is zavartalan volt.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

Elfogadva a tanács javaslatát a IV. hadikölcsonban való részvételtől, a közgyűlés határozatában a következőket mondta ki: „Állami létünk függetlenségéért vívott óriási küzdelem sulypontja a háború előrehaladásával a harcterekekről a gazdasági élet terére helyeződött. Ellen-ségeink belátják, hogy a központi hatalmak hadseregeinek vitézségével, lankadatlan kitartásával szemben a győzelmet fegyverek erejével magukhoz ragadni nem tudják s azért a háború anyagi eszközeinek megszerzését kísérlik meg, reánk nézve lehetetlenné tenni. De a központi hatalmak gazdasági téren is erősek. A hosszú háború anyagi eszközeit saját erőforrásaikból is képesek megújítani. Ezért fordul a magyar állam ezúttal már negyedszer saját polgáraihoz, hogy

tőkéiket nem ellenszolgáltatás nélkül, sőt előnyös kamat biztosítása mellett bocsássák az állam rendelkezésére. És ezért a magyar nemzet, amely fiainak millióit a legnagyobb áldozatkészséggel küldi a harcmezőre, gazdasági önállóságunk ezen újabb erőpróbája alkalmával sem fog szövetségesei mögött maradni. Ezen szempontoktól vezéreltetve elhatározza a th. bizottság, hogy a város házipénztára részére a IV. hadikölcsonból 5¹/₂%-os m. kir. adómentes állami pénztárjegyekben 1 000 000 koronát jegyez.”

A törvényhatósági bizottság döntött a rendőrtisztek és a rendőrök fizetésének és lakáspénzének felemeléséről, illetve ruházattal való ellátásukról, így használva fel a m. kir. belügyminiszter által a városnak utalványozott 81 000 koronát. A közgyűlés jóváhagyólag tudomásul vette a tanácsnak azon intézkedését is, hogy a város sertéshizlaldát állított fel, hogy így enyhítsen a már országosan érezhető zsirhiányon.

A törvényhatósági bizottság elfogadta Nádasy József és az Országos Színészegyesület kérvényét, hogy a város vegye át az ideiglenes színházat berendezéseivel együtt és határozatában kimondta, hogy „tekintettel azon körülményre, hogy Nádasy József színigazgató a „Pest” szálloda nagytermében mintegy 2500 korona költséggel felépített ideiglenes színház létesítésével lehetővé tette, hogy a régi színház legéese folytán hajléktalanná vált színtársulat működését folytathassa, - elhatározza a törvényhatósági bizottság, miszerint Nádasy József és az országos színészegyesület azon ajánlatát, hogy a „Pest” szálloda nagytermében felépített ideiglenes színház illetve annak az ide csatolt leltár szerinti berendezését az országos színészegyesületnek fizetendő 7000 kor. azaz Hétezer korona vételárért Szabadka városának átengedi - elfogadja, illetve a város részére zálogmentesen átveszi, azzal, hogy az országos színészegyesületnek járó 7000 kor. vételár 1917. évi január havában lesz fizetendő”.

A továbbiakban a közgyűlés döntött Szabadka városának a Honvéd Ludovika Akadémián megüresedett alapítványi helyének betöltéséről, Tompa központja mellett elterülő 112 lánc legelő feltöréséről és bérbeadásáról, különböző termékek árainak felemeléséről, az óvodai dajkák havi bérének felemeléséről, az özvegyi nyugdíjak odaiteléséről.

Az ülés berekesztése után az elnöklő polgármester felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, május 21-én került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1916. évi június hó 30. napján tartott rendes közgyűlés¹⁰

A törvényhatósági bizottság évi ötödik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Abból az alkalomból, hogy az uralkodó, I. Ferenc József Szabadka város főispánját, dr. Purgly Sándort a haza és a közszolgálat érdekében kifejtett ügybuzgó és

⁸ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 41.

⁹ A polgármester jelentése az F.2, I 1/1916. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a polgármester jelentését.

¹⁰ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 51.

eredményes szolgálatainak elismerésül a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki, dr. Biró Károly polgármester a következő szavakkal köszöntötte:

„Méltóságos Főispán Úr!

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Európa nemzeteinek minden képzeletet felülmuló rettenetes összecsapása a magyar nemzetet nemcsak, hogy érintetlenül nem hagyta, de mint a népek európai evolúciójának forgatagában már már oly sokszor, most is a titáni küzdelem kellős közepébe került, mintha csak egy felsőbb intéző hatalom állítaná mindannyiszor oda, hogy újból és újból tanúságot tegyen történelmi hivatásáról, soha nem lankadó erejéről és életrevalóságáról.

A világrendítő vihar kitörésének első percében nyilvánvaló lett, hogy alattomos, ádáz ellenségeink fejünkre a megsemmisülés ítéletét mondották ki.

Mint egy ember állott talpra az egész nemzet s vetélkedve sietett mindenki elfoglalni a helyet a melyet a sors számára kijelölt s elültek a belső visszavonás végromlással fenyegető hullámai is.

És a hosszú küzdelem nap-nap mellett nyújtja lélekemelő példáit az önfeláldozó hazaszeretnek a harctereken ép úgy, mint ott ahol a nagy küzdelem nem fegyverrel a kézben folyik, a mint hogy a nemzet fennállásáért folyó szédületes harc nemcsak a harctereken dől el, de itt benn az országban is, mert kétségtelen, hogy hasztalan áldoznak életüket és vérüket a mi drága hőseink, ha a háttérben dolgozó nemzeti munka felmondaná a szolgálatot.

Ép ezért a legteljesebb elismerés és a nemzet hálája illeti meg azokat is, a kik a fáradságot nem kímélve, veszedelmek és nehézségektől vissza nem riadva legjobb tudásukat és minden erejüket ennek a nagy munkának szentelik.

Ezeknek a férfiaknak sorában kiemelkedő helyet küzdött ki magának városunk közszeretben álló főispánja. (Éljenzés, taps.) A legnehezebb időkben vállaira vette az ország egyik legnagyobb és legexponáltabb vármegyéje és három törvh. joggal felruházott város kormányzatának gondját s hazafias áldozatkészsége párosulva tudással és ráteremtéssel vállalt feladatát oly fényesen oldotta meg, a mely nem csak azok részéről váltotta ki az elismerés megnyilvánulását, akik vele élnek s akik ezt az eredményes munkát közvetlen közelből szemlélik, de kellett hogy megszerezze részére az elismerés jutalmát arról a helyről a honnan a honfiai áldozatkészség és honfrierények a leilletékesebben mérlegelteknek.

Megtörtént a mit mindannyian vártunk!

Felséges Urunk és Királyunk Ó Méltóságát a haza és a közszolgálat érdekében kifejtett odaadó, ügybuzgó és eredményes szolgálatainak elismeréseként a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki. (Éljenzés.)

Lehetetlen, hogy ennél a ténynél mi, a kik Ó Méltóságát a magunkénak tudjuk s a ki a mi szívünkhöz oly közel áll - meg ne álljunk.

Megállunk, mert ezen esemény feletti őszinte örömünket kifejezésre akarjuk juttatni s szerencse kívánatainkkal elhalmozni.

Nem azokat az idöket éljük ma, a mikor zajos ünnepek rendezésének helye lehetne, de pótolja ennek hiányát szívünk melegsége, a mely őszinte szeretet, igaz nagyrabecsülést és hűséges ragaszkodást sugároz és fakaszt.

A törvényhatósági bizottság nevében szívem egész melegével üdvözlöm Ó Méltóságát és a midön igaz és őszinte szerencse kívánataimat kifejezésre juttatom, egyben indítványozom:

Méltóztassék elhatározni, hogy a törv. bizottságnak Ó Méltósága a főispán úr legfelsőbb kitüntetése felett érzett őszinte és benső örömet jegyzőkönyvben is kifejezésre juttatja. (Éljenzés.)”

A polgármester beszéde után a törvényhatósági bizottság nevében Törley Gyula bizottsági tag köszöntötte Szabadka főispánját. Az elhangzott üdvözlő beszédek után dr. Purgly Sándor főispán a következőket válaszolta:

„Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Ígénytelen közpályám egyik legmegtisztelőbb, legkedvesebb emlékének tekintem és fogom tekinteni mindenkor az Önök inémt nyilvánított kegyes elismerését, melyben engem ő méltóságának, a polgármester urnak, valamint Törley Gyula bizottsági tag urnak most elhangzott, lelkem szívem mélyéig megható szép üdvözlő beszéde nyomán részesíteni méltóztatott. Fogadja ezért a törvényhatósági bizottság minden egyes tagja kevés szóval kifejezett, de annál mélyebben érzett hálám és köszönetem nyilvánítását.

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság! Megvallom boldogító érzéseket és nagy örömet vált ki egész valomból az önök részéről a szeretet érzésének felém sugárzó hangja, mert ebből kétségtelen jelét látom annak, hogy Szabadka város nagyérdemű közönsége nem vonja meg szeretetét, nem vonja meg becsülését, sőt - mondhatnám - érdemem felüli elismerését a komoly munka emberétől.

Legyenek meggyőződve, hogy az önök megtisztelő elismerése engem végtelenül lekötelez és csak fokozottabb tevékenységre serkent, hogy Szabadka város polgársága, összlakossága, mely a folyton tartó rettenetes önvédelmi harcunk folyamán annyi kedvesét siratja, az áldozatkészségnek és a hazafiai magatartásának annyi tündöklő jelét szolgáltatja, folyton-folyvást, lépten és nyomon, hogy ez a késő utókort is be fogja ragyogni, s ha majd a mindnyájunk által óhajtott diadalmas béke a közmegelegedésnek és közjólétnek ahhoz a tengerpartjához juttat el bennünket, a melyet a városi fejlődésnek ragyogó hullámai verdesnek.

Kérem Önöket, tartsanak meg továbbra is szívélyes jóindulatukban.”

Mint dr. Biró Károly polgármester jelentésében elmondta, a közigazgatási tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait és örömmel jelenthette azt is, hogy a város közegészségügyi helyzete kedvező, mivel a katonaság között előforduló néhány himlőesetet kivéve, járványos megbetegedés nem fordult elő. Beszámolójában azt is elmondta, hogy a súlyos gazdasági helyzet miatt a városi tanács számára a legnagyobb gondot a legfontosabb szükségleti cikkek beszerzése jelenti. A lisztel való ellátás körül voltak a legnagyobb gondok, mivel a kormányzat a kellő lisztmennyiséget nem utalta ki időben. A legközelebbi múlt eseményeiből dr. Biró Károly polgármester elmondta, hogy fájdalommal kell megemlékeznie arról a veszteségről, amely Szabadka városát érte azzal, hogy dr. Singer Bernát, a szabadkai izraelita hitközség főabbija, aki a törvényhatósági bizottságnak éveken át ügybuzgó és érdemes tagja volt, folyó év június 21-én váratlanul elhunyt. Mint méltatásában elmondta, „dr. Singer Bernát élenken részt vett Szabadka város minden kulturális és társadalmi mozgalmában, az izraelita hitközség nagy műveltségű, nemes lelkű főpapját, a törvényhatósági bizottság és a város társadalma pedig a magyar kulturának fáradszóró, lelkes harcosát veszítette el benne”.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

A szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred pótszázadának átirata a polgármesteri hivatalnak. A pótszázad állománya ekkor kb. 700 katonából állt.

Figyelembe véve a városi tanács javaslatát, a közgyűlés elfogadta Szabadka város házipénztárának és a házipénztár kezelésében lévő alapok 1914. évi zárszámadását, illetve elfogadta az árvapénztár 1915. évi mérlegét is. A háború okozta általános drágaság miatt a törvényhatósági bizottság segélyt szavazott meg a város közigazgatási hivatalában alkalmazott díjnokok számára, illetve döntött a városi lovasrendőrök és külterületi kézbesítők lótartási átalányának felemeléséről. A közgyűlés megállapította a város tulajdonában lévő Pest Szálloda, Étterem és Kávéház bérbeadásának feltételeit és arról is döntött, hogy a kis javadalmazású városi alkalmazottak megbetegedésük esetén gyógyszersegélyben részesülnek.

A törvényhatósági bizottságnak foglalkoznia kellett Gaál Ferencz, volt szabadkai székesegyházi karnagy és zeneiskolai igazgató síremlékét felállító bizottság elszámolási ügyével is. A számvetőség jelentése kapcsán kiderült hiányról a közgyűlés úgy döntött, hogy „a néhai Gaál Ferenc síremlék költségeiből még fedezetlenül álló 582 kor. 80 fillért azaz Ötszáznyolcvankettő korona 80 fillért segély képen megszavazza”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak

hitelesítésére néhány nappal később, május 21-én került sor a főispán, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1916. évi szeptember hó 28. napján tartott rendes közgyűlés¹¹

Az év hatodik közgyűlését dr. Biró Károly udvari tanácsos, polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester, dr. Hoffmann Kálmán tanácsnok, dr. H. Vojnich József főügyész, dr. Vinkler Imre helyettes főszámvevő, dr. Brenner József helyettes főjegyző, Balogh Károly főlevéltárnok és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Mint dr. Biró Károly polgármester jelentésében elmondta, a közigazgatási tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait és örömmel jelenthette azt is a közgyűlésnek, hogy a város közegészségügyi helyzete kedvező, mivel az elmúlt három hónapban járványos megbetegedés nem fordult elő. Az elmúlt három hónapban a legtöbb gondot a város lakosságának ellátása okozta, főleg július végén és augusztus elején. Mivel a Haditermény Részvénytársaság a csekély készletek miatt nem utalt ki elegendő lisztet, előfordult hogy napokon keresztül szünetelt a liszt kiszolgálása. A lisztjegyek kiosztása is folyamatos volt, 6540 család részére mintegy 26 000 személyre jutó lisztjegyet adtak ki. A város saját hizlaldájában 80 sertés található, amelyeket a városi mézszárszékből vágunk le és dolgoznak fel. A lakosság ellátása érdekében további sertéseket vásárolnak, de szükség esetén sor kerül sertések rekvirálására is. A Magyar Város és Községfejlesztő Részvénytársaság közvetítésével Szabadkára nagyobb mennyiségű kávé, sajt, gyufa és szappan érkezett, illetve egy vagon kristálycukor is. Komoly gondot jelent a lakosság ellátása burgonyával. A város területén elegendő burgonya termelt, de a gazdák a termés nagy részét visszatartják. Külön nagy gondot jelentett, hogy a románok betörése miatt Erdélyből többszáz menekült érkezett Szabadkára. A menekültek élelmezése

Korabeli katonai idézés

¹¹ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 73.

a Szent Antal Kenyere Katolikus Népkonyha Egylet, az Izraelita Nőegylet és a Városi Szegényház konyháinak igénybevételel történik.

Az elmúlt hónapok eseményei közül dr. Bíró Károly külön megemlékezett arról, hogy július 25-én elhunyt Mamuzsich Lázár, a város nyugalmazott polgármestere és törvényhatósági bizottságának tagja. Mint az elhunyt méltatásában elmondta, Mamuzsich Lázár 18 éven keresztül állt a város élén, a közélet irányításában meghatározó szerepe volt és a város fejlesztése terén maradandó nyomokat hagyott hátra. Temetésén a városi tanács testületileg vett részt, a koporsójára pedig a város lakossága nevében koszorút helyezett el.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

Figyelembe véve a m. kir. belügyminiszter rendeletét, a törvényhatósági bizottság megszavazta Szabadka szab. kir. város új gyámpénztári szabályrendeletét, majd a városi tanács javaslata alapján, elfogadta a városi házipénztár és a házipénztár kezelésében lévő alapok 1915. évi zárszámadását. A megtartott sikertelen árverés miatt a közgyűlés megállapította a város tulajdonában lévő Pest Szálloda, Étterem és Kávéház bérbeadásának új, módosított feltételeit, döntött a község elemi és polgári iskoláiban alkalmazott ideiglenes tanítók fizetésének felemeléséről, továbbá tudomásul vette dr. Schäffer Adorján és testvére Kemény Ferenczné, szül. Schäffer Jolán, illetve Zsuffa Mátyás volt dusnoki plébános jótékony célú alapítványainak alapító leveleit.

Figyelembe véve a m. kir. belügyminiszter körrendeletét, a törvényhatósági bizottság úgy döntött, hogy Szabadka város is belép a Magyar Adria Egyesület alapító tagjainak sorába. A továbbiakban a közgyűlés különböző összegű támogatásokat szavazott meg József királyi herceg egyesülete által működtetett szanatóriumnak, a Nyomorék Gyermek Országos Otthonának, Hohenberg Zsófia Gyermekvédelmi Alapnak, a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének, valamint a Szabadkai Szt. Ferenc-rendi Zárdának is.

A törvényhatósági bizottságnak e közgyűlésen is foglalkoznia kellett a háború folyamán Szabadkán elhunyt katonaszemélyek sírjainak gondozásával. Hivatkozva az 1914. évi 246. közgyűlési határozatra, a törvényhatósági bizottság ismét kimondta, hogy „a harctéren megsebesült és itt elhalt hősokeket saját halottainak tekinti, ezeknek, valamint fainak hazahozott holttesteit a Paganini honvédszázados sírja körül csoportosítva, emléküket kegyeletesen megörökíteni határozta”. A közös emlékmű, a kapuzat és az emléksarnok terveit a katonai mérnöki hivatal a városi mérnöki hivattal együtt készítette el és az „állomásparancsnokság 465/16. sz. értesítése szerint ezeket a „Hősök emléket megörökítő bizottság” művészeti szempontból megvizsgálta s a kivitelre alkalmasnak találta”. E határozatával a törvényhatósági bizottság helyt adott a görögkeleti szerb egyházközség kérelmének és gondozásába vette a temetőjükben nyugvó katonák sírjait is. Mivel az Izraelita Szentegylet a zsidó temetőben eltemetett katonák emlékművét gyűjtésből befolyt pénzből kívánta felállítani, a közgyűlés határozata értelmében a város ehhez 1370 koronával járult hozzá.

Az ülés berekesztése után az elnöklő polgármester felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, október 2-án került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1916. évi október hó 26. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹²

A törvényhatósági bizottság évi hetedik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Dr. Bíró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést, hogy a város főispánja elrendelte a tisztújítást a városi hatóságoknál betöltendő tisztviselői állásokra. A pályázatok október 21-ig érkeztek a főispáni hivatalba, a tisztújító közgyűlés megtartására pedig két nap múlva, október 28-án kerül sor.

A további napirendi pontok során a közgyűlés tudomásul vette, hogy Várady Árpád kalocsai érsek a szentmisék megtartásának időpontját vasárnapra és ünnepnapokra rendelte el Palics-füredőn. A szentmisék végzésével megbízott dr. Kerner István főgimnáziumi hittantanárnak a törvényhatósági bizottság évi 300 korona tiszteletdíjat szavazott meg. A közgyűlés határozata értelmében külön díjazásban részesültek a haszonállatok összeírását végző rendőrök, illetve évi 300 korona kiképzési segélyt szavaztak meg a vakok budapesti intézetébe felvett Engelbrecht Mária részére. Eleget téve a Szabadkai Ipartestület kérésének, a törvényhatósági bizottság úgy döntött, hogy visszaállítja a pénteki piacnapot, mivel a külterületeken élő lakosság, amely a város összlakosságának az 1/3-át tette ki, „ipari szükségleteit többnyire a pénteki hetipiaczon szokta beszerezni, de ugyekkor hozza be a város lakosságának ellátására a szükséges nyers termékeket is, a melyek azonban az utóbbi időkben a pénteki heti piac beszüntetése következtében nagyrészt elmaradtak és így a közéletben zavarok álltak be”.

E közgyűlésen került sor a község elemi és polgári iskoláiban alkalmazott tanítók lakáspénzének felemelésére, illetve korpótlékának rendezésére is, mivel a törvényhatósági bizottság „mérlegelte a megélhetés fennforgó súlyos viszonyait és a tanítóságnak különösebben szerény javadalmazását”. A Palicsi Nagyvendéglővel kapcsolatban a közgyűlés úgy döntött, hogy egy földszinti toldalék épületet épített, amelyben a vendéglő konyháját helyezik el. A szabadkai m. kir. 4. honvéd huszárezred kérelme is meghallgatásra talált és a várostól 10 lánca földet kapott bérbe.

Az elnöklő főispán indítványára a közgyűlés nyomban hitelesítette ezen jegyzőkönyvet.

1916. évi október hó 28. napján tartott tisztújító közgyűlés¹³

A törvényhatósági bizottság évi nyolcadik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

12 SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 101.

13 SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 109.

A Bácskai Hirlap 1916. augusztus 15-i száma

Napirend előtt dr. Bíró Károly polgármester szólalt fel. Elmondta, hogy a közgyűlés bizalmának köszönve, közel 14 éve vezeti a várost. Mivel maga és tisztviselőitársai megbízási ideje lejárt, maga és az egész tisztviselői kar nevében megköszönte a közgyűlés eddigi bizalmát, majd a polgármesteri hatalom jelvényeit, a városi pecsétet és a titkos levéltár kulcsát a törvényhatóság asztalára helyezte el.

A hattagú kijelölő választmány tájékoztatta a közgyűlést, hogy a polgármesteri állásra csak dr. Bíró Károly pályázott. A törvényhatósági bizottsági tagok részéről a lelkes és szűnni nem akaró éljenzés alapján a főispán kijelentette, hogy dr. Bíró Károly egyhangúlag megválasztott polgármesternek. A korabeli szokásoknak megfelelően, a megválasztott polgármester egy küldöttség kíséretében érkezett vissza a közgyűlési terembe, a törvényhatósági bizottsági tagok pedig felállással és lelkes éljenzéssel fogadták. A régi-új polgármestert dr. Purgly Sándor főispán a következő szavakkal üdvözölte:

„Méltóságos Uram!

Őszintén benső és igaz örömmel hozom Méltóságod tudomására, hogy Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottsága a mai tisztújító ülésen Méltóságodat egyhangú lelkesedéssel polgármesterré választotta. Méltóságos Uram! A közbizalomnak ezen impozáns módon való megnyilvánulása nemcsak Méltóságod hosszú polgármesteri működésének és tevékenységének mintegy szankcionálása, hanem kétségtelen jele ez annak, hogy a város közönségét

Méltóságodhoz az elismerés, a tisztelet, a szeretet által be-aranyozott acélsodrony fűzi. Fűzi pedig azért, Méltóságod ritka rátermettséggel tervszerű üdvös alkotásaival és példaszzerű hű kötelességteljesítéssel írta be nevét Szabadka város történetébe elannyira, hogy nekem felesleges ezuttal felsorolni Méltóságodnak a békésebb és boldogabb időkből a város kulturális fejlesztésére irányuló törekvéseit és a polgárság javát, boldogulását célzó üdvös munkálkodásának áldásos gyümölcseit, csak arra akarok utalni, hogy a város önkormányzatának élén találta Méltóságodat a nagy nemzeti megpróbáltatás nehéz órája, amikor 1914-ben kitört a világháború. E szenvedéssel, küzelemmel telt nagy korszak is bebizonyította, hogy Méltóságod a ráháruló súlyos feladatok egész tömegét büzgósággal, fáradásgot nem ismerő kötelezettségérzéssel, lelkiismeretséggel nem csak törekszik, de képes is megoldani. Mint ilyen kiváló erélyekkel ékeskedő férfit köszöntöm én Méltóságodat Szabadka szabad kir. város díszes polgármesteri székében és a midőn felhívom Méltóságodat, hogy a hivatali esküt letenni sziveskedjék, lelkemből kívánom, hogy Isten tartsa, Isten áldja Méltóságodat.”

A zajos éljenzéssel fogadott főispáni beszéd után, dr. Bíró Károly letette a hivatali esküt és a következő székfoglaló beszédet mondta el:

„Méltóságos főispán Úr!

Tek. Törvényhatósági Bizottság!

A mult évi nehéz és komoly időkben, a mikor nemzeti létünk nagy kérdése a ránk zúdított rettenetes küzdelem izzó forgatagában van beledobva, a mikor a vérel annyiszor áztatott ezer éves hon minden hű fiának szent kötelessége energiájának legtöbbször áldozni a haza szolgálatára – a tekintetes törvényhatósági bizottságnak imént hozott azon egyhangú határozata, a melylyel kifejezésre juttatta azt az akaratát, hogy ennek a nagy és szép városnak a kormányzatát ismét az én vezetésemre óhajtja bízni – olyan parancs, a mely elől már ezen okok miatt sem lehetne kiérnem.

Készséggel hajlok meg tehát az Önök akarata előtt egy részről azért, de másrésről azért is, mert az Önök elhatározása a személyem iránt táplált bizalomnak olyan megnyilatkozása, a mely kölcsön-hatás képen a szülővárosom és annak derék polgárai iránt érzett és bensőségesen ápoltszeretet magasztos érzelmeit oly fokra csigázza, hogy ez ellenállhatatlan erővel nehezedik elhatározásom mérlegserpenyőjébe s arra készlet, hogy az Önök óhajának engedve ennek a minden reményekre jogosító városnak kormányrudját ismét kezembe vegyem.

Tek. Törvényhatósági Bizottság!

Rövid idő mulva immár teljes 14 éve lesz annak, hogy e nemes város törvh. bizottságának kitüntető bizalma első ízben fordult felém. Az akkor előlegezett bizalom a munka nehéz éveinek folyása közben mind jobban és jobban fokozódott s ezuttal másod ízben kulminál a törvh. bizottság egyhangú megnyilatkozásában. És ha ennek a bizalomnak okait kutatom – tisztán áll előttem, hogy ennek alapjait a felelősségteljes munkának szemmel látható, kézzel fogható, azok az eredményei képezik a melyek a város nagy közönségének tetszésével találkoznak.

Ez a hosszú 14 év bizonyára meggyőzött mindenkit arról, hogy a város fejlesztésének, a polgárság szellemi haladásának és anyagi jóléte előmozdításának, mint működésem kizárólagos céljainak hangoztatása nem üres jelszavak, hanem belső tartalommal bíró bebizonyosodott, komoly törekvések.

És ha ez így van - mind a hogyan másképp el sem képzelhető, - ha a bizalomnak ez a megnyilatkozása az elmúlt 14 évi munka és törekvések helyességének elismerése és helybenhagyása - úgy az utirány, a melyen a jövőben haladnom kell - világosan és tisztán áll előtttem: Tovább előre azon az uton, a melyen eddig jártam!

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Az én lelkem át és át van hatva meggyőződésemé érelődött attól a gondolatától, hogy minden köztisztviselőnek, de a közigazgatási tisztviselőnek első sorban kötelessége és feladata a gyámolításra szoruló polgárságnak ügyesbajos dolgaiban segítségére lenni, a törvények és rendeletek tömkelegében magát kiismerni nem képes polgároknak ha ez iránt hozzájuk fordulnak - szeretettel és türelemmel, kellő felvilágosítással és utbaigazítással szolgálni.

Ezt a gondolatot, ezt a felfogást törekedtem - s talán nem minden eredmény nélkül - az életbe átvinni, erre intettem szüntelenül s erre fogom inteni a jövőben is a tisztviselői kart, hogy ily módon szinte a vérükben menjen át az alapigazság, hogy a hivatal van a polgárságért s nem megfordítva.

A városi adminisztráció zavartalan és kifogástalan működésének biztosítása, a hiv. kötelesség pontos, lelkiismeretes, gyors és páratlan teljesítése a jövőben is kiváló gondoskodásom tárgyát fogja képezni s ezen elsőrendű feladat elérését a hivatalos kötelességtudásnak, az ambiciozus munkaszeretetnek a lelkekben való ápolásával ott, a hol megvan, - a lelkekbe való átültetésével, a hol ez még hiányoznék a jó figyelemzetetés szelid eszközével - a hol lehet - de a megtorlás energikus fegyverével, ha kell - fogom biztosítani.

A város fejlesztése tekintetében elfoglalt azt az álláspontomat, hogy ennek mindenkor a rendelkezésre álló anyagi erővel összhangban kell állnia - ma inkább, mint valaha - helyesnek és követendő irányelvnek tartom; az intézmények létesítésének sorrendje tekintetében a jelentkező szükséglet mérve kell, hogy irányadó legyen - soha sem tévesztve szem elől, hogy a város fejlesztési intézmények célját a polgárság szellemi és anyagi szükségletének minél szélesebb körű és minél tökéletesebb kielégítése, előmozdítása és biztosítása képezi.

Ma tekintetes törvényhatósági bizottság aligha volna időszűrű és helyes azokról a feladatokról s azok mikénti megoldásáról beszélni, a melyek majdan megoldásra várnak, mert mindaddig a míg a pusztítás Démonja üli orgiáit valóban kiszámíthatatlan, hogy milyen feladatok elé fog állítani bennünket a jövő - most minden törekvésnek, minden erőfeszítésnek az egyetlen nagy célt kell szolgálnia: a győzelmes béke mielőbbi kivívását. De ha majd az alkotó munka Nemtője¹⁴ foglalja el ismét a tronusát, ha majd megindul a nagy világegést követő nemzeti munka - meg vagyok arról győződve, hogy Szabadka ebből a munkából derekasan fogja kivenni a maga részét s a tekintetes törvényhatósági bizottsággal egyetértőleg meg fogjuk találni a restauráló, a fejlesztő, a szellemi és anyagi jólétet előmozdító feladatok megoldásához a megfelelő eszközöket, hogy szerezet városunkat odahelyezzük, a mely helyre a város anyagi ereje, polgárságának kiváló erényei őt képessé és méltóvá teszik."

A további napirendi pontok során a közgyűlés megválasztotta Szabadka város főbb tisztviselőit. Több jelölt közül, de közfelkiáltással a közgyűlés megválasztotta dr. Dembitz Lajost helyettes polgármesternek, dr. Hoffmann

¹⁴ Őr- vagy védőszellem, aki egy személy, közösség vagy hely felett őrködik.

A Bácskai Napló 1916. augusztus 29-i száma

Kálmánt és dr. Winkler Imrét tanácsnoknak, dr. Kiss Józsefet főügyésznek, Pertics Jánost és dr. Vojnics Dezsőt árvaszéki ülnöknek, Pertics Ernőt és dr. Brestyánszky Miklóst I. oszt. rendőrkapitánynak,

Létmányi Miklóst főpénztárnoknak. Miután több mint húsz bizottsági tag aláírásával kérte a névszerinti szavazást a főjegyzői állásra, a megejtett szavazás után a város főjegyzője dr. Krizse Lajos lett. A tisztújító közgyűlésen egyebek mellett még megválasztották az aljegyzőket, a tisztiorvosokat, a kilenc ellenőrt, az adópénztárnokokat, a közigyámokat, 12 írnokot stb. Élve törvényadta jogával, dr. Purgly Sándor főispán kinevezte a tiszteletbeli helyettes polgármestereket, tanácsnokokat, főügyészeket és ügyészeket.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, október 31-án került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

I. Ferenc József, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya 68 évi uralkodás után, 1916. november 21-én hunyt el 86 éves korában. Utóda IV. Károly lett.

1916. évi november hó 28. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹⁵

A törvényhatósági bizottság évi kilencedik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok, a városban állomásozó katonai alakulatok tisztikara, valamint a különböző hatóságok és egyesületek képviselőinek jelenlétében.

Az uralkodó, I. Ferenc József elhunya alkalmából tartott rendkívüli közgyűlésen megjelent törvényhatósági bizottsági tagokhoz és gyászoló közönséghez dr. Purgly Sándor főispán a következő beszédet intézte:

„Amidőn a legmélyebb hazaftias fájdalommal akarok kifejezést adni az egész nemzetet ért mélyen lesújtó nemzeti gyásznak (A főispán, a törvényhatósági bizottsági tagok és a közönség feláll), amely I. Ferenc József Ő csász. és apostoli kir. Felsőségének elhunytával bennünket ért, gyászba boruló lélekkel és szívvel üdvözlöm a tekintetes törvényhatósági bizottságot, a megjelent hatóságok és testületek küldötteit.

Egyben a mai közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésével dr. Völgyi János urat bizom meg.

A mai rendkívüli közgyűlésnek egyedüli tárgyát, egyedüli célját az képezi, hogy az immár megdicsőült jóságos és bölcs királytól végbúcsút véve halottas ágyánál mély alattvalói hódolattal rójuk le a hálás kegyelet adóját.

Szentül megvagyok győződve tekintetes törvényhatósági bizottság, hogy velem együtt lelkünk mélyén mindannyian megvagyunk győződve arról, hogy I. Ferenc József Ő felsőségének elhunytával egy bölcs és nemes uralkodónak a fonálát szakította ketté a kérelhetetlen halál.

Mindnyájan tudjuk, hogy a megdicsőült Felsőség nem csak

mint uralkodó volt nagy, nem csak mint ember a mélyeséges bölcs élettapasztalatok, súlyos szenvedések, a nagy megröbáltatások által teremtett kiváló erkölcsi magaslaton állott utolsó leheletéig rendületlenül, hanem azt is tudjuk, tekintetes törvényhatósági bizottság és mélyen tisztelt gyászoló közönség, hogy népeinek hű gondozója, magyar nemzetének igazi édesatyja volt.

Ezért nem kétem, hogy a tekintetes törvényhatósági bizottság a megdicsőült nagy király emlékét ő hozzá és Szabadka város közönségéhez méltóan fogja megörökíteni.

Az elmondott megnyitó beszéd után az elnöklő főispán felkérte a város polgármesterét, hogy tartsa meg gyászbeszédét. Dr. Biró Károly polgármester a következő gyászbeszédet mondta el:

Tisztelt gyászoló közgyűlés!

A magyar Nemzet nagy gyászából amelyet hön szeretett jóságos Királyunknak I. Ferenc Józsefnek megrendítő elhunytá borított reánk - Szabadka sz. kir. város közönsége is részt kér.

A gyermeki szeretet tiszta érzéseiből fakadó bensőséges kegyeletünk adóját le akarjuk róni mi is a nagy Uralkodó fenkölt alakja iránt, aki hosszú és viszontagságokban oly gazdag éveken át páratlan tapintattal, bölcs megfontolással és előrelátással, a jó pásztor buzgó szeretetével kormányozta kettős birodalmát és intézte bonyolult ügyeit - meglegedést, soha nem remélt haladást és fejlődést teremtve és biztosítva hű Magyar Nemzete és a jogára alá tartozó népek számára.

A villám szárnyán járt be a gyászshir nagy Magyarországot, hogy a Nemzet elvesztette királyi atyját, lesulytó fájdalommal töltve el a palotákat és a kunyhók lakóit egyaránt - fájdalommal, amely nem fakadt egyedül a Magyar Nemzetet minden időkből eltöltő, hagyományos király-húség

5030. sz.
kap. 1916.

F. 21/215
1

Hirdetmény.

Közhírré teszem, hogy f. évi január hó 23-tól kezdődőleg tengerít csak is a Haditermény Részvény Társaság vagy annak megbízottja vásárolhat.

Figyelmeztetem városunk nagy közönségét ezen rendelkezés pontos betartására, mert aki kukoricáját másnak adja el, kihágást követ el és nemcsak ő maga, hanem a vevő is 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel és 2 hónapig terjedhető elzárással fog büntetett és ezen felül még az eladott kukorica is el fog koboztatni.

Szabadka, 1916. március 10-én.

Szalay Máttyás
rendőrőrkapitány.

Korabeli plakát - Szabadka lakosságát értesítik, hogy kukoricát csak a Haditermény Részvénytársaság vásárolhat

10683. sz.
kap. 1916.

F. 21/230
2

Hirdetmény.

A katonai parancsnokságok kifogásolják, hogy a szülők a háboru óta gyermekeiket és a serdületlen korban levő iljakat katonai egyenruhába öltöztetik, miáltal egyrészt a fontos katonai cikkek indokolatlan fogyasztását idézik elő, másrészt a katonai egyenruha lekicsinylését mozdítják elő.

Felhívom városunk közönségének, különösen a katonai egyenruha és katonai jelvényt viselő gyermekek szülőinek figyelmét a katonai egyenruha és jelvény viselés tiltott voltára; egyben utasítom az érdekelt szülőket és gyámokat, hogy a gondnokságukra bízott gyermekeiktől a katonai egyenruhát haladéktalanul vegyék el - annak viselését akadályozzák meg, mert ezen redecet be nem tartása kihágást képez és az ez ellen vétő szülők és gyámok az 1879. évi 40. t. c. 44. §-a alapján (200) kettőszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, nem fizetés esetén pedig 10 napig-terjedhető elzárással fognak büntetett.

Szabadkán, 1916. évi április hó 27-én.

Szalay Máttyás
rendőrőrkapitány.

Korabeli plakát - Gyerekeknek tilos katonai egyenruha viselése

¹⁵ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 119.

A 86. lábadozó osztag parancsnoksága által küldött tábori postai levelezőlap

és a felkent Uralkodó iránt mindenkor táplált tisztelet és szeretet érzelmeiből, hanem fájdalomból, amely az árvaságra jutott gyermek síró fájdalma, aki a legnehezebb időkben veszítette el a szerető, a gondos jó apát.

Mert szerető atyja volt Ő a Magyar Nemzetnek, megértője törekvéseinek, alapvetője hatalmas fejlődésének, amelynek óriási méretei a reánk szakadt rettenetes küzdelem nehéz éveiben mindenek bámulatára oly fényesen bontakoztak ki.

Egy hosszú élet nehéz és sokszor szinte alig elviselhető megpróbáltatásai után meg tért Őseihez az agg király. Előbb azonban a mindenek sorsát intéző Isteni Akarat kegyessége mégegyszer reá mosolygott megmutatva neki az ígért földjét, fáradhatatlan munkájának édes gyümölcsét: a jogara alatt állott Nemzetek és népek egységes, egymással versengő lelkes talpra kelését, a mikor a minden idők legbékésebb Uralkodójának feje fölött kitört a világrendítő zivatar rettenetes orkánja félelmetes hullámokat korbácsolva és zudítva kettős birodalma felé.

És lesurrant az ősz Király csendes szobájába az örök béke anyala, a nagy király jóságos szíve utolsó dobant s lelke felrepült a Mindenek Uralkodójának trónusa elé. De megdicsőült alakja fölé nem borul az enyészet és feledés sötét homálya, hanem az örök emlékezés, a halhatatlanság dicsfényes glóriája ragyogja körül, mert őt egy Magyar Nemzet zárta szívébe örök emlékezéssel.

Ültessük át az emlékezést az utánunk következő késő nemzedéknek szívébe és lelkébe is, hogy az elhunyt nagy Királyunknak a magyar állam újjáalakítójának nemes és áldott alakja időtlen időnkig éljen közöttünk.

A törvényhatósági bizottság, elfogadva dr. Janiga János országgyűlési képviselő javaslatát, úgy döntött, hogy a főispán és a polgármester beszédét egész terjedelmében

a jegyzőkönyvbe iktatja, így adva maradandó emléket mély gyászának. Továbbá utasította a városi tanácsot, hogy részvétfeliratot készítsen, majd felkérte dr. Purgly Sándor főispánt és dr. Biró Károly polgármestert, hogy a temetésen képviseljék a várost és az uralkodó ravatalára koszorút helyezzenek el. Határozatában a közgyűlés felkérte az összes helybeli vallásfelekezet lelkészeit, hogy a temetés napjának délelőttjén, november 30-án, tartsanak gyászistentiszteletet, a temetés órájában pedig szólaltassák meg az összes harangot. A törvényhatósági bizottság egyben elrendelte, hogy a temetés napján a város minden iskolájában szüneteljen a tanítás, az iskolák vezetőit pedig kötelezte, hogy gyászmegemlékezéseket tartsanak. Továbbá azt is elrendelte, hogy a temetés órájában minden üzlet zárva legyen, áldozati tűzként pedig majd kigyulladnak a város terein és utcáin felállított és gyászfátyollal bevont gázlámpák.

A jelen jegyzőkönyvet a törvényhatósági bizottság nyomban hitelesítette, az elnöklő főispán pedig, Isten áldását kérve az országra, a közgyűlést bezártnak nyilvánította.

1916. évi december hó 21. napján tartott rendes közgyűlés¹⁶

A törvényhatósági bizottság évi tizedik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Az elnöklő főispán üdvözölte a jelenlévőket, majd a következő szavakat intézte a törvényhatósági bizottsági tagokhoz:

„Tekintetes Törvényhatósági bizottság!

(Az összes jelenlévő felállt)

A magyar nemzetnek őseitől örökölt egyik legszebb erénye az, hogy hazafias örömmel ragad meg minden alkalmat arra, hogy felséges ura és apostoli királya iránt érzett alattvalói hűségének, ragaszkodásának és szeretetének kifejezést adjon. Megvagyok győződve arról, tekintetes törvényhatósági bizottság, hogy úgy Önök mint az Önök által képviselt Szabadka sz. kir. város hazafias közönsége ez ősi erényt szent hagyományként ápolja és őrzi lelkében. Ezért tisztelettel kérem a tekintetes törvényhatósági bizottságot, hogy a tanácsnak az ide vonatkozó határozati javaslatát elfogadva, amely azt célozza, hogy IV. Károly király (hosszantartó éljen) ő császári és apostoli királyi felséget, aki eddigi legmagasabb ténykedései és kijelentései által fényes tanujelét szolgáltatva alkotmányos érzéseinek és magyar nemzete iránti legkegyelmesebb jóindulatának – trónra lépése alkalmából hódoló feliratban üdvözölni méltóztassék.”

Elfogadva a főispán indítványát, Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottsága a következő szövegű hódoló feliratot¹⁷ szavazta meg, melyben nemcsak üdvözölte az ország új királyát, IV. Károlyt és hitvesét, Zita királynét, de egyben kifejezte alattvalói hűségét is a város lakossága nevében:

„Császári és apostoli királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Felséges Királyné!

Legkegyelmesebb Asszonyunk!

¹⁶ SzTL, F.2. 100. Az 1916. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 123.

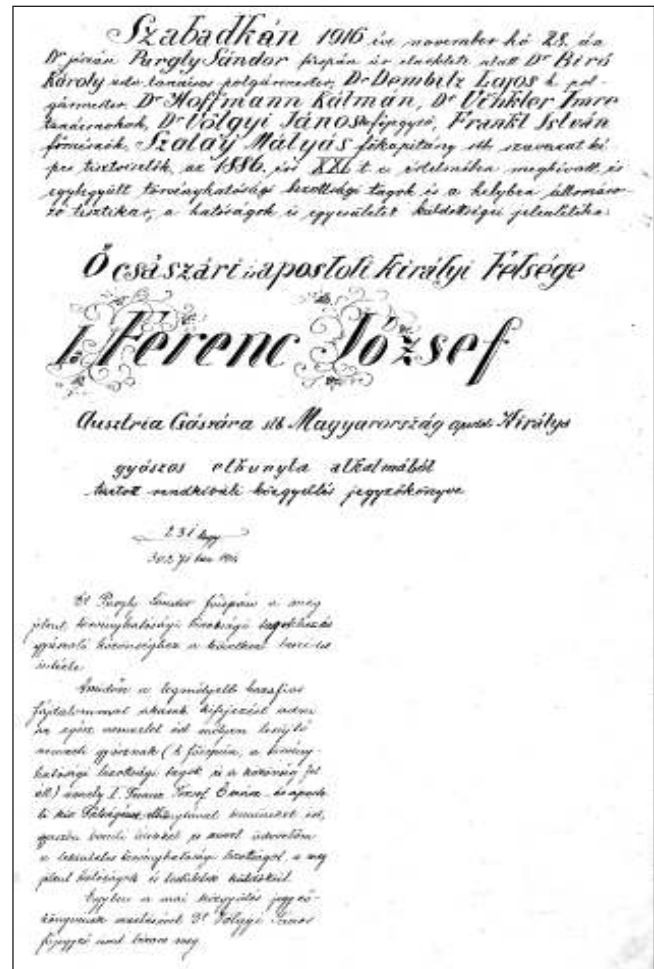
¹⁷ A hódoló feliratot dr. Milkó Izidor írta.

A Belügyi Közlöny rendkívüli száma I. Ferenc József halála kapcsán

Az a négyszáz esztendő, amióta a Habsburg-ház és a magyar nemzet története egybekapcsolódik, egyike a világhistoria legváltozatosabb és legtanulságosabb fejezeteinek. Hosszú sorozata az az államjogi és nemzetközi surlódásoknak és szomorú kronikája egymásra utalt népek áldatlan vilongásainak. E történelmi korszak nagy részében feketefelhős ég borult a magyarok földjére, amelyen búsuló hazafiak aggódtak honuk sorsa fölött. S egyszer, ezelőtt fél századdal, a borulat homályából kivilágított a fényes meleg Nap, az alkotmányosság Napja, Felségtek dicső Elődjének és Deák Ferencünknek együttes nagy alkotása, a királyi trónt megszilárdító s a nemzet kétélyeit eloszlató s jogos kívánalmait kielégítő korszakos nagy mű: a hatvanhetes kiegyezés, mely a magyar királyt és annak hű népét a kölcsönös megértés szent szövetségébe vonta. A leglovagiasabb királynak és az ő hű alattvalóinak e szövetsége az áldás és szerencse forrása volt mindkét szerződő félre. Háborítatlan összhangban, a kölcsönös bizalom legteljesebb harmóniájában folyt eszentül a feltámadt alkotmány védelme alatt nemzetünk élete, s a bölcs király gyönyörrel nézhette azt a meszeszerű haladást, amellyel kedvelt Magyarországa a gazdaság és kultura utjain előre törekedett, s évszázak mulasztásait gyors iramban pótolni sietett.

A királyi kegy és az alkotmányosság verőfénye ezalatt folyton és megszakítás nélkül mosolygott a magyarra, dicsőségben uralkodó királyunk felé pedig folyton áradt népeinek meleg szeretete. A boldogságot, melyet a királynak és nemzetének e harmóniás együttérzése és együttműködése hozott létre, csak azok a kegyetlen sorscsapások zavarták meg, amelyek Királyi Felséged dicső Elődjének testvéri, apai és hitvesi szívét a fájdalom legmélyesébe tragikumával

Ferenc József elhunya alkalmából, 1916. november 28-án tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve

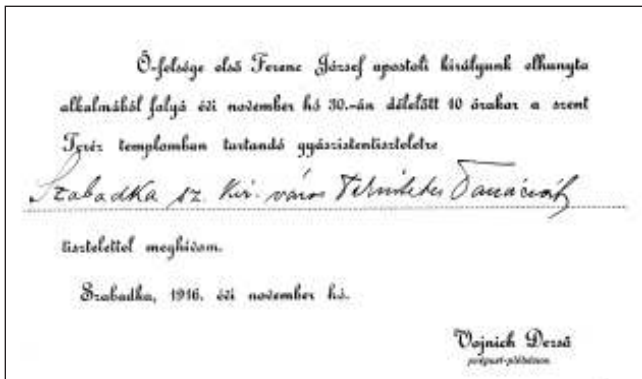
sebezték meg. E szomorú csapások alkalmával nemzetünk mindenkor együtt érzett és együtt gyászolt az ő Vértanú királyával, könnyei összefolytak a nagy Szenvedőivel, imái az Övéivel együtt kívánczoltak az Egek Urához, s emlékezései együtt vándoroltak vissza az Övéivel a boldogabb Multba.

Am ez a bölcs Uralkodó is bánatot okozott egyszer nemzetének, amikor éppen dicsőségének delelőpontján, a legfényesebb fegyvertények közepette, amikor vitéz katonái hatalmas előre töréssel az ellenség letiprását s a magyar állam újabb megszilárdulását inaugurálták, épp akkor, amidőn nagy művének: az állandó Béke megteremtésének a nagy diadal előtt állott, épp akkor ..... lehunya jóságos szemét s követte azokat a Szeretteit, akiket oldala mellől oly korán elszólított a kegyetlen Végzet.

De nem hagyta árván nemzetét.

Mert a magyar ég felhői közül, ahová fekete gyászt borított ősz királyunk elmenetele, megint előretör a vigasztaló meleg napsugár, a még Felségtek népei előtt álló szép Jövő csillogó verőfényessége: Királyi Felségtek trónralépése, s a gyásznak fekete fátyolán keresztül biztatólag, melegen és a vigasztalás meggyőző erejével szállnak le hozzánk a Trón magaslatáról azok a jóleső, rokonszenves magyar szavak, amelyekkel Felséged alkotmányunknak sérthetetlen szent-ségéről s a magyar nemzet iránti érzéseiről nyilatkozni kegyeskedett.

Királyi Felségtekkel Magyarország trónjára lép Felségteknek őseiktől örökölt sok tündöklő uralkodói erénye, párosulva Fiatalsággal és Szépséggel, s a nemzet nemcsak re-

Meghívó I. Ferenc József elhunytja alkalmából tartandó gyászistentiszteletre

méli, de biztos benne, hogy ezek a nemes tulajdonságok jólétet fognak teremteni minden felé, ahová a királyi jogar hatalma kiterjed, s hogy e királyi erények bűvös ereje könyveket fog letörölni a szenvedők arcáról, a boldogság virágmagját fogja elhintetni mindenüvé, s a Béke nemes palántáját fogja elővarázsolni az embermészárlás és kegyetlen vérontás harctereiről is.

S különös öröme szolgál e haza minden fiának és minden honleánynak, s boldogító érzést vált ki mindannyiunktól, hogy arra a trónra, amely majdnem két évtizeden át üresen állott, s hol valaha nemzetünk imádott bálványja Magyarországi Szent Erzsébet ült, most a költői lelkű nemes elődnek Királyasszonyunkban méltó és a magyarság teljes imádatával szeretett utódja lép. E nemzet boldog, hogy ismét Királynéja van, felséges Patrónája, akinek szépségéhez és nemes jóságához áhitatos tisztelettel tekinthet föl.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

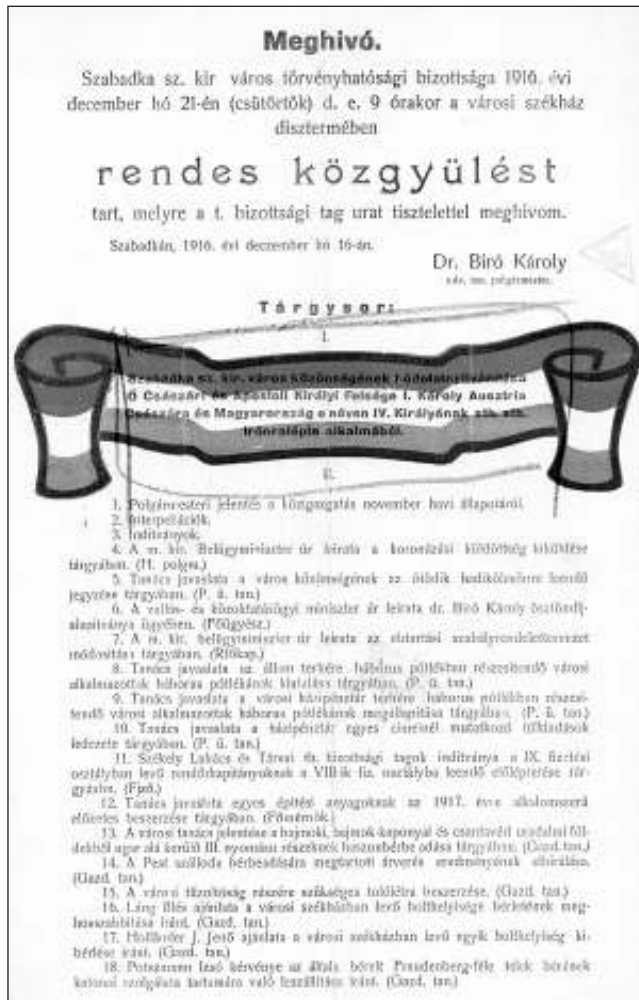
Legkegyelmesebb Urunk!

Felséges Királyasszony!

Legkegyelmesebb Asszonyunk!

Soha, amióta világtörténetet irnak, trón változás és trónfoglalás ily historiai bonyodalmak között és ilyen zivatáros időkben még nem történt. Az emberiség legkulturáltabb és legelőkelőbb népei két csoportra oszolva küzdenek, az egyik a világalalomért, a másik határainak biztosításáért és népeinek háborítatlan fejlődéséért. Világszerte oly vérengzés folyik, amelyhez képest minden eddigi háborúja a történetnek csak egy kis epizód. S e rettenetesen dúló harcok közepette amidőn a nemzet legjava - az ereje, a fiatalosága - állandóan kockáztatva életét, távol van szeretett hazájától s idegen földön küzd otthonának a védelméért, - amidőn nincs magyar család, amelynek e világháborúban folytán egy vagy több halottja ne volna, mi, Felségtek hűséges magyarjai és az alulirt törvényhatóság képviselői, bizalommal, örvendező szívvél és lelkes érzésekkel tekintünk Felségtek uralkodása elé. Mert a Békét várjuk tőle, a megváltó békét, amely visszahozza fiainkat és visszaállítja a megbomlott polgári és társadalmi élet rendjét. S az a békeszózat, amely elsőnek Királyi Felséged ajkain csendül meg, biztosítja Felséged népeit és az egész világot, hogy itt egy uralkodás a képzelhető legszebben, a legnemesebb jelszóval, a Béke jegyében kezdődik.

Az egész magyar nemzettel egyetértőleg, hazafias szívünk egész melegével és királyhűségünk teljes őszinteségével köszöntjük Felségteket őseinek trónján, a mennyekben ítélkező Isten jóságos áldását kérjük Felségtek minden lépésére, amelyet népeik boldogítására tesznek és azért imádkozunk, hogy a mielőbb kivívott győzedelmes Béke tegye nagyvá a királyt

Meghívó Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1916. december 21-én tartott közgyűlésére

és nemzetét, s hogy a békeséges idők nyugodt korszakában egymást szeretve s egymást megértve legyen boldog az elégedett és gazdag Magyarország uralkodója: a Királyi Pár!

Amidőn törhetetlen hűségünkről és legmelegebb ragaszkodásunkról biztosítjuk Felségteket, maradunk alattvalói hűséggel

Császári és apostoli Királyi Felségednek és Felséges Királyasszonyunknak alázatos hívei:

Szabadka sz. kir. város közönsége."

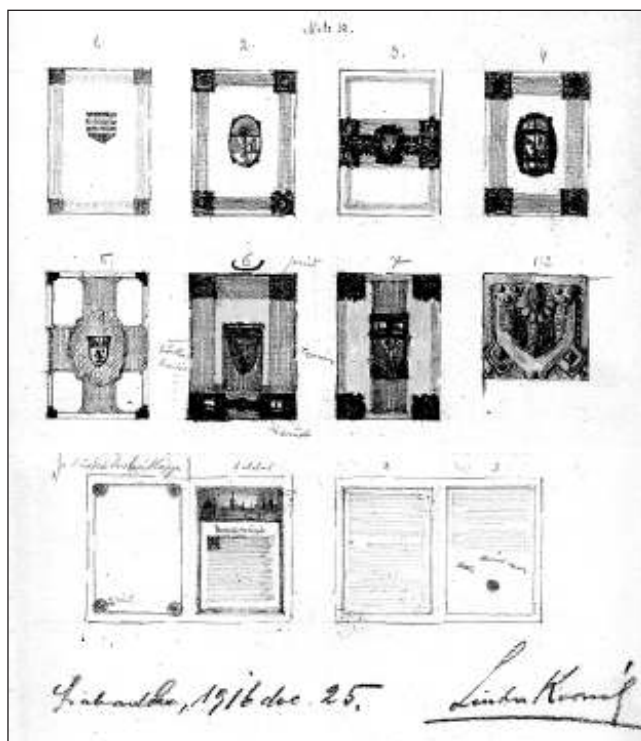
A hódoló felirat elfogadása után következett dr. Biró Károly polgármester jelentése a városban uralkodó közállapotokról. Mint elmondta, a közigazgatási tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait, és örömmel jelenthette azt is a közgyűlésnek, hogy a város közegészségügyi helyzete kedvező, mivel az elmúlt időszakban járványos megbetegedés nem fordult elő. Mint eddig is, a legtöbb gondot a lakosság élelemmel való ellátása okozta. A városban a lisztkiutalásokat 25%-kal kellett csökkenteni, cukor és káposzta egyenlőre van elegendő, de a burgonya leszállítására csak ígéret van. Dr. Biró Károly arról is tájékoztatta a közgyűlést, hogy a város területén folytatban van a kukorica és a gabona beszállítása. Kukoricából 70 000, míg gabonából 65 000 méter mázsát rekvirálnak majd, és ő személy szerint meg van győződve, hogy „Szabadka város mindenkor áldozatkész, hazafias közönsége a rendelkezésre álló készletekből a kor-

mány által ujabban is igénybe vett gabonaneműeket a legnagyobb készséggel bocsátja a haza rendelkezésére”.

A további napirendi pontok során a közgyűlés szavazott a küldöttség tagjairól, akik részt vesznek majd a december 30-án tartandó koronázási ünnepségen. A törvényhatósági bizottság határozata értelmében „a város képviseletében és pedig a templom és menetben fenntartott helyekre dr. Biró Károly udv. tan. polgármester, Vermes Béla földbirtokos és Jakobsics Imre a M. Ált. Hitelbank főnöke törvényhatósági bizottsági tagokat, - ezenkívül a nézőközönség részére fenntartott helyekre figyelemmel a város mezőgazdaságára, kereskedelmére és iparára Vukov Márk, Lendvai Jeromos, Sefcsics Lajos és Szilágyi István szabadkai lakosokat küldi ki”. A közgyűlés arról is döntött, hogy Szabadka város résztvesz a m. kir. pénzügyminisztérium által meghirdetett V. hadikölcsön kötvényeinek jegyzésében, mégpedig 1 000 000 korona értékben.

Egyéb ügyek mellett a közgyűlés elfogadta a város új ebtartási rendeletét, bérbeadta a Pest Szállodát Tumbász Lajos nagyvendéglősnek, döntött egy 25 méter hosszúságú forgólétra vásárlásáról a tűzoltók részére, bérbeadta Braun Henrik és dr. Fenyves Ferencz lapszerkesztőknek a városi székházban lévő üzlethelyiséget mozgófénykép színház létesítése céljaira, különböző segélyeket szavazott meg. Továbbá megállapította a Gaál Ferencz tanár jutalomdíj alapítvány, a Jakobsics Béla tanulói jutalomdíj alapítvány, a Mérey-Tipka tanulói jutalomdíj alapítvány, a György A. Mór tanulói jutalomdíj alapítvány, a Laborcfoi iskola alapítvány, a Szalay József tanulói jutalomdíj alapítvány és a Szabadka városi közoktatási alap alapító leveleit.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, december 24-én

Lyuba Kornél főgimnáziumi tanár vázlatrajzai IV. Károly királynak felterjesztendő díszes hódoló feliratról. A bőrkötésű hódoló feliratot drágakövek, ezüstveretek, Szabadka város címere és három tájkép díszítették (a városháza, a színház és egy palicsi részlet). A díszes hódoló feliratot egy piros bársonnyal bélelt ébenfa dobozba helyezték, melynek tetejét a királyi pár művészi faragású monogramja díszítette.

került sor a városi tanács és a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

Sažetak

Subotica 1916. godine u svetlu skupštinskih zapisnika

U trećoj godini Prvog svetskog rata, 1916. skupština Slobodnog kraljevskog grada Subotice zasedala je ukupno deset puta. Iz skupštinskih zapisnika se može zaključiti da su se tadašnji gradski oci uglavnom morali baviti problemima u vezi sa ratnim stanjem.

Donete su važne odluke o snabdevanju stanovništva namirnicama, o dodeli raznih pomoći, o upisu ratnih zajmova. Te godine, članovi gradske skupštine za grado-

načelnika su ponovo izabrali dr Karolja Biroa, ožalili su preminulog cara i kralja Franju Josifa, a potom su iskazali počast novom vladaru Karlu i njegovoj supruzi kraljici Ziti.

U okviru predstavljanja ovih zapisnika, akcenat je stavljen na govore velikog župana dr Šandora Purglija i gradonačelnika dr Karolja Biroa, odnosno na gradonačelnikove izveštaje skupštini.

Subotički izlozi tokom 20. veka

Sažetak: Iako se stare zgrade u centru Subotice nisu menjale celo stoleće, izlozi u njihovom prizemlju prilagođavali su svoj oblik arhitektonskim trendovima i potrebama trgovina. Kako se 20. vek bližio kraju, njihov značaj se smanjivao, što je dalo šansu da se fasadama vrati stari izgled. Sve to vreme, svojim dizajnom i sadržajem, u značajnoj meri su uticali na gradski kolorit.

Ključne reči: Izlog, neonske reklame, prodavnice, socijalizam

Uvod

Pojam „centar grada“ u urbanističkom smislu jeste gradsko jezgro u kome su grupisane monumentalne građevine uglavnom rezervisane za administraciju i poslovne, kulturne ili ugostiteljske sadržaje. Za mnoge građane centar grada se prostire samo dotle, dokle dosežu trgovine odnosno šareni izlozi. Njihov izgled je taj koji se stalno menja i šetnju ulicama čini zanimljivom, posebno onim šetačima koje mogućnost da nešto vide i iznad izloga, dakle arhitekturu, ili ne zanima, ili im je već vrlo dobro poznata. Takav doživljaj gradskih sadržaja možda se čini površan, međutim ne treba zaboraviti da su upravo pijačni trgovi i trgovačke ulice bile te koje su imale snažan uticaj na pravce razvoja grada.

„Mapa“ subotičkih izloga iscrtana je još davnih dana. Pokušaji da se naprave iskoraci u pravcu nekih zapuštenih pasaža ili dvorišta, po uzoru na neke druge gradove, ovde nisu bili uspešni. Koliko god bili ljupki ti mali novootkriveni gradski prostori, nisu mogli da donesu poslovni uspeh, pa su urbanisti to pripisali specifičnom subotičkom mentalitetu koji ne odstupa od svoje „staze slonova“, odnosno davno zacrtane rute izloga koji čine

jedan neprekinuti niz. Tek početak 21. veka i dolazak modernih tržnih centara najavljuje promene u pogledu navika Subotičana.

Iako u drugom planu kada se govori o lepoti neke varoši, izlozi, njihov sadržaj i reklame iznad njih jesu nekakva „bižuterija“ grada koja nema trajnu vrednost, ali u sebi sadrži primenjenu umetnost, te tako daje značajan pečat ukupnoj slici.

Subotički izlozi proteklih sto godina pričaju priču o društvenim sistemima kroz koje smo prolazili, o ekonomskom stanju koje se menjalo, kao i trendovima u oblikovanju ovog segmenta arhitekture.

Kutijasti izlozi

U Istorijskom arhivu Subotica sačuvan je projekat Đule Valija iz 1930. godine za lokal Armina Rota. Ovaj industrijalac će kasnije postati jedan od najvećih pristalica moderne arhitekture u Subotici,¹ a nacrt izloga za njegovu prodavnicu² (Karadordev trg 10, danas Trg republike) jeste trag koji nas vodi u vreme kada su nastajali veliki kutijasti izlozi od gvožđa i stakla.³ Ti izlozi će u potpunosti pokriti fasade u nivou prizemlja da bi radnjama dali mnogo veći prostor za izlaganje robe i više dnevne svetlosti samom lokalima.

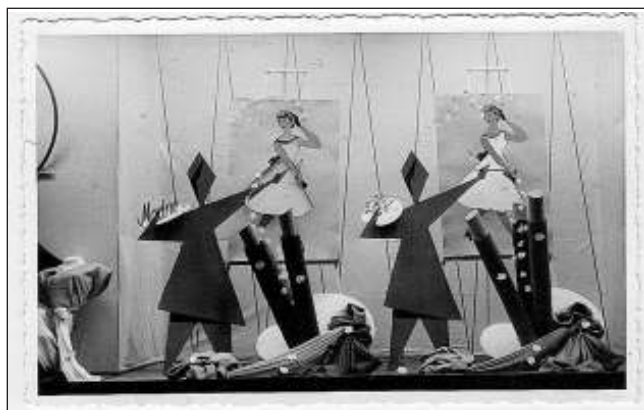
U godinama koje su dolazile arhitektonski stil jednostavnih oblika i svedenih linija nametnuo se kao estetski ideal, pa možemo pretpostaviti da u već formiranim trgovačkim ulicama, zaposednutim objektima izgrađenim u prethodnom veku, nije ostalo mnogo prostora za ostvarivanje modernih zamisli. Velike izloge je već najavila secesija, a ubrzo su i nove „nakalemljene“ modernističke forme prekrile prizemlja mnogih kitnjastih fasada gradskih palata.

¹ Mr Gordana Prčić Vujnović, *Razvoj urbanizma i arhitekture u periodu od 1918. do 1941. godine u Temišvaru, Segedinu i Subotici*, Subotica, 2008, str. 358.

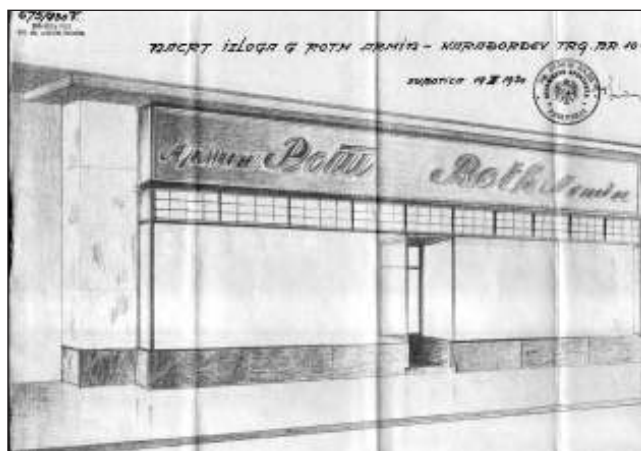
² IAS, F: 47, inž 823/1930.

³ U molbi Senatu grada Subotice, Armin Rot traži dozvolu za preinaku zgrade. On navodi da će iskok od površine zida biti 98 cm, što je neophodno jer novi izlog mora da podupre spratni balkon. Stubovi koji su do sada držali balkon naći će se iza novog portala.

„Zbog tih stubova, sama trgovinska prostorija bila je mračna, što nikako ne odgovara takvim dućanima. Sa smeštanjem 10 komada željeznih nosača, prestaje dosadašnje podupiranje balkona“. Nakon izgradnje dva nova gvozdena stuba, stari dekorisani stubovi su odstranjeni. (IAS, F: 47, inž 823/1930).

Izlog prodavnice NA-MA, Subotica šezdesetih godina, IAS, F.180, Zbirka fotografija

Nacrt izloga za prodavnicu Armina Rota, IAS, F: 47, inž 823/1930

Sadržaj izloga

Razvojem industrijske proizvodnje raznovrsnost artikala u trgovinama se umnožavala. Ako je to razlog zbog kojeg je porasla potreba za izložbenim prostorom, donekle se može opravdati ovaj trend, naravno na onim mestima gde je dogradnja rađena sa merom i u saglasju sa ostatkom zgrade. Već polovinom pedesetih godina 20. veka novine pišu da izgled neujednačenih portala ruži izgled centra grada iako na drugoj strani traje izgradnja novih izloga neusklađenih sa fasadama, ali sa novim materijalima i rešenjima.

Pogled na stare fotografije otkriva da pored automobila i mode jedino još izlozi mogu da odaju o kom vremenu je reč. Oni su ti koji su promenjivi dok građevine traju i menjaju se malo ili nimalo, ako je reč o objektima zaštićenim kao vredno arhitektonsko nasleđe.

Potreba za prostorom gde bi ponuda bila dostupnija oku prolaznika nije jednaka za svaku delatnost, odnosno vrstu prodavnice. Na primer, naslovna strana izložene knjige daleko više otkriva i lakše se zapaža, nego pogled na hrbat one koja stoji na polici. S druge strane, prodavnica štofova nema velik izbor zanimljivih rešenja u pogledu uređenja izloga.

Nije samo roba ta koja se izlaže. Zastakljeni prostor je koristan za obaveštavanje, promociju, propagandu... Prvi televizor u Subotici stigao je u prodavnicu „Tehnika“ na korzou. Godinama se pred izlogom te radnje zadržavao svet i gledao televizijski program jer je trebalo da prođe cela decenija dok ovi aparati nisu počeli masovnije da ulaze u domove, odnosno postanu dostupni prosečnom građaninu. Novogodišnji dekor je imao zadatak da privuče pažnju kupaca, a u isto vreme je doprinosa prazničnom raspoloženju svih prolaznika. Karikaturista lokalnog lista *Hrvatska riječ*⁴ te 1950. godine skreće pažnju kako u božićnu dekoraciju još ulaze Krampusi⁵ i Sveti Nikola.

Stara je tradicija da tu maturanti postavljaju svoje tablo, a izlog koji je pripadao „Aurometalu“ na „malom korzou“ ponekad je iza stakla imao trofeje pripremljene za

Rubrika: „Zapazili smo“, „Hrvatska riječ“, br. 49. Subotica 8. decembar 1950.

pobednike velikih takmičenja u Subotici koji su izrađeni u njihovoj radionici.

Uređenje izloga u vreme socijalizma

Početkom pedesetih godina 20. veka Trgovinska komora u Subotici u saradnji sa Biroom za unapređenje trgovine iz Beograda organizuje aranžerski kurs u Subotici.⁶ Dakle, još u vreme nestašica, kada prodavnice raspolazu malim brojem artikala, postoji volja da se trgo-

⁴ D. M., „Hrvatska riječ“, br. 49, Subotica 8. decembar 1950.

⁵ Krampus, bauk - strašilo za plašenje dece. Po mitologiji prati Sv. Nikolu. (Krampusz, mumus; Gyermekijesztő rémalak (Mikulas kísérője dec. 6-án))

Srpskohrvatsko-mađarski rečnik, izdavač: Pokrajinski zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad, 1968, I tom, A-M, str. 702).

⁶ Aranžerski kurs u Subotici, u „Hrvatska riječ“ br. 40, 2. oktobar 1953, str. 3.

vina unapredi i na ovaj način, te izlozi i police učine dopadljivim kupcima.

Mc Gregor, subotički korzo krajem sedamdesetih, IAS, F.180, Zbirka fotografija

Međutim, sfera uslužnih delatnosti do kraja ere socijalizma ostaće jedna od slabih tačaka privrede u okviru ovog društvenog uređenja. Šarenilo izloga i robnih kuća koje je naš svet mogao da vidi u zemljama Zapada bilo je samo „fasada“ koju smo ponekad tumačili mnogo dublje. Zavodljivo obilje u njihovim prepunim prodavnicama stvaralo je privid prava na izbor iako su nestašice ili mali broj uvoznih proizvoda kod nas u stvari bili posledica napora naše ekonomije da bude racionalna. Sve to nije opravdanje da se više pažnje ne posveti uređenju izloga kod nas. Prizori polupraznih, prašnjavih izloga koji su postali groblja insekata dali su veliki doprinos sivilu koje je nepravedno dobilo epitet „socijalističko“.

Ne bi bilo pravo ne pomenuti pozitivne primere. Svaka naša prodavnica povremeno bi obnovila postavku sa manje ili više uspeha i to nikada nije prošlo nezapaženo. Jedino je nedostajao kontinuitet i ona vrsta preduzljivosti koju nameće dinamika slobodnog tržišta. Većina subotičkih prodavnica živela je decenijama na istom mestu, nikad ozbiljno ugrožena konkurencijom.

Standard

Robna kuća „Standard konfekcija“, u skladu sa svojim imenom, podigla je standarde po svakom pitanju kada je reč o uređenju jednog takvog objekta i usluge u njemu. To važi i za izloge ove moderne trgovine. Aranžiranje po godišnjim dobima i po sezonama uz mnoštvo odgovarajućih detalja 1971. godine nije predstavljalo samo izolovanu atrakciju, već je najavljivalo deceniju koja će nas uvesti u potrošačko društvo i „mušteriju“ konačno proizvesti u „potrošača“.

„Miki“ radnja

Deceniju pre toga, događaj vredan da ga zabeleže i „Filmske novosti“ bio je otvaranje robne kuće za decu „Miki“ na subotičkom korzou.

„Standard konfekcija“, Subotica 1971. godine, IAS, F.180, Zbirka fotografija

„U ukusno uređenim izlozima će se okretati ringišpil, juriti vozovi, a simpatične mede klimati glavama. Unutrašnjost prodavnice biće snabdevena ukusnim i modernim nameštajem i osvetljena indirektnim svetlom“.⁷ Ovaj spektakl u izlogu prve takve prodavnice u zemlji 1961. godine tadašnjoj generaciji malih Subotičana morao je izgledati kao rajsko naselje.

Pred otvaranje *Subotičke novine* pišu:

„Prodavnica je donela jednu novinu. Naziv prodavnice je ispisan neonskim slovima, a to je prva svetleća reklama na šetalištu. Svakako, ako se ne računaju slični natpisi Gradske kafane i „Zagreb“ kafane koji ne funkcionišu. U

Otvaranje dečje robne kuće „Miki“, subotički korzo 1961. godine, IAS, F.180, Zbirka fotografija

ulici Borisa Kidriča trebalo bi sve prodavnice da svoje nazive napišu svetlećim reklamama. Pored toga što bi reklamirale svoje artikle široke potrošnje, svetleći natpisi davali bi šetalištu mnogo lepši izgled“.⁸

Neonske reklame

Četrdesetih godina u Subotici postoji radionica za izradu neonskih reklama „Petrik“.⁹ Može biti da je neka radila i ranije, međutim, početkom šezdesetih godina

⁷ *Subotica će uskoro imati dečju robnu kuću*, „Subotičke novine“ br. 6, 17. februar 1961, str. 8.

⁸ *Otvoriće se prodavnica dečje konfekcije*, „Subotičke novine“ br. 5, 10. februar 1961, str. 9.

⁹ IAS, F: 60, XX 2314/1944.

Predstava za decu u izlogu radnje „Miki“, Subotica šezdesetih, IAS, F.180, Zbirka fotografija

Publika, IAS, F.180, Zbirka fotografija

lokalne novine pišu kako u našem gradu postoji svega nekoliko primera takvog reklamiranja. Navode kako su robne kuće u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani „ukrasile grad“. To je vreme planske privrede, lišene ozbiljne

tržišne utakmice, pa neonska reklama više predstavlja ukras, nego sredstvo da se skrene pažnja kupaca. Više od direktora preduzeća za tim žude građani. Svetla neona čine gradsku atmosferu potpunom.

Godine 1961. novine prenose polemiku u subotičkoj javnosti: „Kritičari primećuju da su mnoge reklame neukusne jer se tip i boja slova često ne uklapa u arhitektonsku celinu sa zgradom... U razgovoru sa građanima bili smo obasuti željama da centar Subotice bude osvetljen sa što više raznobojnih reklama“.¹⁰

Kada su svetleće reklame najzad zagospodarile centrom Subotice, opet se pokazala slabost socijalističkog samoupravljanja kada je u pitanju trgovina. Kako bi koja pregorela, tako bi godinama ostajala u kvaru. One koji su voleli svoj grad i priželjkivali da on izgleda po svetskim uzorima to je svakako tištilo. Vidi se to i po povremenim osvrtima gradskih hroničara u *Subotičkim novinama*. Čak i izlog firme „Opal“, koja se bavi izradom, firmopisanjem i održavanjem istih, dugo stoji oštećen, pa ga kao zanimljivost uočava fotoreporter.¹¹

Krajem sedamdesetih godina reporter zapaža da je tokom noći svetlost izloga u nekim ulicama i jedino osvetljenje. Većina svetlećih reklama je neispravna, pa npr. „Namateks“, „Ruža“, „Minerva“ i „Beko“ noću postaju TEKS, UŽA, MINER i BEO.¹²

Kolaž iz „Subotičkih novina“, br. 7, 24. februar 1961, str. 9

Prodavnica „Sport“ na Trgu republike, Subotica sedamdesetih, IAS, F.180, Zbirka fotografija

¹⁰ M. I., *Za i protiv svetlećih reklama*, „Subotičke novine“, br. 7, 24. februar 1961, str. 9.

¹¹ *Foto kamera otkriva*, „Subotičke novine“, br. 10, 16. mart 1964, str. 7.

¹² *Dosetke svetlećih reklama*, „Subotičke novine“, br. 9, 3. mart 1978.

Na kraju veka

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka, tokom obnove fasada starih subotičkih palata, u želji da im se vrati autentični izgled, neophodno je bilo ukloniti velike izloge koji su prekrili prizemlja ovih objekata. Nakon toga, mnoge od tih zgrada kao da su se preporodile. Na nekim mestima svetlost dana su ugledale sakrivene zidne dekoracije. Za neke od njih je zaboravljeno da postoje kao što su recimo stilski potporni stubovi balkona iznad ulaza u Štrosmajerovu 2.

Subotičani su ponovo počeli da otkrivaju svoje arhitektonsko nasleđe. To što se izložbeni prostor smanjio, uskoro više nije bilo važno. Poslednja decenija 20. veka donela

je krizu i inflaciju koja je potpuno opustošila prodavnice i trgovinu preselila na tezge buvlje pijace.

Novo vreme

Novi vek doneo je pravo „zagađenje“ bilbordima, agresivnim reklamama i bojama, što dovodi do svojevrsnog „slepila“ tj. rasipanja pažnje posmatrača. Ako posmatramo izloge, kao da je točak istorije obišao ceo krug i njihov značaj sveo na meru koju su imali pre jednog stoleća. Čak i manje od toga. Svedoci smo da se danas mnoge prodavnice odriču izloga i prelepljuju ih velikim reklamnim nalepnicama. Izlozi su se preselili u internet dimenziju, kao i reklamiranje, a sve više i sama trgovina.

Összefoglaló:

Szabadkai kirakatok a 20. században

A város központjában található szabadkai épületek nem változtak közel egy egész évszázadig. Az épületek földszintjén található kirakatok alkalmazkodtak az építészeti trendekhez és a kereskedelem szükségleteihez. Ez időben a formatervezésükkel és külalakjukkal nagy mértékben hozzájárultak a város kinézetéhez.

Ahogy a 20. század a végéhez közeledett, a kirakatok jelentősége csökkent. Ez lehetővé tette, hogy az épületek utca felőli része is visszakapja eredeti kinézetét.

Kulcsszavak: kirakat, neonreklámok, boltok, szocializmus

Mr Karlo Slavić

Subotički patent livene prese za grožđe

Sažetak: U radu se prati primena ručnih uređaja za preradu grožđa (muljača i presa). Subotičke firme, fabrike „Livnica Ferrum” i „Adis”, livnica Antal Mihajla su u svom asortimanu imale i te proizvode, a dvojica inovatora, Josip Laudanček i Lajčo Kaić, su čak i patentirali svoju presu za grožđe.

Ključne reči: vinogradarstvo, presa za grožđe, patent za presu za grožđe.

U periodu između dva svetska rata, na teritoriji Subotičko-horgoške pešćare, površina pod vinovom lozom je u konstantnom opadanju. Razlozi su višestruki. Međutim, uprkos tome dolazi do sve veće primene ručnih uređaja za preradu grožđa (muljača i presa) kod sitnoposjednika. Njihova primena olakšava i ubrzava preradu grožđa. Pošto su ti uređaji bili relativno skupi i pošto su se koristili mali broj dana, sitnoposjednici i komšije se udružuju i zajedničkim snagama ih kupuju ili uzimaju u najam. Posebno su bile u modi pokretne prese postavljene na kolica.

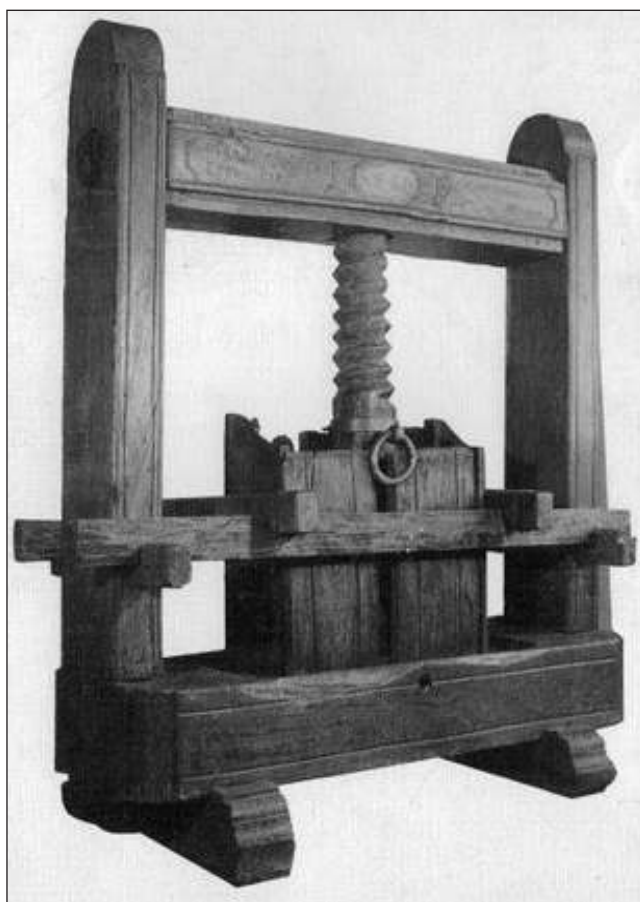
U Subotici je „Livnica Ferrum” 1923. godine počela sa proizvodnjom livenih presa za grožđe.¹ Pored nje, i fabrika vagona i mašina „Adis” proizvodi prese i muljače za grožđe.² Mihajlo Antal 1930. godine na Palićkom putu otvara samostalnu livnicu u kojoj zbog velike potražnje proizvodi prese za grožđe.

Istražujući istoriju vinogradarstva Subotičko-horgoške pešćare, u zbirci palićkog kolekcionara Janoša Šeregija našao sam rešenje Uprave za zaštitu industrijske svojine Kraljevine Jugoslavije o patentu (patentni spis br. 16452, izdat 1. januara 1941. godine) prese za grožđe dvojice Subotičana, Josipa Laudančeka i Lajče Kaića, iz 1939. godine.

„Laudanček Josip i Kaić Lajčo, Subotica, Jugoslavija.

Presa za grožđe. Prijava od 26. juna 1939. Važi od 1. aprila 1940.

Pronalazak se odnosi na presu za grožđe koja se bitno razlikuje i u konstrukciji kao i u funkcionisanju od dosadašnjih sistema.

Drvena presa. Treća dekada 19. veka. (Gradski muzej Subotica)

Kod poznatih presa obrće se na vertikalnom, neobrtljivom vretenu iznad koša prese matična zavrtnajska glava, usled čega nastaju razne neugodnosti. Tako je npr. potrebno da se presa često otvori i da se podmeću novi drveni podmetači (ukoliko se želi postići daljnji jači pritisak). Krak za pokretanje takve prese vrši horizontalno kretanje, te usled

¹ <https://suistorija.wordpress.com>, (jula 2016. godine)

² Avramović, Teodor: *Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata*. Matica srpska, Novi Sad, 1965: 186-187.

Borsajtók

szabadalm. külömbzéki emeltyüs szerkezettel

készítenek minden nagyságban

Arjgyzék kívánatra ingyen kapható.

Arjgyzék kívánatra ingyen kapható.

RÖCK ISTVÁN

gépgyárosnál

Budapest, IX., Soroksári-utca 24.

BORSAJTÓK

az általánosán legjobbnak elismert Mabilie rendszerben szőlőzúzók, bogozó készülékekkel vagy anélkül és gyümölcsdarálók, jutányos árak és kedvező fizetési feltételek mellett a legnagyobb választékban kaphatók

UMRATH & TÁRSA

mezőgazdasági gépgyárosoknál

BUDAPEST.

V. Váci-körút 60. sz.

Arjgyzék kívánatra ingyen és bérmentve küldetik.

A francia Mabilie rendszerű borsajtók előnye, hogy a sajtolásnál a legesékélyebb erőfelfejtésre van szükség és amellet kettős működésük folytán többet és jobban sajtoltak, mint bármely más szerkezetű borpresek.

Reklame livenih presa. Kraj 19. i početak 20. veka

toga zahteva veliku snagu i prouzrokuje zamaranje rukovaoca. Sem toga, potrebno je pri obrtanju matične glave stalno hodati oko prese, što prouzrokuje postavljanje naročito, a često i izdignutog puta oko prese jer pri većim presama nije se mogao rukom uhvatiti krak sa dna, i ako se uhvatio, nije se moglo ispruženom rukom dejstvovati sa dovoljno snage. Usled obrtanja matične glave bilo je potrebno samu presu naročito pričvrstiti na dnu. Svi ovi nedostaci kod prese prema pronalasku su izbegnuti. Rad je jednostavniji, lakši i vezan sa prednostima koje se do sada nisu mogle postići.

Pronalazak se sastoji uglavnom u tome što je centrično postavljeno vertikalno vreteno izvedeno obrtljivo, te se njegovo obrtanje vrši odozdo ispod tanjira prese.

Pronalazak je objašnjen u vezi sa nacrtom koji u poprečnom preseku predstavlja jedan primer izvođenja prese za grožđe.

Tanjir „a” prese liči na dosadašnje tanjire, sa tom razlikom da je u sredini pojačan i malo izdignut da bi kao cevasti komad služio za vođenje vretena „b”. Između vretena i izdignutog dela tanjira nalaze se zaptivači „g”, „f”, za sprečavanje oticanja mošta. Na vreteno je ukotvljen točak „c” i time je u vezi preko zupčanika „d” osovina „d” koja se okreće pomoću kraka „m”. Matična glava „e” postavlja se obrtanjem na drvene grede „j” i „j’”. Pomoću gvođenog traverza „h” zastavlja se daljnje kretanje matične glave. Drvene letve „i” ograđuju unaokolo presu i obuhvaćene su gvođenim obručima. Presa stoji na nogarima „k”. Vreteno „b” ima na donjem delu ispad „b” u cilju obezbeđenja učvršćenja vretena i za sprečavanje ispadanja istog iz prese.

Naravno da se pogonski mehanizam ispod tanjira može izraditi ne samo pomoću zupčanika „c”, „d” i osovine „d” koji su u međusobnom zahvatu, već na ma koji drugi proizvoljan način.

Prilikom presovanja, kada su već grede „j”, „j’”, traverza „h” i matična glava „e” postavljene, onda se krakom „m” vrši pokretanje dizanjem i spuštanjem istog u vertikalnom pravcu koji je rad srazmerno lak usled mogućnosti primene cele težine rukovaoca. Rukovalac stoji stalno na istom mestu i pokretanjem ručice vuče izložano vreteno na dole, te time vrši presovanje grožđa.

Patentni zahtevi:

1. Presa za grožđe naznačena time što je srednje, vertikalno, pokretljivo vreteno (b) snabdeveno ispod tanjira (a) prese mehanizmom za kretanje.

2. Presa za grožđe po zahtevu 1 naznačena time što je iznad prese sa vretenom (b) čvrsto, nepokretno vezana matična glava (e).

3. Presa po zahtevu 1 naznačena time što ručica (m) vrši pokret u vertikalnom pravcu.

4. Presa po zahtevu 1 naznačena time što je tanjir (a) u sredini pojačan i izdignut za prijem vretena (b), te što su između izdignutog dela i vretena predviđeni ulošci za zaptivanje (g, f).

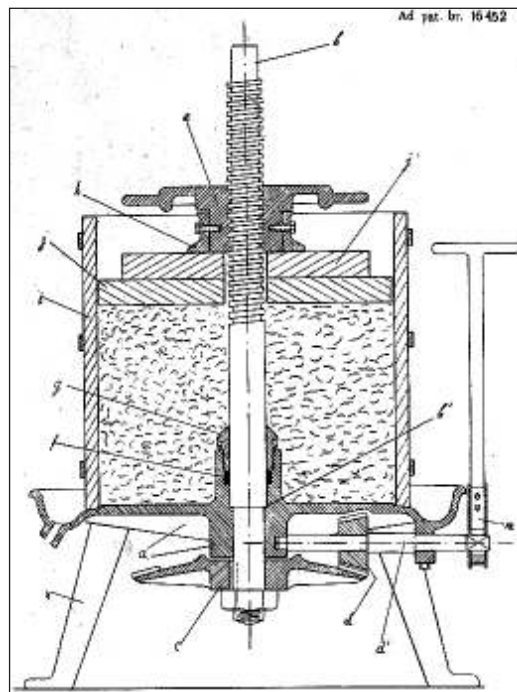
5. Presa za grožđe po zahtevu 1-4 naznačena time što su za pokretanje vretena (b) predviđeni u međusobnom zahvatu zupčanici (c, d), kao i osovina (d) na čijem je kraju vezan krak za pokretanje (m).

Zaglavlje patentne prijave

O samoj presi nisam uspeo saznati više. Verovatno je u jednoj od subotičkih livnica izrađen samo prototip.

Stolar Lajčo Kaić javlja se 1921. godine kao vlasnik firme za proizvodnju i popravku čamaca. Kasnije se bavi proizvodnjom drvene robe.³ Josip Laudaček je za sada ostao nepoznat.

Nacr. poprečnog preseka prese

Összefoglaló:

A szabadkai találmány, öntött prés a szőlőpréseléséhez

A munka a szőlészetben alkalmazott kéziszerszámok használatát írja le (szőlődaráló és prés). A szabadkai Ferrum Öntöde és az Adis gyár, valamint Antal Mihály öntödéje is gyártott ilyen eszközöket, Josip Laudaček

és Lajčo Kaić pedig saját találmányuként szabadalmaztatták az általuk készített prést.

Kulcsszavak: szőlészet, szőlőprés, szőlőprés-szabadalom

³ (<https://suistorija.wordpress.com/...i.../drvopreradivacka-industrija>. (poseta 03.06.2016).

Prof. dr Geza Cekuš,
Univerzitet u Novom Sadu,
Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku, Subotica

Jedna muslimanska sahrana u Subotici

Sažetak: Subotica je jedno višenacionalno naselje. Protekle dve decenije izmenio se i nacionalni i verski sastav stanovništva. Do tada su muslimani živeli u relativno malom broju. Doseljenici su sa sobom poneli i običaje. Danas imaju i džamiju i muslimansko groblje. Džamija i groblje doprinose tome da muslimani u Subotici, slično drugim sugrađanima, mogu živeti svoju islamsku veroispovest. Na groblju, koje je deo Senčanskog groblja, ima oko 300 grobova. U ovom radu opisano je sahranjivanje jednog muškarca muslimana. Ujedno su dati i određeni podaci o sahranjenima.

Ključne reči: muslimani, doseljenici, groblje, sahrana.

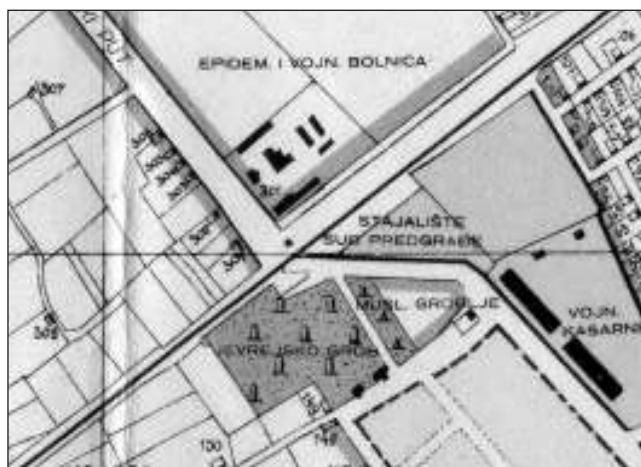
Uvod

Subotica je grad sa oko 150.000 stanovnika. Stanovnici su Srbi, Hrvati, Mađari, Bunjevci i druge nacionalnosti. Po popisu stanovništva iz 1991. godine, broj muslimana u Subotici je 317, ali je po proceni taj broj bio znatno veći, oko 2500 (*Politika*). Broj se povećao 1999. godine, kada su se doselili iz južne Srbije i sa Kosova. Po proceni *Politike*, njihov broj je oko 4000. Na popisu stanovništva 2011. godine, 2800 ljudi se izjasnilo da je muslimanske veroispovesti. Prema zvaničnim podacima iz 2002. godine (Konačni rezultati popisa 2002), u Subotici i u okolini Subotice živelo je 334 muslimana.

Danas u Subotici živi oko 7000 muslimana, a u Severnobačkom okrugu i do 9000 (*Politika*). Prema *Anadol Agency*, njihov broj je 10.000. Isti izvor kaže da registrovanih vernika ima oko 600, a u džamiju redovno odlazi oko 300. Prema imamu, registrovanih vernika je oko 900.

Inače, u Subotici su i pre Drugog svetskog rata živeli muslimani, čak su imali i svoje groblje (na mestu trafostanice pored leve strane Halaškog puta kod somborske pruge i jevrejskog groblja). Nakon Drugog svetskog rata, muslimani su postali žrtva asimilacije. Jedino su njihova imena ostala muslimanska.

Činjenica je da se nacionalni i verski sastav Subotice izmenio. Doseljenici su većinom Romi islamske veroispovesti. Godine 1998. ukazala se potreba za grobljem, čije je otvaranje opština Subotica odobrila. Iste godine je izda-

Muslimansko groblje na karti grada iz 1928.

ta i dozvola za podizanje džamije sa minaretom. Mudžahir džamija sa minaretom otvorena je 2008. godine. To je zajedničko mesto migranata i doseljenika islamske veroispovesti iz različitih krajeva nekadašnje Jugoslavije. Objekat ima sve potrebne prostorije: balkon za žene, sporedne prostorije poput biblioteke, sale za veronauku, sobe za kupanje i pripremanje preminulog, kao i gostinsku sobu. U sklopu objekta je i stan imama.

Muslimani, inače veoma prijatni ljudi, ponosni su na džamiju jer na putu Sofija-Budimpešta džamije postoje samo u Nišu i u Beogradu (Popadić, 2008). To znači da je subotička džamija jedina veza među raseljenim ljudima.

Pripadnici islamske vere u Subotici su Romi, Bošnjaci, Albanci, Goranci, Arapi, Turci, a među njima ima i Srba, Hrvata, čak i Mađara. Školu pohađaju na srpskom nastavnom jeziku. Svaka etnička grupa ima svoju tradiciju, ali ih njihova vera čini zajednicom koja služi za primer, na šta su muslimani s pravom ponosni (*Anadol Agency*, 2015).

Mada su subotički muslimani heterogena zajednica, sačuvali su neke zajedničke običaje kao što je sahranjivanje.

Smatramo da je za bolje upoznavanje muslimana neophodno poznavati i njihove običaje vezane za sahranjivanje. To je opravdano jer su muslimani naši sugrađani, naše komšije, drugovi, poznanici.

Deo muslimanskog groblja na Senčanskom putu

Izbetonirani put i betonski sto. Levo: najstariji grobovi

Muslimanska sahrana

O islamu se mnogo zna, o verskim običajima isto, međutim, o sahranjivanju se malo zna iako je nestanak nekog milog kod svih zajednica veoma bolan i svako ga doživi kao veliku tragediju. Sahrana je dužnost bližnjih i ima značajnu ulogu u izgradnji i jačanju islamske zajednice. Sahrana koja će u nastavku biti prikazana obavljena je u julu 2015. godine. Sahranjen je jedan stari čovek.

Muslimansko groblje je ograđeno i ima samo jedan izbetonirani trotoar. Sahrana se vrši na dva kraja groblja.

Kad je bilo vreme sahrane, došlo je svega nekoliko ljudi. Neki su doneli bukete gladiola. Verovatno se radilo o nemuslimanima, komšijama pokojnika.

Automobil JKP „Pogrebno” sa pokojnikom došao je do ulaza u muslimansko groblje. Razlog kašnjenja bila je gužva u saobraćaju. Stiglo je tridesetak rođaka i poznanika. Lepo su bili sređeni (obrijani ili doterani brkovi i brade, lepo i čisto obučeni u pantalone, farmerke, košulje ili majice). Istina, obuća je kod pravoslavaca i katolika svečanija kada se ide na sahranu. Većina pridošlih bila je omladina. Žene su se okupile u hladovini jedne tuje. Stigao je i imam. Mlad, visok čovek, u patikama, farmerkama, beloj košulji i kapom na glavi. Molitvenik mu nije neophodan jer molitvu zna napamet. Osim kada su se molili na arapskom jeziku, međusobno su se sporazumevali na srpskom jeziku.

Jedini grob pored kojeg se nalazi živo, odnosno veštačko cveće

Grob sa ogradom. Sahranjen je ugledni čovek. Alah ne gleda da li neko ima ogradu oko groba ili je nema

2004). U arapskom podneblju lahdan treba da je takve visine da pokojnik može da sedi kada anđeli stižu. U Subotici je niži.

Nakon pokopa, prisutni mladići su utrpali (zatvorili) raku. Više njih je ili u grob, ili na grob stavilo grudvicu zemlje. Sahranjivanje i postavljanje grudvice zemlje takođe je znak, memento, da ćemo i mi jednog dana slediti sahranjenog.

Znak, nišan sa imenom, stavljen je iznad glave pokojnika. Kraj groba je takođe označen kraćim nišanom.

Imam i petorica-šestorica muškaraca čučnuli su pored groba i molili se. Imam se zahvalio prisutnima, kao i ljudima druge vere jer su odali poštovanje pokojniku i došli na sahranu. Sahrana se završila postavljanjem cveća na grob.

Nakon toga, muškarci su otišli, a došle su žene koje su pored groba ostale nekoliko minuta. Nisu razgovarale. Nisu ni plakale. Bile su svečano obučene, ali ne u crninu. Ni marame im nisu bile crne. U islamu ne postoji boja žalosti (Alkaysi, 2008). Jedna starija žena je pozvala okupljene na pranje ruku. Na izlazu iz groblja niko nije oprao ruke. Ruke peru samo oni koji su ih uprljali zemljom.

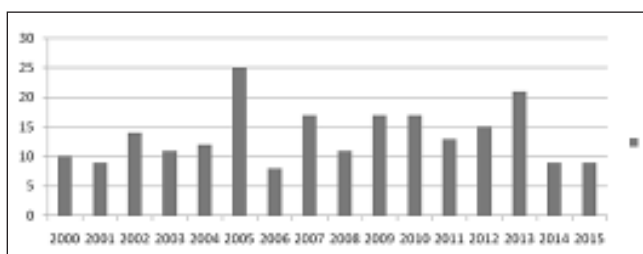
Za razliku od pravoslavne i katoličke sahrane, muslimanska sahrana je bila fizički proces bez glasnog jaukanja, plakanja, bez velikih buketa cveća i venaca.

Na sajtu JKP „Pogrebno“ (<http://www.pogrebno.rs/>) može se saznati nešto više o pokopu po islamskoj tradiciji.

Muslimansko groblje i sahranjeni u njemu

Muslimansko groblje se nalazi u zapadnom uglu Senčanskog groblja. Površine je oko jednog hektara i kvadratnog je oblika. Grobovi su smešteni u pravcu jugozapad-severoistok. U južnom delu se nalaze četiri reda grobova (sahranjuje se u peti), a u severnom su tri. Na ovom groblju se sahranjuje od 2000. godine. Po našem proračunu, do sada je sahranjeno oko 270 osoba.

1. dijagram. Broj sahrana po godinama

Groblje je uređeno i čisto. Postavljeni su boks za smeće, slavina (česma) i krpa za brisanje ruku. Trava je lepo pokošena. I (ostaci) grobova su čisti. Na nekim grobovima je drvena tabla istrulila.

Na groblju ima svega dva drveta: jedan bagrem i jedan šimšir. Na grobovima nema cveća iako na nekima postoji vaza. Pored jednog groba rastu dve hrizanteme i na tabli stoji veštačko cveće. Drugo veštačko cveće ne postoji. Ni svežeg cveća nema. Običaj je da se sve cveće nakon nekoliko dana odstrani.

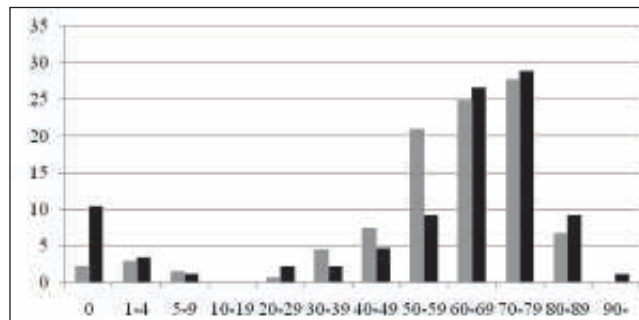
U grob se sahranjuje samo jedna osoba. Redak izuzetak je da su u isti grob sahranjeni muž i žena.

Iznad groba su podignuti nadgrobni spomenici, obično bele boje. Čest je mali minaret na uglu groba. Na spo-

menicima se nalazi zvezda sa polumesecom. Tekst koji je uklesan na spomeniku je kratak i odnosi se samo na osnovne informacije o pokojniku. Koristi se latinica, a ponekad i arapska slova. Često se na spomeniku nalazi i fotografija preminulog.

Na osnovu podataka sa nadgrobnih spomenika, znamo da je broj preminulih muškaraca veći (133) od broja preminulih žena (86). Upadljiv je veliki broj preminule odojčadi, odnosno dece. Skoro 10% sahranjenih su deca mlađa od 10 godina (2. dijagram).

2. dijagram. Starosna dob preminulih (svetlija boja označava muškarce, tamnija boja - žene)

U kasnom detinjstvu i u pubertetu niko nije umro. Muškarci su umirali u pedesetim, šezdesetim i sedamdesetim godinama, a žene u šezdesetim i sedamdesetim. Prosečna starost muškaraca je 63 godine, a žena 66 godina (Apostolovski, 2012).

Još nekoliko informacija o subotičkom sahranjivanju

Podatke smo dobili od Selma Drekovića, imama Islamske zajednice u Subotici, Semrana iz Islamske zajednice iz Novog Pazara i Nasera, aktivnog člana Islamske zajednice u Subotici. Na osnovu njihovih informacija, saznali smo sledeće:

Pokojnik se može oprati i kod kuće, ali se to najčešće vrši u određenom objektu koji pripada islamskoj zajednici. Tu se vrši dženaza, veliko kupanje. Tri puta se isperu usta i nos, pa se pere glava, zatim desna strana od ramena preko ruke. Isto se čini sa leve strane, zatim preko trupa, pa se peru desna i leva noga. Stidni deo je pokriven. Pranje uvek obavlja neparan broj osoba. Pokojnika muškarca kupaju muškarci, a ženu žene. Prilikom pranja se koriste sapun i šampon.

Nakon što se obriše, pokojnik se umota u tri čefina (čarsav bele boje), krajevi se svežu tako da se pokojnik ne vidi. U sanduku (tabut) se na preminulog stavlja još i zeleni pokrivač (sagat) na kojem su ispisani citati iz *Kurana*, između ostalog i „Svako će biće smrt okusiti“.

Molitva se najčešće obavlja u dvorištu džamije, a ne u kući u kojoj je osoba preminula. Sanduk sa preminulim stavlja se na dve stolice i rodbina se sa imamom moli. Molitva nije predugačka. Lične molitve se mole na maternjem jeziku, a citati iz *Kurana* na arapskom.

Sahrana se obavlja što ranije. Ponekad se dozvolava za sahranu dobiti istog dana kada je došlo do smrti.

Nakon molitve kreće se prema groblju. Pogrebno preduzeće prenosi preminulog, a rodbina i poznanici idu putničkim vozilima.

Ponekad se moli i na groblju (sanduk se stavlja na pomenuti betonski sto). Mole se Alahu za oprost pokojnikovih grehova. Molitva se vrši blago raširenih ruku sa otvorenim dlanovima.

Na groblju ne postoji hijerarhija, sahranjuje se redom (ne postoji dečji deo).

Nadgrobnni spomenici služe za orijentaciju, a prevashodno za prepoznavanje pokojnika od strane porodice. Mali minareti su napravljeni van pravilnika islamske zajednice, kao i slike pokojnika na spomenicima. Boja tih minareta nema značaja.

Najveći i najimpozantniji nadgrobnni spomenik sa slikom pokojnika

Prema islamskoj veri, iznad groba ne treba podići velike spomenike. Samo u jednom slučaju postoji ograda oko groba. U njemu je sahranjeno jedno ugledno lice, ali poslednjeg (sudnjeg) dana Alah neće gledati da li je ta osoba imala ogradu ili nije.

Pranje ruku nakon sahrane nije karakteristično, ali se desi. Velikih čašćenja, jela i pića nema. Ako ih i ima, to je veoma skromno čašćenje. Obično se nakon ukopa (dženaze) kod kuće pozovu vernici koji uz prigodan verski program budu ugošćeni jelom i pićem od strane domaćina.

Rezime

Na osnovu podataka iz literature, u Subotici muslimani žive još od doba Turaka. Njihov broj se povećao krajem prošlog veka. Po nekim procenama, u Subotici ih ima oko 10.000 (pretežno Roma). Oni su poreklom iz različitih muslimanskih sredina, pa su i njihovi običaji raznovrsni. To potvrđuje i naš članak. U nekim slučajevima muslimani se pridržavaju svojih korena, a često se prilagođavaju novim uslovima. I ritual sahranjivanja je izmenjen u smislu da sada postoje mermerni nadgrobnni spomenici sa vazama. Veoma je visoka smrtnost dece. Skoro svaki deseti preminuli je dete mlađe od 10 godina. Prosečna starost ovdašnjih muslimana niža je od srpskog proseka (muškarci žive pet godina kraće, a žene šest godina).

Összefoglaló:

Egy muzulmán temetés Szabadkán

Szabadka többnemzetiségű város. Az elmúlt két évtizedben magváltozott a lakosság nemzetiségi és a vallási összetétele. Az előzőekben viszonylag kis számban éltek itt muszlimok. Az újonnan ide költözők magukkal hozták szokásaikat is. Ma már van dzsámijuk és muzulmán temetőjük is. A dzsámi és a temető lehetővé teszi, hogy a városban élő

Literatura

1. Al Mudžahira, prva vojvodanska džamija. <http://www.politika.rs/rubrike/dogadjajidana/t45454.lt.html>. [26.07.2015].
2. ALKAYSI, Alexandra Amira: Halál és temetkezés az Iszlámban. In: *KHARÓN Thanatológiai Szemle*. XII., 2008. 3-4: 58-62 http://epa.oszk.hu/02000/02002/00030/pdf/2008-3-4_alkaysi-halal.pdf[20.07.2015].
3. Anadol Agency (2014): Muslimani Subotice- simbol jedinstva u islamskoj zajednici <http://brzevi-jesti.ba/clanak/19013/muslimani-subotice-simbol-jedinstva-u-islamskoj-zajednici>. [20.07.2015].
4. APOSTOLSKI, A. (2012): Prosečna starost u Srbiji 41 godina <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Prosečna-starost-u-Srbiji-41-godina.lt.html> [28.07.2015].
5. DREKOVIĆ, Selmo - imam Islamske verske zajednice u Subotici - usmeno saopštenje, 21.08.2015.
6. hvg.hu: Mecset Újbudán: nem példa nélküli a Kárpát-medencében. http://hvg.hu/vilag/20100601_mecset_ujbuda hvg.hu 2010. június 1. [26.07.2015].
7. KISS, Enikő (2004): „Az élet nem könnyű, de a halálnál azért talán érdekesebb” Muszlim temetési és születési szertartások Budapesten. [terebess.hu/keletkultinfo/kiss_eniko.doc](http://keletkultinfo/kiss_eniko.doc). [26.07.2015].
8. Konačni rezultati popisa 2002. Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti i prema polu i starosti u Republici Srbiji po opštinama. http://www.mtt.org.rs/Srbija_popis_2002.pdf[20.07.2015].
9. NASER - aktivni član Islamske verske zajednice u Subotici, usmeno saopštenje, 31.07.2015.
10. POPADIĆ, Milenko: U nedelju prvi ezan u Subotici. <http://www.blic.rs/vesti/vojvodina/52790/u-nedelju-prvi-ezan-u-subotici> [24.07.2015].
11. Pregled verskih kanona i narodnih običaja koji se odnose na smrt. <http://www.pogrebno.rs/> [24.07.2015].
12. **Preuzimanje popisnih rezultata: Popis u Srbiji 2011.** http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162 [24.07.2015].
13. SEMRAN - aktivni član Islamske zajednice u Novom Pazaru - usmeno saopštenje, 31.07.2016.
14. Zakon o sahranjivanju i grobljima (2012). <http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Komunalna/Zakonska%20regulativa/Pogrebno/Zakon%20o%20sahrnjivanju%20i%20grobljima.pdf> [24.07.2015].

Na ovom mestu se zahvaljujem imamu Islamske zajednice u Subotici, Selmu Drekoviću, za stručnu pomoć pri izradi ovog rada i recenziji rada.

muszlimok - más lakosokhoz hasonlóan - gyakorolhatják vallásukat. A temető a Zentai-úti temető részét képezi, itt megközelítőleg 300 muzulmán sírja található. Ez a publikáció egy muszlim férfi temetését írja le, ezen kívül pedig néhány, már előzőleg eltemetett emberről is tartalmaz adatokat.

Prikaz fonda F:096. (Opštinski komitet SKS – Subotica (1952–1990))

(za istraživače, gde, šta i kako tražiti)

Uvod

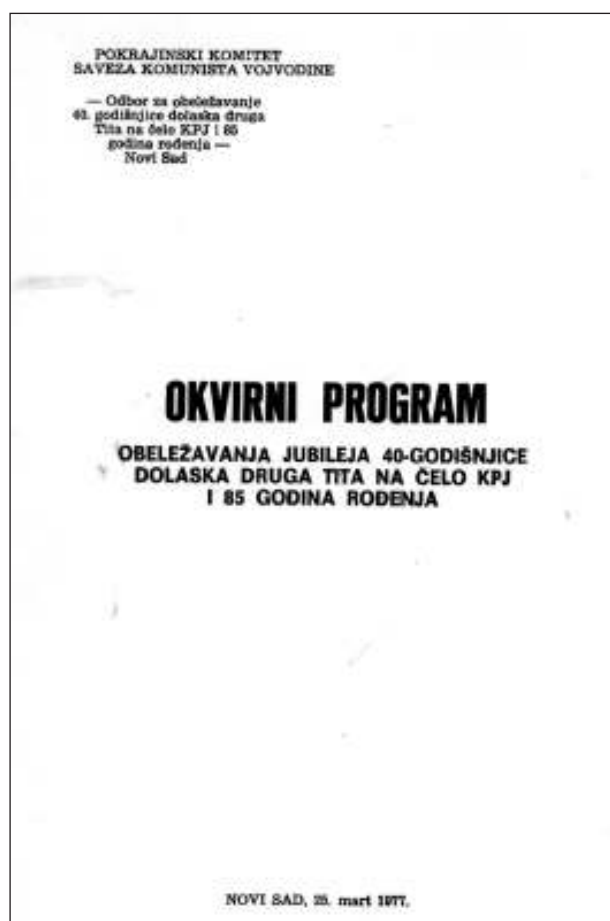
Savez komunista je najznačajnija društveno-politička organizacija između 1945. i 1990. godine. On je imao presudnu ulogu na društveno-političkoj sceni, u privredi, u životima porodica i pojedinaca, čak i u sferama umetnosti, duhovnog života. Značaj Saveza komunista se teško može okarakterisati, možda je najfrapantnije reći da je njegov značaj bio apsolutan.

Savez komunista imao je ambicija da bude prisutan u svim porama društva. U Istorijskom arhivu Subotica čuva se i fond o Savezu socijalističke omladine. Iz njega se vidi kako su omladini, dacima i omladincima pokušavali da prenesu ideologiju tj. kako da ih privole da prihvate ideje komunizma (F:421. Savez socijalističke omladine Vojvodine opštinska konferencija – Subotica). Nažalost, fond 421 nije sačuvan u potpunosti pošto su se društveno-političke prilike tokom preuzimanja toliko brzo menjale da je najvažniji zadatak bio da se spasi ono što je moguće. U ovom, po svemu značajnijem, fondu (096) može se pratiti kakav je uticaj imao Savez komunista na odraslo stanovništvo. Fond 096 preuzet je u mnogo povoljnijim okolnostima iako je neke dokumente kao pravni naslednik zadržala stranka Socijalistička partija Srbije. Zbog gorenavedenih razloga, uz fond 096 vredi paralelno izučavati i fond 421.

Stranka, a kasnije Savez komunista dosta se često menjao (1945, 1948, 1956, 1965, 1967, 1968, 1983, 1986 i 1990). Te promene nisu suštinski menjale sav rad na lokalnom nivou, ali se tri promene izdvajaju. Ukidanjem rejonskih komiteta 1952. godine formirali su se opštinski komiteti koji se ukidaju krajem 1959. godine. Dakle, suštinska promena bila je od 1960. godine, kada se stvara jedinstveni komitet u gradu, a ukidaju se Stari grad, Novi grad, Donji grad, Bikovo i Subotica. Delovi subotičke opštine postojali su kao posebne organizacione celine do

kraja 1959. godine dok je jedinstveni Opštinski komitet Saveza komunista Subotica počeo svoj rad 1960. godine. U ovakvoj strukturi, sa manjim izmenama radi do 1990. godine kada je ukinut.

Osnovni podaci o fondu

Ogranak Saveza komunista u Subotici tj. Opštinski komitet Saveza komunista Subotica ostavio je prilično obimnu arhivsku građu koja sadrži 561 inventarnu jedinicu (30 knjiga, 530 kutija i jedan svežanj statističkih finansijskih kartona) u dužini od 64,40 m. Nažalost,

knjige nisu ažurno vođene. Započete su, ali u velikom delu slučajeva nisu završene, već se prestalo sa upisom u njih. Ipak, arhivska građa u sebi sadrži dokumente u kontinuitetu, te se fond može dobro istraživati. Fond nije sadržavao veliku količinu građe koja bi se morala izlučiti kao bezvredna registratorska građa, jedino je u nekim slučajevima sadržavao enormno mnogo multiplikata.

Pošto je fond sređen po hronološkom principu, dosta informacija se može pronaći o pojedinačnim godinama. Pre 1960. godine spisi su u kontinuitetu odvojeni za Stari grad, Donji grad, Novi grad i Bikovo. Pre 1960. godine izvori nisu srazmerno sačuvani za sve delove grada. Za neke su obimniji, a za neke šturi.

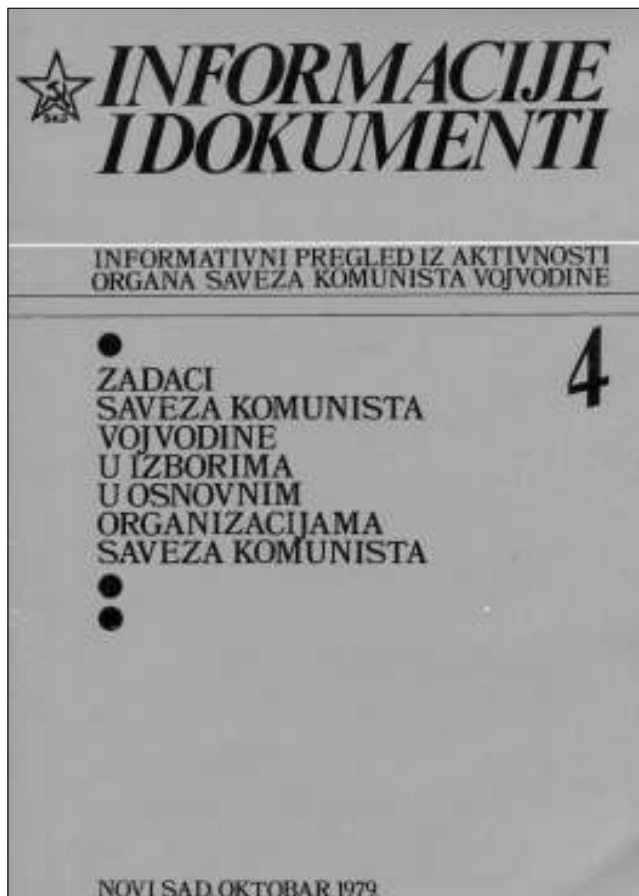
Stvari se menjaju 1960. godine formiranjem jedinstvenog Opštinskog komiteta. U građi su sačuvani spisi o delovanju samog Opštinskog komiteta i izborni spisi koji su bivali sve veći kako je vreme odmicalo. Takođe, sačuvane su korespondencije, odluke, uputstva, izveštaji i slično.

Istorijat fonda i osnovne karakteristike građe

Već u ranim danima, a naročito posle pobeđe nad okupatorima, komunističko rukovodstvo se brzo okrenulo politici Narodnog fronta jer je tako želelo da stvori što veću podršku svojoj politici. U tome je i uspelo, pa su ovu široku politiku i dalje primenjivali. Do 1952. godine naziv stranke bio je Komunistička partija Jugoslavije. Stranka je bila organizovana po centralizovanom principu, a tokom borbe za opstanak, posle napada Staljina na rukovodstvo, promenila je ime 1952. godine. Savez komunista se i organizaciono promenio, nastali su novi oblici organizovanja na nivou republika, pokrajina i opština, čak i na nižim nivoima sve do radnih organizacija i mesnih zajednica.

Dokumenti koji su sačuvani daju mnogo informacija o gradskom nivou i o podstrukturama gradskog nivoa. Međutim, ne radi se samo o tome. Opštinski odbori Saveza komunista bili su u učestalim kontaktima sa višim nivoima organizovanja, te su dobijali zadatke, slali izveštaje, išli na skupove koji su se organizovali u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, pa čak i na višem nivou. Izveštaji o crkvama, o omladini, o društveno-političkoj situaciji slali su se relativno često i davali su presek stanja o određenim temama u Subotici. Time se fondovi 096 i 421 nadopunjuju. Prema tome, izuzetno su dragoceni jer se u njima dosta jasno i informativno govori o pojedinim temama. Značajni su i kada se gledaju spisi komisija pri Gradskom odboru, odnosno osnovnih organizacija Saveza komunista. Bilo ih je više od deset i njihov broj se često menjao. Takođe, intenzitet rada im je bio drugačiji iz godine u godinu i varirao je od komisije do komisije. Ipak, da se zapaziti kako su neke komisije radile više i kontinuirano. U Subotici su uvek bile istaknute teme o odnosima između nacija i nacionalnih manjina, na šta se pomno motrilo. Pratio se i položaj radnika u inostranstvu. Značajna je bila i komisija, obično sa mnogo spisa, o pitanjima bezbednosti i opštenarodnoj odbrani.

Ipak, najveći deo fonda čine spisi koji se odnose na najmanje čestice organizovanja. Oni su sačuvani u ogromnoj količini i iz njih se može sagledavati istorijat pojedinih fabrika, državnih organa, škola itd. Međutim, ova građa je

delikatna jer je velikim delom šablonska i dosta je teško pronaći suštinski deo u njoj, ali ako se istraživač skoncen-

triše na jednu od radnih organizacija, može mnogo da sazna.

Što se tiče osnovnih organizacija, vidi se da su komunisti bili efektivniji na radnim mestima. Sa radnih mesta redovno stižu izveštaji i disciplina je mnogo veća, nego u mesnim zajednicama.

Konferencija je dala naglasnost tj. pozitivno ocenila moralno-političku podobnost drugu.

Iako je fond sreden po hronološkom principu, u njemu se dosta lako mogu pronaći spisi o pojedinim radnim organizacijama jer se često održavaju izborne konferencije i redovne godišnje konferencije. Tako se razvoj situacije u pojedinim radnim organizacijama može dobro pratiti iz godine u godinu. Štaviše, o nekima od njih, poput „Severa” i „Zorke”, ostala je veoma obimna dokumentacija.

Značaj fonda za istraživače

Fond 096 je od primarnog značaja za istoriju grada. Po značaju je odmah posle upravnih fondova i ako će se ikada pisati istorija grada – Subotica od 1945. godine pa nadalje, ovaj fond bi trebalo dobro proučiti. Takođe, ovaj fond je nezaobilazan i kod nekih privrednih tema. On daje

i neku pozadinu zbivanjima koja se ne vide ni u upravnim, ni u privrednim fondovima.

Njegov značaj je veliki zbog toga što se iz njega vidi kakvi su bili planovi Saveza komunista o politici, o društvu, o ekonomiji na državnom nivou i kako su se oni ostvarivali na lokalnom nivou. Fond daje neke informacije koje pomažu da shvatimo zašto su se neki događaji dešavali u gradu, ali i u čitavoj Jugoslaviji. Za izučavanje istorije Jugoslavije interesantno je ono što se vidi iz ovog fonda. Istovremeno, fond može dati inspiraciju onome ko se bavi istorijom najznačajnije političke organizacije u celosti.

Fond se može koristiti za pisanje nekih „malih” istorija npr. o radnim organizacijama kao što su „Rotor”, „Ogrev” i dr. On obuhvata period brzog razvoja Jugoslavije

kada je tih godina u gradu poslovalo više od trideset značajnih radnih organizacija. Na osnovu građe moguće je utvrditi presek ekonomskog stanja u gradu iz godine u godinu.

Fond je i u vizuelnom smislu značajan*. Iz njega se može videti kada su se kakva zaglavlja smatrala modernim pri dopisivanju, ali ima traga i o tome kako se ideologija pretočila u vizuelnu formu.

Konačno, ovaj fond je značajan za izučavanje lokalne istorije, ekonomske istorije Subotice, ideologije i promene ideologije komunizma, kao i njegove propagande.

* Od ilustracija u tekstu su fotografije sa manifestacija iz Zbirke fotografija (F:180), dok su ostale ilustracije iz samog fonda (F:096.)

Összefoglaló:**A 096-os fond bemutatása (Szerb Kommunista Szövetség Községi Pártbizottsága - Szabadka (1952 -); 1952-1990))**

A 096-os fond a Szerb Kommunista Szövetség Szabadka Községi Bizottságának iratait tartalmazza.

Ez a szervezet volt a legfontosabb politikai szerveződés az egész országban 1945 és 1990 között, így

a helyi szinten is döntő jelentőségű. Szabadka története, gazdaságtörténete, a Párt kulturpolitikája és működése bontakozik ki a fennmaradt és jól megőrzött iratanyagból.

Dr Emil Libman, prof. Ljiljana Čović, dr Maja Vučković

Kratke biografije upravnika Opšte bolnice u Subotici

Sa saradnicima su tokom 175 godina razvijali bolničku službu
Vredni podaci o radu bolničke službe od 1. X 1841. do 1. X 2016. godine

Meminisse iuvabit (Verg. Aen. I-203)

Biće prijatno setiti se

Sažetak: Povodom 175 godina od osnivanja i rada Opšte bolnice u Subotici (1841–2016) ukratko su izneti podaci iz biografija svih upravnika/direktora koji su rukovodili ovom ustanovom. Dati su i važniji podaci koji su tokom rukovođenja pojedinih upravnika/direktora bili karakteristični za razvoj bolničke službe tog perioda.

Ključne reči: Opšta bolnica u Subotici, 175 godina rada bolnice, Kratke biografije upravnika bolnice, Značajni podaci iz razvoja bolnice.

Više od 50 godina je prošlo otkako je Subotica dobila status Slobodnog kraljevskog grada, 1779. godine (*Libera Regiaque Civitas*) i od izdatog Opšteg normativa o organizaciji zdravstvene službe, 1770. godine (*Normativum Generake in Re Sanitatis*) – kada je dobila Prvu građansku bolnicu kojom su tokom 175 godina vodili sa svojim saradnicima upravnici:

KOVAČ, Anton (Kovács, Antonius, Komárom, 1804 – Subotica, 1880), doktor medicine.

Upravnik Građanske bolnice od 1841. do 1861. godine.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Budimu 1828. godine odbranom doktorske disertacije „O amenoreji” (*Dissertatio inaugura-lis „De Amenorrhoea” quam... pro summis in medicina honoribus consequendis publicat (S-r, 20-1 et 1 lev.), Budae, 1828. Typus typographiae reg. Universit. Hung. - Kovács Ant.*).¹ Dolazi u Suboticu i 15. septembra 1828. godine postavlja ga za zamenika (*Physicus Civitatis secundarius*), a 1. maja 1832. za glavnog gradskog fizikusa (*Physicus Civitatis primarius*). Učestvuje u suzbijanju epidemije kolere u Subotici (1831) i epidemije skorbuta u Čantaviru (1835). Prvi je upravnik bolnice otvorene 1. oktobra 1841. u adaptiranoj kući Antala Trančika (Tráncsik Antonius), danas Dom vatrogasaca. Od 1861. godine ponovo je glavni gradski fizikus. Nastavio je da radi na poboljšanju javne higijene grada, kontrolisao je apoteke i 1866. godine bio učesnik sastanka lekara i

Zgrada prve bolnice u Subotici (1841) – danas Dom vatrogasaca

apotekara kada je doneta odluka o osnivanju Lekarsko-apotekarskog udruženja Subotice. Povukao se iz javnog života 1872. godine.²

Prema *Pravilniku o radu*, bolnicom rukovodi komisija: gradonačelnik (predsednik), zastupnik grada, glavni gradski lekar, bolnički redovni hirurg i gradski beležnik (članovi).

U bolnici rade: lekar-upravnik, hirurg, ekonom (Albert Lázár), blagajnik (Lazar Stojković), neškolorani bolničar i jelovničarka (priprema hranu prema odredbama lekara).³

– Nabavljeni su sto i instrumenti za obdukciju, kao i novi hirurški instrumenti.

– Urađene su prve obdukcije umrlih u bolnici (na zahtev sudske vlasti), u prostoriji mrtvačnice dograđene uz zgradu Uboškog doma u blizini bolnice (dr A. Kovač, dr Ferenc Romančik, hirurg – Romamcsik Ferencz, ?-1855).

¹ Petrik, Géza. Magyarország Bibliographijája 1712–1860. Második kötet, Budapest, 1890.

² Libman, Emil. *Život i rad dr Antona Kovača – prvog upravnika Građanske bolnice u Subotici*. Ex Pannonia, Subotica, br. 17 (2013): 90–95.

³ Libman, Emil. *Subotička bolnica od Uboškog doma do savremenog stacionara*. Subotica, 1997: 45–49 (Pravilnik o radu bolnice); IAS, F:272, pred. br. 19–A–35/aec. 1841.

MILKO, Lipot (Milko, Leopoldus, Subotica, 1819 – Subotica, 1888), doktor medicine, magistar hirurgije i obstetricije.

Upravnik Gradanske bolnice od 1861. do 1881. godine.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Pešti (Pest) 1846. godine sa doktorskom disertacijom „Rasprava o difteričnoj gušobolji” (*Dissertatio inauguralis medica „De Croup Laryngo” quam... submittit Leopoldus Milko... Pestini, 1846. Typus Beimel 8°*).⁴ Radio je kao gradski lekar u ambulantomama. Bio je učesnik sastanka lekara i apotekara 1866. godine radi osnivanja Lekarsko-apotekarskog udruženja u Subotici. Povukao se sa dužnosti upravnika 1881. godine iz zdravstvenih razloga.^{5 6}

U bolnici rade: upravnik-lekar, hirurg-oftalmolog, gradski hirurzi kad se vrši obdukcija (dr Friđeš Paher – Pacher Frigyes i dr Ištvan Sagmajster – Szagmeister István), babice (Paulina Elinger – Ellinger Paulina i Ana Haken – Hacken Anna) i negovateljice (Jelena Sarić – Szárits Helena i Mari Balog – Bálogh Mári).⁷

- U bolnicu se primaju porodilje.

- Osnovano je 1868. godine Odeljenje za očne bolesti sa 7–8 bolesničkih kreveta u zgradi Uboškog doma (dr Đerd Kiš – Kiss György, 1839–1891, hirurg-oftalmolog).

- Zgrada za umobolne sa pet ćelija, mrtvačnicom, salom za obdukciju i praonom podignuta je 1878. godine u dvorištu bolnice.⁸

ANTUNOVIĆ, Josip (Antunovics József, Subotica, 1852 – Subotica, 1942), doktor medicine, hirurg, akušer, društveni radnik.

Upravnik Gradanske bolnice od 1881. do 1884. godine.

Osnovnu školu završio je u Subotici, šest razreda gimnazije u Kaloči (Kálócsa), sedmi razred u Temišvaru (Temišoare), a osmi u rodnom mestu. Godine 1876. na Medicinskom fakultetu u Budimpešti (Budapest) položio je „doktorat iz svih znanosti liječničkih”. U peštanskoj Velikoj bolnici radio je u periodu 1876–1878, a u Subotici kao privatni lekar u periodu 1878–1881. godine. Bio je učesnik sastanka

lekara i apotekara kada je osnovano Udruženje (1880). Decembra 1881. godine izabran je za upravnika bolnice, a 1885. za glavnog gradskog fizikusa. Bio je poslanik Slobodoumno-liberalne (*Szabadelvü*) stranke u Ugarskom saboru (1888, 1891), predsednik Županijskog odbora Nacionalne stranke (*Néppárt*) sa sedištem u Subotici (1896) i upravnik Pučke gospodarske banke d.d. (*Közgazdasági Bank Rt*) u periodu 1891–1917. godine.^{9 10}

U bolnici rade: lekar-upravnik, hirurg-oftalmolog, dr Ignac Vajs (Weiss Ignacz) i dve negovateljice.

- U bolnici je izvršeno ispiranje želuca i punkcija pleuralne šupljine.¹¹

- Godine 1884. otvorena je Bolnica za očne bolesti sa 30 bolesničkih kreveta u adaptiranoj kući Antala Biroa (Bíró Antal) kraj Vojne bolnice na Senjaku (Széna tér), danas prostor Vojvođanske banke i Opštinskog suda (prof. dr Natan Fojer – Feuer Nathan, 1844–1902).¹²

KERTES, Šandor (Kertész, Sándor, Košice (Kassa), 1844 – Subotica, 1909), doktor medicine, hirurg, hemičar (apo-tekar).

Upravnik Gradanske bolnice od 1884. do 1888. godine.

Diplomirao je na Mađarskom kraljevskom univerzitetu u Budimpešti. Bio je asistent dr Friđeša Koranjića (Korányi Frigyes), profesora na Drugoj internoj klinici, ali je povremeno radio i na Hirurškoj klinici u Budimpešti (1874–1876). Sedam godina je bio glavni lekar opštine St. Kanjiža i godinu dana sreski lekar u prvom potiskom srezu Bač-bodroške županije. Postavljen je za upravnika bolnice krajem 1884,¹³ a 1888. godine je postao glavni gradski fizikus Subotice.¹⁴ Bio je član Administrativnog upravnog odbora Slobodnog kraljevskog grada Subotice¹⁵ i član Komisije za prijem umobolnih bolesnika u bolnicu radi lečenja.¹⁶

Bolnicu vode: lekar-upravnik, dr Pal Bruk (Bruck Pál), lekar opšte medicine i dr Adolf Wilhajm (Wilhelm Adolf), u bolnici za očne bolesti.

- Godine 1886. podignuta je Gradska bolnica za infektivne bolesti u jugoistočnom delu grada zbog epidemije velikih boginja.¹⁷

VAJS, Ignac (Weiss, Ignác, Kaloča – Kalocsa, 1849 – Subotica, 1894), doktor medicine, pedijatar.

⁴ Grmek-Dražen, Mladen. *Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika (1660–1869)*. Starine. Knj. 43, Zagreb, 1951: 234.

⁵ IAS, F:2, pred. br. 192/polg. 1861.

⁶ Helybeli és vidéki hírek. Bácskai Ellenőr, 1881.12.4.

⁷ Baš, Andrija. *Osnivanje i prve godine rada Očnog odeljenja subotičke bolnice*. Zbornik radova VII naučnog sastanka Društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije – Sekcija za SAP Vojvodinu. Sremska Mitrovica, 1976.

⁸ IAS, F:2, pred. br. 10476/polg. 1878.

⁹ Grlica, Mirko i Libman, Emil. *Antunović Josip. Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca*. Subotica, sv. 1, 2004.

¹⁰ Anonim. *Plemeniti aljmaški dr Josip Antunović*. Subotička Danica (kalendar za prostu 1895. godinu). Subotica, 1895: 34–39.

¹¹ Bácskai Ellenőr, 1883. 6. 24. i 1883.9.16.

¹² IAS, F:2, pred. br. I-24/1885, zapisnici skupštine iz 1884. godine, odluka br. 313 od 5.12.1884.

¹³ IAS, F:2, Tisztújítási közgyűlés 1884. október 30. – 369 kgy határozat.

¹⁴ IAS, F:2, pred. br. 6281/polg. 1888.

¹⁵ IAS, F:2, knj. 671, II sednica Upravnog odbora, 11.2.1892.

¹⁶ IAS, F:2, zapisnik skupštine iz 1902, odluka br. 230 od 24.5.1902.

¹⁷ Frankl, István, *Szabadka szabad királyi város ismertetése*. Szabadka, 1899: 86.

Upravnik Gradanske bolnice od 1888. do 1894. godine.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Budimpešti (1874) i bio glavni asistent dr. Janoša Bokaija (Bókey János, 1858–1937), profesora na Klinici za siromašnu decu (1874–1878). Tada je napisao rad „Bolesti grla u dečjoj dobi” (objavljen u Godišnjaku o dečjim bolestima – Jahrbuch für Kinderheilkunde, Leipzig). U subotičkoj bolnici je radio na odeljenjima za unutrašnje, hirurške i očne bolesti (1879–1884),¹⁸ te u ambulantom opšte medicine (1884–1888). Učestvovao je u donošenju Odluke o osnivanju Udruženja lekara i apotekara Subotice (1880). Zalagao se za izgradnju nove bolničke zgrade.

U bolnici rade: lekar-upravnik, dr. Đerđ Šnir (Schnier György), dr. Adolf Vilhajn – oftalmolog, negovateljice i babice, a povremeno dr. Anton Barta (1860–1935) i dr. Eugen Večei (Vecsei Jenő, 1863–?), gradski lekari.¹⁹

– Uveden je Evidencioni (*Personalni*) formular ležećih bolesnika.

VILHAJM, Adolf (Wilhelm, Adolf, Segedin – Szeged, 1853 – Subotica, 1933), doktor medicine, oftalmolog.

V. d. upravnika Gradanske bolnice od 1895. do 1897. i upravnika Opšte bolnice od 1897. do 1919. godine.

Završio je Medicinski fakultet u Beču (Wien) 1877. godine. Radio je kao okružni lekar u Segvaru (Szegvár), a zatim na klinikama u Beču (1881–1882).²⁰ Dolazi u Suboticu i do 1885. godine bio

je privatni lekar. Posvećuje se lečenju bolesnika sa oboljenjima očiju (trahom) je bio veoma rasprostranjen). Od 1885. vodi Bolnicu za očne bolesti koja je otvorena 1884. godine sa 30 bolesničkih kreveta. Posle smrti dr. I. Vajsa postao je v. d. upravnika, a po završenoj izgradnji bolnice paviljonskog tipa sa 160 bolesničkih kreveta (1897) imenovan je za upravnika.²¹ Prema *Pravilniku o radu bolnice iz 1894. i 1905.* pored upravničke dužnosti vodio je i Odeljenje za očne bolesti i Pododeljenje za kožno-venerične bolesti.²² Aktivno je učestvovao u radu XXX sastanka lekara i prirodoslovaca Ugarske koji je održan u Subotici avgusta 1899. godine i podneo referat „Lečenje trahoma nekad i danas” (A trachoma gyógykezelése hajdan és most). Po odlasku u penziju (1919) bio je predsednik Udruženja koje je vodilo brigu o Jevrejskoj bolnici osnovanoj 1923. godine u Subotici.

– Bolnicom rukovodi Bolnički odbor: predsednik-gradonačelnik, članovi – glavni gradski lekar, kulturni sa-

vetnik, pravni savetnik, kapetan grada, glavni blagajnik i glavni inženjer grada, upravnik bolnice, glavni odeljenski lekari i deset članova zakonodavne vlasti.²³

U bolnici rade: upravnik i šef Odeljenja za očne bolesti i Pododeljenja za kožno-venerične bolesti (dr. A. Vilhajn), šef Internog odeljenja, Pododeljenja za infektivne bolesti i Pododeljenja za umobolne bolesnike (dr. Adolf Klajn – Klein Adolf, 1863–?), šef Odeljenja za hirurške i Pododeljenja za ženske bolesti i porodaje (dr. Đerđ Šanta – Sántha György, 1863–1947), pomoćni (sekundarni) lekari, 17 časnih sestara, jedna babica, dve svetovne bolničarke i dva bolničara (na Pododeljenju za umobolne bolesnike).

Od nemedicinskog osoblja spominju se: staratelj (Gero Poljaković – Poljakovits Gero) i kasnije Mikloš Šnajder (Schneider Miklós), kontrolor, mašinstica, bolnički sveštenik, vratar i povremeno zaposlen kao parač (obducent) nekvalifikovani radnik Antal Oščani (Osgyáni Antal).²⁴

– Uvedeni su formulari „Istorija bolesti” (*Körtörténet*) i „Zapisnik o smrti bolesnika” (*Halottvizsgálati jegyzőkönyv*).

– Na Odeljenju za hirurške bolesti i Pododeljenju za ženske bolesti vršene su: herniotomija, laparotomija, ventrofikacija materice, holecistektomija, abdominalna histerektomija, carski rez i dr. (dr. Đerđ Šanta).

– Nabavljen je Rtg-aparat (1914).

IVKOVIĆ-IVANDEKIĆ, Pajo (Subotica, 1890 – Subotica, 1973), lekar opšte medicine.

Upravnik Gradske javne bolnice (1919–1941), Gradanske bolnice (1944–1946) odnosno Pokrajinske bolnice (1947–1950).

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Budimpešti (1913). Počeo je lekarski staž u subotičkoj bolnici,

a 1914. godine je kao sekundarni lekar (mnogi su lekari bili mobilisani) postavljen za v. d. šefa Odeljenja za hirurške i ženske bolesti, više iz formalnih potreba. Nije bio sposoban za vojnu službu. Februara 1919. godine imenovan je za upravnika bolnice. Uspešno je vodio bolničku službu u posleratnim godinama ekonomske krize (1920–1921) i tokom loše finansijske situacije (1927). Rukovodio je i Odeljenjem za kožno-venerične bolesti i Pododeljenjem za umobolne bolesnike, prema ranijim pravilnicima o radu bolnice. Aprila 1941. godine smenjen je dolaskom mađarskih vlasti i držan kao talac do oslobođenja Subotice (oktobra 1944). Tada je vraćen na mesto upravnika bolnice, gde je radio do 1950. godine. Posle

¹⁸ Helybeli hírek. Szabadkai Ellenőr, 1879.4.20.

¹⁹ IAS, F:2, pred. br. 2118/tan. 1890.

²⁰ IAS, F:47, inv. br. 1003.

²¹ Helybeli hírek. Dr. Wilhelm Adolf közkórházi főorvost ajánlották kinevezésre. Bácskai Ellenőr, 1895.4.22.

²² Szabadka szabad kir. város „Mária Valéria” közkórházának Alapszabályzata. Szabadka, 1894 (in: IAS, F:2, zapisnici skupštine iz 1894. godine, odluka br. 255 od 24. 7. 1894; Szabadka sz. kir. város „Mária Valéria” közkórházának Szabályzata. Szabadka, 1905.

²³ Malušev, Sándor. Szabadka sz. kir. város czim- és lakjegyzéke. Szabadka, 1906.

²⁴ IAS, F:2, pred. br. 958/el. 1903.

Bolnica paviljonskog tipa (1897)

penzionisanja je vodio Odeljenje za umobolne bolesnike do 1954. godine.²⁵

Nakon Prvog svetskog rata važili su *Pravilnici o radu bolnice iz 1894. i 1905.* – bolnicom je rukovodio Bolnički odbor.

U bolnici 1924–1925. rade dr P. Ivković-Ivandečić (upravnik i šef Odeljenja za kožno-venerične bolesti i Pododeljenja za umobolne bolesnike), dr Dušan Malušev, 1884–1966. (šef Odeljenja za hirurške bolesti i Pododeljenja za ženske bolesti i porodaje), dr Ivo Šercer – Scherzer Ivo, 1892–1959 (šef Odeljenja za očne bolesti) i dr Josip Martinis, 1882–? (šef Odeljenja za unutrašnje bolesti i Pododeljenja za infektivne bolesti), tri babice, 54 časne sestre i četiri bolničara.

U nemedicinskoj službi bili su: staratelj (Ivan Pešut), kontrolor (Josip Stantić), blagajnik (Blaž Prčić), kancelarist (Josip Perčić), nadzornik (Mihajlo Vujković-Lamić), pisar (Martin Poljaković), dnevničar (Vojislav Matković), privremeni dnevničar (Kazimir Konc)... nekvalifikovani radnik-obducent (Ante Muranji, 1924–1928).²⁶

Prema *Pravilniku o radu Gradske javne bolnice iz 1934.* u bolnici su: dr Pajo Ivković-Ivandečić, dr Dušan Malušev, dr Ivo Šercer, dr Boško Stojanović (šef Internog odeljenja i Pododeljenja za infektivne bolesti od 1937) i četiri sekundarna lekara, te nekvalifikovani radnik-obducent (Luka Dulić, 1929–1937).²⁷

Posle Drugog svetskog rata povećava se broj bolničkih lekara; pojedina odeljenja postaju samostalna (ranije su vođena kao Pododeljenja) i otvaraju se nova (u nastavku rada biće spomenuta imena ovih lekara).

Od nemedicinskog osoblja spominju se: prijemni službenik (Toma Krmpotić), staratelj i finansijski rukovodilac (Vojislav Kujundžić), službenik naplate bolničkih troškova privatnim licima, zemljoradnicima i zanatlijama (Jakov Miković), knjigovođa i rukovodilac osnovnih sredstava, sitnog inventara i potrošnog materijala (Marko Pančić),

blagajnik (Isidora Petrović), delovoda (Geza Sarić), službenik personalno-pravne službe (Stjepan Gabrić), ekonom (Martin Vujković-Lamić), magacioner živežnih namirnica (Joška Sič)... parač-obducent (Blaško Šarčević, 1912–1969).

Pošto su časne sestre napustile svoja radna mesta po odluci gradskih vlasti, u bolnicu su primljene priučene bolničarke i bolničari: Tonka Aradski, Manda Brajkov, Klara Bukvić, Grgo Lebović, Blaško Čović, Liza Neorčić, Marika Kopilović, Joso Skenderović i dr.²⁸

– Na Pododeljenju za umobolne bolesnike uvedene su nove metode tretmana kod šizofrene grupe obolelih, terapija malarijom kod luetičnih oboljenja centralnog nervnog sistema, te konvulzivna (cardiazol) terapija i počeci insulino-terapije kod nozoloških grupa iz područja endogenih psihoza (dr P. Ivković-Ivandečić).²⁹

– Godine 1926. otvorena je bolnička apoteka koju je vodila časna sestra Elija Šen do 1942. i ponovo 1945–1946, a zatim mr pharm. Magda Kovač.

– Odeljenje za ginekologiju i akušerstvo izgrađeno je 1937. godine i ostalo je pod rukovodstvom šefa Hirurškog odeljenja, a samostalno je postalo 1945. godine (dr Simo Mučalov, 1902–1977, šef 1945–1946, a potom dr Karlo Terek, 1908–1977, šef 1947–1968).

– Otvoreno je Odeljenje za bolesti uha, nosa i grla 1939. godine (dr Ante Šokčić, 1911–1980, vodi odeljenje 1939–1941. i 1944–1945, zatim dr István Štajn – Stein István, 1898–1980, vodi odeljenje 1945–1946, dr Pal Abelsberg, 1892–1959, vodi odeljenje 1946–1959).

– Otvoreno je Odeljenje za dečje bolesti (dr Julije Volf – Wolf Julije, 1887–1954, vodi odeljenje 1947–1954, zatim dr Adrijana Svoboda – Svoboda Adrienna, 1914–2012, vodi odeljenje 1954–1975).

– Otvoren je Kabinet za rendgenološku dijagnostiku 1946–1947. (dr Marcela Jagić, 1901–1990, šef do 1965. godine).

²⁵ Libman, Emil. *Istaknuti lekari Subotice 1792–1992*. Subotica. 2003: 84–87; IAS, F:47, pred. br. 333/el. 1919.

²⁶ v. pod 3, str. 119, 126 i 160.

²⁷ *Pravilnik o radu Gradske javne bolnice grada Subotice*. Subotica, 1934.

²⁸ v. pod 3, str. 134 i 160.

²⁹ Kolegijum lekara Odeljenja za duševne i živčane bolesti Opšte bolnice u Subotici. Izveštaj o radu Odeljenja 1971–1972. godine.

- Otvoreno je 1948-1949. godine Odeljenje za tuberkulozne bolesnike u prizemju paviljona „B” (dr Aurel Milko, 1900-1985, vodi odeljenje do 1969).

- Na spratu „B” paviljona smešteno je Interno odeljenje (šefovi: dr Konstantin Brankovan 1944, dr Geza Levi 1945-1949, dr N. Damaška 1949-1950. i dr Vinko Perčić, 1911-1989, vodi odeljenje 1950-1955).

- Pododeljenje za kožno-venerične bolesti postaje samostalno 1945. godine (dr Mihajlo Vig - Víg Mihály, 1907-1990, vodi odeljenje 1945-1952, a zatim dr Šandor Štajnfel - Steinfeld Sándor, 1905-1972, vodi odeljenje 1952-1972).

Odeljenje za ginekologiju (1937)

- Na Odeljenju za hirurške bolesti vrše se operacije guše, raka dojke, resekcije želuca, intervencije kod oboljenja bubrega i nadbubrega, odstranjivanje ehinokokne ciste jetre, operacije per vaginam i dr. (dr Dušan Malušev vodi odeljenje do 1951, a zatim dr Ivan Faltum, 1917-2014, 1951-1958).

- Kliničku laboratoriju otvorenu 1945-1946. vodio je dr Aladar Šafer 1946-1949, a zatim dr V. Perčić 1949-1955, a za šefa je 1956-1957. postavljen dr Mirko De- neberg. Laborant je od 1946. godine bio Josip Dulić.

- Biohemijska laboratorija osnovana 1948. godine u prostorijama Sanitarno-epidemiološke stanice (gradska kuća) prelazi u bolnicu 1954. godine (dipl. inž. Marko Ostrogonac).

REMEŠ, Dragutin (Subotica, 1910 - Subotica, 1973), doktor medicine, rendgenolog.

Direktor Gradske bolnice od 1950. do 1952. godine.

Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Subotici, diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu 1939. godine, stažirao u subotičkoj bolnici, radio kao okružni lekar u Starom Žedniku. Po izbivanju rata 1941. godine, dve godine je proveo u de-

portaciji na prisilnom radu u Mađarskoj. Nakon oslobođenja Subotice (10. oktobar 1944) bio je lekar pri Gradskom narodnom odboru Opštine (NOO) Subotica i bio je član Zdravstvenog saveta opštine. Prema Zakonu o civilnoj mobilizaciji stručnog kadra upućen je u Foču. Godine 1948. nastavlja rad pri NOO Subotica, a 1950. godine izabran je za direktora bolnice. Specijalistički ispit iz rendgenologije položio je 1953. godine. Kao specijalista-rendgenolog radio je u polikliničkoj službi. Zbog neadekvatnih zaštitnih mera pri radu, oboleo je od iradiacionog sindroma, pa napušta službu rendgenologa i radi u Zavodu za socijalno osiguranje kao predsednik Lekarske komisije. Njegov humani rad prekida smrt 1973. godine.³⁰

Pored lekara, od medicinskog osoblja spominje se i glavna medicinska sestra Radoslava Perkučin-Nikolić (radi 1951-1960).

- Odeljenje za plućne bolesti i tuberkulozu premešteno je u jednospratni paviljon „F”; uvodi se savremeni tretman bolesnika; otvoren RTG kabinet za pregled ležećih bolesnika.

- Na ORL odeljenju uvedeno je bužiranje jednjaka u ezofagoskopiji pod kontrolom oka, direktoskopija grkljana Hashingerovim direktoskopom (dr Lajčo Kovač).

TUMBAS, Grgo (Subotica, 1904 - Subotica, 1973), lekar specijalista opšte medicine.

Direktor Gradske bolnice od 1952. do 1964. godine.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Gracu (Graz) 1931. godine. Radio je u ambulantomama Doma zdravlja u Subotici, u ambulanti u Tavankutu od aprila 1941. do oktobra 1944. kada je postavljen za lekara Odeljenja za narodno zdravlje pri

Gradskom NOO, odnosno za načelnika Opštinskog zdravstvenog centra (1945). Oktobra 1950. godine postao je upravnik Gradske poliklinike sa zvanjem „lekar - struke zdravstvo” (lekar specijalista opšte medicine). Kao direktor bolnice vodio je po ranijem *Pravilniku o radu bolnice* i Odeljenje za umobolne bolesnike zajedno sa lekarima Internog odeljenja (gde su lečeni neurološki bolesnici) uz konsultacije specijalista koji su dva puta nedeljno dolazili sa Klinike za neuropsihijatriju iz Beograda (dr Dušan Petrović i dr Nikola Volf) sve dok specijalizaciju za ove grane medicine 1958. godine nije završio dr Geza Čeh (Cseh Géza).³¹

Godine 1964. je postavljen za načelnika Odeljenja za socijalnu medicinu i organizaciju zdravstvene službe Doma zdravlja u Subotici. Radio je do 1972. godine.

U rukovodećoj službi su: direktor, pomoćnik direktora (Miroslav Gajić 1957-1964), glavna medicinska sestra (Radoslava Perkučin-Nikolić, 1951-1960, zatim Julka Milinčić, 1960-1973).

³⁰ Vukelić, dr Mirjana. Neki biografski podaci moga oca.

³¹ Libman, Emil. *Lekarska društva u Subotici 1880-2005*. Subotica 2005: 138; v. pod 3, str. 147.

Ranije spomenuti nemedicinski službenici i dalje su u administrativnoj, odnosno tehničkoj službi.

- Godine 1953. otvorena je Stanica za transfuziju krvi koju vode hirurzi, a u stalnom radnom odnosu je medicinska sestra Eva Boroš. Vršiti se određivanje Rh faktora, deplazmatizacija krvi, ispitivanje krvi davalaca na Lu infekciju, testiranje trudnica na Rh senzibilizaciju i dr.

- Na Odeljenju za plućne bolesti i tuberkulozu otvorene su Klinička laboratorija (radi Janja Dimitrijević, hemijski tehničar, 1933) i Specijalna bakteriološka laboratorija (radi Simo Suvajac, viši medicinski tehničar, 1934) koja je vršila ispitivanje i uzgajanje Kohovog bacila u ispljuvku (šef dr Đorđe Šefer, 1926-1972).

- Paviljon (odeljenje) za rendgenološku dijagnostiku i radio-terapiju izgrađen je 1957-1958. godine; nabavljeni su novi Rtg-aparati.

- Na Odeljenju za hirurgiju otvorena je soba za poluintenzivnu negu, uvedene su mnoge laboratorijske analize kao preoperativna priprema, uvedene su endotrahealna i hibernatna narkoza i dr. (dr Ivan Faltum).

- Dolaskom specijaliste za patološku anatomiju i histologiju, adaptirani paviljon za obdukcije (savremena sala za obdukciju, foto-laboratorija, laboratorija za pripremu pato-histoloških preparata, mikroskop i dr.) postaje Odeljenje (dr Ladislav Švraka, 1930-?).

- Odeljenje za infektivne bolesti postaje samostalno 1959. godine dolaskom dr Stipana Filipovića, 1920-2002, specijaliste za infektivne bolesti.

- Odeljenje za rehabilitaciju otvoreno je 1960-1961. godine (dr Petar Poljaković, 1929).

- Na ORL odeljenju vrše se bronhoskopija, bronholavaža i bronhoaspiracija kod dece, direktoskopija po Kahleru, plastične operacije kod deformiteta ušne školjke, rinoplastika po Šerceru i dr.³²

SEKER, Lajoš (Szekér, Lajos, Subotica, 1918 - Subotica 1990), lekar specijalista socijalne medicine, društveni radnik.

Direktor Gradske bolnice od 1964. do 1967. i Opšte bolnice od 1967. do 1972. godine.

Po završetku školovanja u Subotici, počeo je medicinske studije u Zagrebu (1939). Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Segedinu 1944. godine. Uključuje se u rad Partizanske bolnice u Subotici kao vojni lekar (1944). Godine 1947. je u Banatskom Arandelovu, a 1948. po Zakonu o civilnoj mobilizaciji stručnog kadra odlazi u Srbicu (Kosovo). Od 1949. do 1952. godine je lekar u Horgošu. Po dolasku u Suboticu radi u Domu narodnog zdravlja, a 1957. godine odlazi u Sreski zavod za socijalno osiguranje. Inicijator je osnivanja ambulanti po mesnim zajednicama. Godine 1959. postaje načelnik Sekretarijata za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu. Učestvuje u donošenju *Programa izgradnje nove bolnice i rekonstrukcije*

je starih bolničkih paviljona (1960-1961). Godine 1968. položio je specijalistički ispit iz socijalne medicine sa organizacijom zdravstvene službe. Od 1972. je načelnik Odeljenja socijalne medicine u Zavodu za zdravstvenu zaštitu, a od 1976. je direktor istog Zavoda. Tokom 1983. godine radi kao direktor SOUR-a „Severna Bačka”. Bio je član Republičke zajednice zdravstvenih ustanova NR Srbije (1963-1964), poslanik u socijalno-zdravstvenom veću Savezne skupštine (1964-1967), član Predsedništva, a zatim Izvršnog odbora Pokrajinske zajednice zdravstvenih radnih organizacija Vojvodine (1966-1972) i član mnogih drugih organizacija. U penziju je otišao 1984. godine.³³

Paviljon RTG odeljenja (1957-58)

U rukovodećem kadru bolnice su: direktor, pomoćnik direktora za opšte i pravne poslove Bela Marjanović (1964-1974), šef računovodstva Josip Balunović (1960-1972) i glavna medicinska sestra Julka Milinčić.

- Na Odeljenju za hirurške bolesti osnovani su: Odsek za urologiju (dr Andrija Romić, 1926-1999), Odsek za ortopediju (dr Petar Krnajska, 1926) - vršiti se ugrađivanje veštačkog kuka i atoskopija, Odsek dečje hirurgije (dr Petar Pušin, 1933-2012) i Odsek za vaskularnu hirurgiju (dr Laslo Kočik - Kocsik László, 1933-1989).

- Spajanjem Kliničke i Biohemijske laboratorije 1966. godine osnovana je Centralna kliničko-biohemijska laboratorija (dr Josip Kopilović, 1929-2000).

- Otvoreno je Odeljenje za transfuziju krvi (dr Etela Rajčić, 1929-2012, vodi odeljenje 1965-1975).

- Osnovano je Odeljenje za onkologiju (dr Alfred Lesmajster - Leszmeister Alfréd, 1928-2012, vodi odeljenje 1965-1975).

- Otvoreno je Odeljenje za reanimaciju i anesteziju (dr Gustav Tilly, 1931).

- Otvaranjem nove bolničke zgrade, Odeljenje za neuropsihijatriju dobija: Odsek za neurologiju (VII sprat) i Odsek psihijatrije (stari, prepravljani „B” paviljon). Na odseku za neurologiju koristi se elektroencefalografija.

- Na Internom odeljenju osnovani su: Odsek kardiologije (dr Alfred Rem, 1921-?), gastroenterologije (dr Stevan Stojić, 1923-1988), nefrologije (dr Nerka Glogovčan, 1926-2012), endokrinologije (dr Josip Kovač-Birkaš, 1927-2016), reumatologije (dr Janoš Zadori,

³² v. pod 3, str. 147.

³³ v. pod 25, str. 143.

1925–2003), te Savetovalište za bolesnike sa šećernom bolešću (dr Milica Dimitrijević, 1923–1980). Uvedeni su pregledi: gastroduodeno- i rektoskopija kao i slepa aspiraciona biopsija jetrenog tkiva (dr Vinko Perčić).

- Na ORL odeljenju otvoreni su: Odsek za dečju ORL, Soba za poluintenzivnu negu, Jedinica za maksilofacijalnu hirurgiju i Kabinet za audiologiju.

KOVÁČ, Lajčo (Subotica, 1923), lekar specijalista za bolesti uha, nosa i grla (ORL).

Direktor Opšte bolnice od 1972. do 1974. godine.

Osnovno školsko obrazovanje stekao je u Subotici. Godine 1941. upisao se na Medicinski fakultet u Segedinu, a 1944. odlazi u VIII Vojvođansku brigadu. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1949. godine. Po Zakonu o civilnoj mobilizaciji stručnog kadra, 1950. je upućen u selo Obilić (Kosmet). Radio je u subotičkoj bolnici i 1952. dobio specijalizaciju iz ORL koju završava 1954. godine na Klinici za ORL u Zagrebu. Bio je lekar sa privatnom praksom. Od 1959. bio je načelnik ORL odeljenja, a 1972. imenovan je za direktora bolnice. Ponovo je postao načelnik ORL odeljenja (1974–1978), a 1978. postaje upravnik Službe za hirurgiju i reanimaciju OOUR-a (Osnovna organizacija udruženog rada). Od 1986. godine je na dužnosti savetnika direktora za naučno-istraživački rad i usavršavanje medicinskog kadra. U penziji je od 1988. godine.³⁴

U upravi bolnice su: direktor, pomoćnik direktora za opšte i pravne poslove (Bela Marjanović), pomoćnik direktora za finansijske poslove (Grgo Bajić, 1972–1975) i glavna medicinska sestra (Radoslava Perkućin-Nikolić, 1973–1977).³⁵

- Pri Centralnoj laboratoriji otvoren je Odsek za nuklearnu medicinu (Radio-izotopna laboratorija) koji je vodio dr Janoš Lemberger (1940).

- Na Odeljenju za ginekologiju i akušerstvo vrše se video-laparoskopske operacije (dr Luka Andelić, 1952).

- Na ORL odeljenju osnovan je Odsek za mikrohirurgiju (dr Stevan Zomborčević, 1927).

RAJČIĆ, Etela (Subotica, 1929 – Subotica, 2009), lekar specijalista transfuziologije.

Direktor Medicinskog centra od 1975. do 1977. godine.

Diplomirala je na Medicinskom fakultetu u Beogradu 1956. godine. Radila je u ambulantomama Doma zdravlja u Subotici (1957–1960) i aktivno učestvovala u radu opštinskog, sreskog i pokrajinskog odbora Crvenog krsta (zdravstveno prosvetavanje i vaspitanje stanovništva). U bolnici je (1961–1962) kao v. d. šefa vodila Stanicu za transfuziju krvi. Dobila je specijalizaciju iz transfuziologije koju obavlja u subotičkoj bolnici i u Republičkom zavodu

Zgrada nove bolnice (1972)

za transfuziju krvi u Beogradu. Ispit je položila 1965. godine i odmah je imenovana za načelnika novoosnovanog Odeljenja za transfuziju krvi. Krajem 1974. postavljena je za predsednika Kolegijalnog poslovnog organa Medicinskog centra tj. za direktora. Na ovoj dužnosti je bila do 1978. nakon čega se vraća na Odeljenje za transfuziju krvi i imunohematologiju. Kao šef Odseka za kolekciju i konzervaciju krvi odlazi u penziju 1987. godine.³⁶

Početkom 1974. godine osniva se Medicinski centar koji prema Zakonu o obrazovanju organizacija udruženog rada (OOUR) ima 24 OOUR-a (svako odeljenje je poseban OOUR), Radnu zajednicu zajedničkih službi (RZZS), Apoteku i Zavod za zdravstvenu zaštitu.

Od 1. januara 1975. Medicinskim centrom rukovodi Kolegijalni poslovni organ: direktor, pomoćnik direktora za bolničku službu (dr Jožef Kerekeš, 1935), pomoćnik direktora za vanbolničku službu (dr Sava Lutkić), pomoćnik direktora za ekonomska i pravna pitanja (Marga Glončak), pomoćnik direktora za finansijska pitanja (Klara Pinter), glavna medicinska sestra (Radoslava Perkućin-Nikolić).

Rukovodilac RZZS je Milan Maravić.³⁷

- Na ORL odeljenju se primenjuje laringomikroskopija, tonzilektomija i adenektomija u opštoj anesteziji, ugrađivanje aeracionih cevčica, neurografija u ranoj dijagnostici Bellove paralize (dr Jene Gubaš, 1937).

- Na Internom odeljenju uvedena je dijagnostika tumor-markerima, alfa-fetoprotein i karcino-embrionalni antigen (AFP, CEA) - dr Emil Libman, 1927.

- Na Odeljenju za ginekologiju i akušerstvo osnovani su: Odsek za porođaje i puerperijum (dr Dragutin Šimić), Odsek za konzervativnu ginekologiju (dr Josip Đelmiš),

³⁴ Sente, Marko. *Istorijat otolaringologije u Subotici*. Subotica, 1997.

³⁵ v. pod 31, str. 160.

³⁶ v. pod 25, str. 192.

³⁷ v. pod 3, str. 161.

Odsek za otkrivanje i lečenje tumora ženskih genitalnih organa (dr Andor Dimitrovski), Odsek za patološku trudnoću (dr Špiro Zrnić), Odsek ginekološke endoskopije i steriliteta (dr Stjepan Skenderović), Operativni odsek sa šok-sobom (dr Milovan Kapor), Odsek neonatologije (dr Cvetko Glogovčan), Kabinet za UZ dijagnostiku i Dnevna soba za veštački prekid trudnoće.

VUKOVIĆ, Milan (Šavnik, 1934 - Novi Sad, 2013), lekar specijalista medicine rada.

Direktor Medicinskog centra od 1977. do 1988. godine.

Osnovnu školu završio je u Šavniku, Srednju medicinsku na Cetinju i pilotsku obuku u Nikšiću. Bio je među prvim sportskim pilotima u Crnoj Gori. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Stažirao je u užičkoj bolnici i radio u ambulanzama Doma zdravlja u Užicu. U Suboticu dolazi 1967. godine. Specijalizirao je medicinu rada i bio je rukovodilac Službe medicine rada u Higijenskom zavodu. Za direktora Medicinskog centra izabran je 1977. godine. Dve godine (1988-1990) je radio u Novom Sadu kao član Predsedništva Socijalističkog Saveza Vojvodine, a zatim 1991. postaje rukovodilac Savezne zdravstvene inspekcije za subotički region do odlaska u penziju. Bio je društveno angažovan, posebno u sportskim organizacijama (predsednik SOFK-e, predsednik Rvačkog kluba „Spartak“, član Aerokluba „Ivan Sarić“).^{38 39}

Zbog složenosti u administraciji i ekonomskom poslovanju, 1977. godine se smanjuje broj OOUR-a (postoji deset OOUR-a i RZZS).

Medicinskim centrom rukovodi Inokosni poslovodni organ: direktor, pomoćnici direktora (dr Eden Feher - Feher Oeden i dr Danilo Šanta, zatim dr Zagorka Svoboda), rukovodilac za ekonomska i finansijska pitanja (Klara Pinter), rukovodilac za pravna, kadrovska i opšta pitanja (Veco Stipić) i glavna medicinska sestra (Milka Filipović 1977-1982).⁴⁰

- Godine 1980. izgrađeno je novo Odeljenje za infektivne bolesti i otvorena je Antirabična stanica (dr Marija Vereb).

- Na Odeljenju za hirurške bolesti vrše se trombektomije (dr Laslo Kočik) i implantacija elektrostimulatora srca (dr Dragutin Crnjaković, 1946).

- Na Odeljenju za ortopediju i traumatologiju vrše se operacije Discus heraiiae, te operacije centralnog i perifernog nervnog sistema (dolaze neurohirurzi iz zemunske klinike).

- Na Odeljenju za očne bolesti otvoreni su Kabinet za ortoptičko-pleoptičke preglede, Kabinet za kontaktna

sočiva, odnosno za ugrađivanje intraokularnih sočiva (dr Stanka Pušin, dr Boriša Karadžić, 1934-2009).

- Na Internom odeljenju otvorena je Koronarna jedinica 1986. godine (dr Tibor Hegediš).

- Na RTG odeljenju montiran je aparat za ultrazvučnu dijagnostiku.

KIŠ, Zvonimir (Subotica, 1938), specijalista urolog.

Direktor Medicinskog centra od 1989. do 1992. i Zdravstvenog centra od 1996. do 2001. godine.

Studije je započeo na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1957. i nakon dve godine nastavio u Beogradu, gde je diplomirao 1963. godine. Radio je u Zdravstvenoj stanici u Tavankutu. Specijalizirao je na Urološkoj klinici u Beogradu (1969-1973). Osnivanjem Odseka za hemodijalizu na Odeljenju za urologiju odlazi u Rijeku (Centar za hronični dijalizni program). Usavršavao se iz endoskopske urologije (1975-1976) u Sloven Gradecu, tada poznatom edukativnom centru iz oblasti urološke endoskopske operativne hirurgije. Za načelnika Urološkog odeljenja postavljen je 1978, a 1986. godine za upravnika Službe hirurgije i reanimacije OOUR-a Medicinskog centra (MC). Postdiplomske studije završio je na Klinici za urologiju u Zagrebu. Imenovan je za direktora MC 1989, ali 1992. godine podnosi ostavku. Ministarstvo zdravlja ga ponovo postavlja za direktora 1996, ovog puta Zdravstvenog centra. U penziji je od 2001. godine.⁴¹

Prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti SAP Vojvodine o organizaciji zdravstvenih ustanova Medicinski centar 1989. godine ima četiri OOUR-a (Bolnica, Dom zdravlja, Apoteka, Zavod za zdravstvenu zaštitu), a 1991. po Zakonu o formiranju zdravstvenih centara osniva se Zdravstveni centar (RZ „Opšta bolnica“, RZ „Dom zdravlja“, RZ „Apoteka“, RZ „Administrativno-stručni poslovi“).

Medicinskim (1989-1991), a zatim Zdravstvenim centrom rukovode: direktor, pomoćnik direktora (dr Zagorka Svoboda), pomoćnik direktora za pravna pitanja (dipl. prav. Zvonimir Horvatski), pomoćnik direktora za finansijsko-ekonomska pitanja (dipl. ekon. Ljubica Martinović) i glavna medicinska sestra (Vukosava Zrnić, od 1982). Upravnik RZZS bio je Vojin Šećerov.⁴²

- Na Odeljenju za urologiju uvedeni su endoskopski pregledi i izvršena je auto-transplantacija kod muškaraca sa suženim mokraćnim kanalom (dr Bogdan Čulibrk, 1956. i dr Zoran Dukić, 1966); dobijeni su resektoskop (za operaciju prostate i tumora mokraćne bešike), ureterorenoskop (za dijagnostiku i lečenje kamena u ureteru i pijelonu), aparat za biopsiju i operativne zahvate endoskopskim putem i dr.

³⁸ Podaci dobijeni od ćerke dr M. Vukovića.

³⁹ Anonim. dr Milan Vuković - in memoriam. „Subotičke novine“, 27.9.2013.

⁴⁰ v. pod, 3 str. 161.

⁴¹ v. pod 31, str. 149.

⁴² v. pod 3, str. 162.

Koronarna jedinica

- Na Internom odeljenju otvorena je Jedinica za intenzivno gastroenterološko lečenje, nabavljen je aparat za UZ dijagnostiku (sa sondama za gastroenterološku, kardiološku i neurološku dijagnostiku), Koronarna jedinica je proširena i opremljena savremenim aparatima.

- Na Odeljenju za ginekologiju i akušerstvo nabavljen je „virtuelni stimulator” radi edukacije lekara u endoskopskoj hirurgiji i izvršena je prva telekomunikacija sa Institutom za onkologiju u Sremskoj Kamenici (dr Luka Andelić).

- Otvoren je Odsek za genetiku (1998) pri Odeljenju za laboratorijsku dijagnostiku (dr Jasmina Durković, 1960); u svom sastavu ima Genetsko savetovalište i Citogenetsku laboratoriju; u državi je organizovan prvi jedinstveni populacioni skrining na hromozomopatije u prvom trimestru trudnoće (1999); osnovan je program praćenja neonatalnog statusa, softver sa obradom „novorođenčad”, jedinstvenim u zemlji, u saradnji sa Zavodom za zaštitu zdravlja u Subotici (1999); osnovan je (1999) i program citogenetskog ispitivanja na svakom pobačenom fetusu koji se jedino tu u zemlji radi (rezultati su u martu 2003. godine objavljeni u američkoj naučnoj bazi OBGYnet. 2006).⁴³

- Na Odeljenju za hirurgiju izvršena je prva laparoskopna litotripsija (dr Radovan Markov, dr Nandor Seljmeši); na tom odeljenju postoje Odsek operacionog bloka sa postoperacionom intenzivnom negom, Odsek za opštu i endoskopsku hirurgiju (dr Miloš Kljajić, 1956), Odsek za septičnu hirurgiju (dr Mihalj Bogar, 1955), Odsek za vaskularnu hirurgiju (dr Mihajlo Zwick, 1959), Odsek za dečju hirurgiju (dr Andrija Sanka, 1945), Odsek za onkološku hirurgiju (dr Atila Čengeri, 1956), Jedinica za poluintenzivnu negu (dr Josip Vukov, 1947-?), Kabinet za pejsmejker i Kabinet „stomacare”.^{43-a}

- Na RTG odeljenju uvedena je kompjuterizovana radio-tomografija (CT).

- Otvoren je Odsek za neurohirurgiju (dr Goran Bićanin, 1961) i izvršena prva operacija na mozgu - odstranjen tumor (dr G. Bićanin i dr Ivo Berisavac).

CRNJAKOVIĆ, Dragutin (Subotica, 1946), hirurg.

Direktor Zdravstvenog centra od 1992. do 1994. godine.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu 1969. Radio je u ambulanti Doma zdravlja i u Antituberkuloznom dispanzeru u Subotici. Specijalistički ispit iz opšte hirurgije položio je na Klinici za hirurgiju Medicinskog fakulteta u Novom Sadu 1977. godine. Posebno se bavio hirurgijom perifernih krvnih žila. Godine 1978. izvršio je prvu implantaciju elektrostimulatora srca. Zdravstveni centar u Subotici bio je među prvim nekliničkim ustanovama u zemlji koji je počeo primenjivati ovu metodu lečenja. Bio je šef Odseka za perifernu vaskularnu hirurgiju od 1989. godine. Zvanje primarijusa dobio je 1991. Na Hirurško odeljenje vraća se 1994, a od 1997. je radio u Saveznom sanitarnom inspektoratu - ispostava u Subotici. U penziji je od 2001. godine.⁴⁴

Zdravstvenim centrom rukovode: direktor, pomoćnik direktora dr Zagorka Svoboda (napušta Z. C. 1993), dipl. prav. Zvonimir Horvatski, pomoćnik direktora za pravna, kadrovska i opšta pitanja, dipl. ekon. Ljubica Martinović, pomoćnik direktora za finansijsko-ekonomska pitanja i Vukosava Zrnić, glavna medicinska sestra.

- Osnovan je Odsek za poluintenzivnu negu na Odeljenju za hirurške bolesti; primenjuje se tzv. „minimalna invanzivna” hirurška metoda i izvršena je prva video-laparoskopna operacija (dr Radovan Markov, dr Vladimir Radonjić).

- Na Odeljenju za ortopediju i traumatologiju počela se primenjivati metoda po Ilizarovu u lečenju običnih, neraslih i otvorenih preloma kostiju ekstremiteta i urođenih anomalija kod dece (dr Stevo Jovišević).⁴⁵

- Osnovano je Odeljenje za neurologiju sa Kabinetom za encefalografiju (EEG), Kabinetom za reoencefalografiju (REG), Kabinetom za elektromiografiju (EMG) i Kabinetom za ultrazvučnu dijagnostiku moždanih komora (dr Nedeljka Trbović-Bosnić).

- Osnovano je Odeljenje za psihijatriju sa osecima: za psihoze, neuroze i granična područja, za adolescente, za dečju psihijatriju, za psihoterapiju, Kabinet za socijalnu službu, Odsek za lečenje alkoholizma i narkomanije, Kabinet za psihološka ispitivanja, Savetovalište za omladinu u borbi protiv alkoholizma i Antiepileptična stanica (dr Ištvan Sić).⁴⁶

MRĐANOV, Milan (Novi Sad, 1943 - Subotica, 2008).

V. d. direktora Zdravstvenog centra od 1994. do 1996. godine.

⁴³ Durković, Jasmina. Izveštaj o radu Odseka za genetiku, 2016.

^{43-a} Krunić, Miloš. Iz izveštaja o unutrašnjoj organizaciji Zdravstvenog centra Subotica (1999).

⁴⁴ v. pod 31, str 155.

⁴⁵ Korponaić, K. *S aparatom do sigurnog hoda*. „Subotičke novine”, Br. 15, 13.10.2006.

⁴⁶ v. pod 3, str 147.

Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu 1972. godine. Radio je u ambulanti Doma zdravlja u Subotici. Specijalistički ispit iz interne medicine položio je 1981., a ispit iz uže specijalnosti – kardiologije 1985. na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu. Penzionisan je iz zdravstvenih razloga 2006. godine.⁴⁷

- Rukovodeće osoblje bolnice: direktor, dipl. prav. Zvonimir Horvatski – pomoćnik direktora za pravna, kadrovska i opšta pitanja, dipl. ekon. Ljubica Martinović – pomoćnik direktora za finansijsko-ekonomska pitanja i Vukosava Zrnić – glavna medicinska sestra.

- Između Medicinskog fakulteta u Novom Sadu i Zdravstvenog centra u Subotici sačinjen je *Ugovor o uslovi-ma i načinu izvođenja nastave za studente* fakulteta u Zdravstvenom centru koji bi postao nastavna baza fakulteta. Fakultet bi bio obavezan da određeni broj studenata šeste godine studija, pre svega sa područja Subotice, pošalje u subotičku bolnicu na određena klinička odeljenja da shodno Zakonu o Univerzitetu rade sa izabranim stručnim saradnicima.⁴⁸

- Na Odeljenju za urologiju uvedena je operativna endourologija i vaporizacija mokraćne bešike (dr Zvonimir Kiš, dr Bogdan Čulibrk, 1956).

- Na Odeljenju za plućne bolesti i tuberkulozu osnovani su: Osek za pulmologiju (dr Željko Dobrić), Osek za TBC (dr Edita Voli-Mijatović), Osek bakteriološke laboratorije (dr Koviljka Dimitrijević-Kopilović), Osek poluintenzivne nege, Kabinet za funkcionalnu dijagnostiku i inhalacionu terapiju (dr Ibolja Aradski-Sakač), Kabinet za invanzivnu pulmološku dijagnostiku, Kabinet za alergologiju i imunologiju, Kabinet za Rtg-skopiju i delom za Rtg-grafiju sa komandnim prostorom i mračnom komorom i tomografijom...

Za vreme mandatnog perioda dr Zvonimira Kiša od 1996. do 2001. godine, u rukovodstvu Zdravstvenog centra bili su: direktor, pomoćnik direktora za medicinske poslove (dr Dejan Ivošević, 1996-1997. i dr Tomislav Čuk, 1998-2001), pomoćnik direktora za pravne, kadrovske i opšte poslove (dipl. prav. Zvonimir Horvatski, 1996-1997. i dipl. prav. Anđa Todorović, 1997-2001), pomoćnik direktora za ekonomsko-finansijske poslove (dipl. ekon. Ljubica Martinović, 1996-2001) i glavna medicinska sestra (Vukosava Zrnić, do 2001).

MARKOV, Radovan (Srpski Krstur, 1950), hirurg, endoskopista.

Direktor Zdravstvenog centra od 2001. do 2003. godine.

Na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu diplomirao je 1976. godine. Radio je na Odeljenju za ginekologiju i

akušerstvo Medicinskog centra Novi Kneževac (1976-1980). U Subotici od 1980. godine radi u Medicinskom centru, u OOUR Službi za zdravstvenu zaštitu žena i dece. Godine 1981. upućen je na specijalizaciju iz ginekologije i akušerstva, ali je 1982.

prekida i počinje specijalizaciju iz opšte hirurgije za OOUR Službu za hirurške bolesti i reanimaciju. Specijalistički ispit položio je 1986. godine. Edukaciju iz kranio-cerebralnih povreda obavio je na Neurohirurškoj klinici u Novom Sadu 1988. godine. Bavio se laparoskopskom hirurgijom. Godine 1993. uradio je prvu video-laparoskopsku operaciju žučne kesice u Subotici. Iste godine je postavljen za šefa Odseka za neurotraumatologiju, a 1995. za šefa Odseka opšte i endoskopske hirurgije. Od 1996. do 1998. radio je na Institutu za onkologiju u Sremskoj Kamenici i tu uvodi laparoskopsku hirurgiju. Usavršavao se u Bordou (Bordeaux), Ulmu, Minhenu (München) i Bazelu. Jedan je od osnivača Jugoslovenskog udruženja za endoskopsku hirurgiju.⁴⁹

Rukovodeći medicinski kadar bolnice: direktor, pomoćnik za medicinske poslove (dr Tomislav Čuk, 2001-2003), pomoćnik direktora za pravna, kadrovska i opšta pitanja (dipl. prav. Anđa Todorović), pomoćnik direktora za ekonomsko-finansijske poslove (dipl. ekon. Ruža Radenović, 2001-2002. i dipl. ekon. Persa Rakočević, 2002-2003) i glavna medicinska sestra Irena Šturc, 2001-2007.

- Na Odeljenju za hirurgiju vrše se operativni zahvati na art. carotis, kod operacije želuca i kolona proširena limfadenektomija i mezorektomija po Healdju, rutinske holecistektomije putem mikrolaparoskopije po Rožošu i dr.

RAKIĆ, Nebojša (Subotica, 1958), otorinolaringolog.

Direktor Zdravstvenog centra od 2003. do 2007. godine.

Osnovnu školu i gimnaziju prirodno-matematičkog smera završio je u Subotici. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu 1982., a stručni ispit položio 1984. godine. Radio je u Medicinskom centru Subotica, u OOUR Službi za zdravstvenu zaštitu radnika od 1985. do 1987. godine. Specijalistički ispit iz otorinolaringologije (ORL) položio je 1991. godine u Kliničkom centru Srbije, na Institutu za ORL i maksilofacijalnu hirurgiju u

⁴⁷ Arhivski podaci Opšte bolnice u Subotici.

⁴⁸ J. S. *Medicinsko usavršavanje u Subotici*. „Subotičke novine”, 3.2.1995.

⁴⁹ Libman, Emil i saradnici. *Razvoj hirurgije u Subotici*. In: Čolović, Radivoje. *Hronika hirurgije u Srbiji*. Beograd, 2002: 288-299.

Beogradu. Godine 1994. imenovan je za mentora iz ORL na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Učesnik je Cornell seminara iz ORL u Salzburgu (Salzburg). Bio je šef Odseka za mikrohirurgiju sa operativnim blokom i poluintenzivnom negom na Odeljenju za ORL. Bavio se fotografisanjem. Bio je član Foto-kluba „Lifka Šandor” u Subotici i foto-kluba Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu. Izlagao je u zemlji i inostranstvu. Dobio je zvanje „foto-amater I klase”.^{50 51}

Bolnicom rukovode: direktor, pomoćnik direktora za medicinska pitanja (dr Petar Pribić, 2004–2007), pomoćnik direktora za pravne, kadrovske i opšte poslove (dipl. prav. Zoran Živanović, 2004–2007), pomoćnik direktora za ekonomsko-finansijske poslove (dipl. ekon. Ruža Rađenović, 2003–2007) i glavna medicinska sestra Irena Šturc, 2001–2007).

- Odsek za genetiku postaje samostalna jedinica koja funkcioniše kao Regionalni centar za genetska ispitivanja severnog dela Vojvodine (2006).

BIĆANIN, Goran (Tuzla, 1961), neurohirurg.

V. d. direktora Zdravstvenog centra od 2007. do 2008. i direktor Opšte bolnice od 2008. godine.

Osnovno i srednje školsko obrazovanje završio je u Tuzli. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Tuzli 1985. godine. Radio je na Klinici za opštu hirurgiju Regionalnog medicinskog centra (RMC) u Tuzli 1985–1988. i kao specijalizant na Odeljenju za neurohirurgiju 1988–1989. godine. Nastavlja specijalizaciju na Klinici za neurohirurgiju Kliničkog centra „Rebro” u Zagrebu (1989–1992) i na Institutu za neurohirurgiju Kliničkog centra Srbije u Beogradu (1993) gde je položio specijalistički ispit. Radio je kao gost-hirurg na klinikama za neurohirurgiju u Hannoveru (1994) i Bremenu (1995), te na Institutu za neurohirurgiju Kliničkog centra u Beogradu (1996). U Subotici je 1996. godine imenovan za šefa Odseka za neurohirurgiju Hirurškog odeljenja Zdravstvenog centra. Magistrirao je na Medicinskom fakultetu u Beogradu 2006. godine sa temom „Značaj prognostičkih faktora u lečenju bolesnika sa hernijačijom intervertebralnog diskusa slabinskog dela”. Učesnik je bio mnogih domaćih i stranih stručnih sastanaka.⁵²

Godine 2007. prema *Razvojnom planu mreže zdravstvenih ustanova Ministarstva zdravstva* formiraju se Opšta bolnica i Dom zdravlja.

Bolnicom rukovode v. d. odnosno direktor (dr Goran Bićanin, od 2007. odnosno 2008), pomoćnik direktora za medicinska pitanja (dr Mihailo Vidanović, 2007–2011, a

zatim kao pomoćnik direktora za strateška pitanja i razvoj 2011–2015), pomoćnik direktora za medicinska pitanja (mr sci. med. Branka Milisavljević, 2007–2011, a zatim kao pomoćnik direktora za operativna pitanja i organizaciju, 2011–2015), pomoćnik direktora za zdravstvenu negu (glavna medicinska sestra Irena Šturc, 2007–2010. i glavna medicinska sestra Barbara Kiš-Tiškei, 2010–2013), pomoćnik direktora za pravna, kadrovska i opšta pitanja (dipl. prav. Zvonimir Horvatski, 2007–2013), pomoćnik direktora za ekonomsko-finansijske poslove (dipl. ekon. Miroslav Čavlin od 2007) i pomoćnik direktora za podršku medicinskim poslovima i kvalitet (dr Bogdanka Đapić, 2013–2015).

Usledila je reorganizacija u cilju racionalizacije obavljanja zdravstvene delatnosti prema preporukama Ministarstva zdravstva. Osnovani su sektori i službe delatnosti u bolnici:

- Sektor hirurških grana medicine (hirurgija, ortopedija sa traumatologijom, urologija, ORL, oftalmologija).
- Sektor internističkih grana medicine (interna, pulmonologija, infektologija, neurologija, dermatologija).
- Sektor zajedničkih medicinskih poslova (jedinica za zbrinjavanje urgentnih stanja, specijalističko-konsultativni pregledi, anesteziologija sa reanimatologijom, dijagnostički i terapijski tretman u dnevnoj bolnici, fizikalna medicina i rehabilitacija, radiologija, patologija i druga dijagnostika, apoteka i transfuziologija).

Službe za pedijatriju, ginekologiju i akušerstvo, psihijatriju, produženo lečenje i negu, te pravne, ekonomske, finansijske, tehničke i druge slične službe.

Nakon reorganizacije rukovodstvo čine: direktor, pomoćnik direktora za Sektor hirurških grana medicine i Službu za ginekologiju, akušerstvo i neonatologiju (dr M. Vidanović, od 2015), pomoćnik direktora za Sektor internističkih grana medicine i Službe za pedijatriju i psihijatriju (dr Bogdanka Đapić, od 2015), pomoćnik direktora zajedničkih medicinskih poslova (mr sci. med. B. Milisavljević, od 2015), pomoćnik direktora za upravljanje kvalitetom i rizikom (dr sci. med. Gordana Krtinić, od 2016), pomoćnik direktora za produženo lečenje i negu (glavna medicinska sestra Ljiljana Cvijić, od 2013), pomoćnik direktora za nemedicinsku podršku – finansijski, pravni i obrazovni poslovi, kadrovska i tehnička pitanja (dipl. ekon. M. Čavlin, od 2013).⁵³

- Godine 2013. sačinjen je ugovor sa Agencijom za sekundarnu i tercijarnu akreditaciju zdravstvenih ustanova Srbije (AZUS). Dobijen je Sertifikat o akreditaciji za period od tri godine (2016).⁵⁴

- Na Odeljenju za dečje bolesti otvorena je soba za decu obolelu od malignih bolesti posle sprovedene hemio ili zračne terapije, nabavljeni su UZ aparat, monitori za praćenje vitalnih znakova, EKG-holter i dr. (dr Katja Puleva).

- Vrš se priprema za otvaranje Centra za vantelesnu oplodnju (dr sci. med. Aleksandar Radulović, 1964).

- Odsek za genetiku je od 2010. godine saradnik naučno-istraživačkog projekta Ministarstva za nauku i teh-

⁵⁰ Rakić, Nebojša. Iz moje biografije.

⁵¹ v. pod 31, str. 216.

⁵² Bićanin, Goran. Iz moje biografije.

⁵³ Tubić, Vladimir. Neki podaci Kadrovske službe Opšte bolnice u Subotici.

⁵⁴ Šiška, A. *Strategija - kvalitet usluga i bezbednost pacijenata*. „Subotičke novine”, 19.2.2016.

nologiju Republike Srbije (projekat 1451107). Odsek od 2014. godine radi uzorkovanje iz krvi trudnica za DNK analizu ploda i procesuirao ga predstavništvu Centra Evropske unije. Iz Odseka za genetiku 2016. je poslat prvi fetalni genom iz Srbije u molekularni planetarni centar SEQUENOM, USA. Očitani su fetalni DNK iz majčine krvi, analizirani su svi hromozomi, neinvazivna prenatalna kariotipizacija koja zamenjuje amniocentezu. Prvi fetalni genomi iz Subotice su zdravi. Iz Srbije su prvi saradnici Svetskog molekularnog centra za fetalni genom prim. dr sci. med. Jasmina Durković, klinički genetičar i mr sci. Ivana Cvetković, molekularni biolog.⁵⁵

- Na ORL odeljenju primenjuje se metoda funkcionalne endoskopske hirurgije (FESS) - operacija nosa i sinusa bez skalpela (dr Nebojša Rakić, dr Zoran Dukić).⁵⁶

- Na RTG odeljenju predviđeno je otvaranje Angiosale (vaskularna hirurgija, kardiologija, radiologija) radi dijagnostike i pregleda srca i krvnih žila; uvedeni su u rad digitalizovani Rtg-aparat, skrining mamografija, magnetna rezonanca.

Pogled iz vazduha na Bolnicu

Zahvaljujemo se svima koji su nam pomogli da sakupimo dostupne podatke za naš rad koji će, nadamo se, doprineti obeležavanju 175. godišnjice postojanja i rada Opšte bolnice u Subotici.

Összefoglaló:

A Szabadkai Közkórház igazgatóinak rövid életrajza

175 éve alapították meg a Szabadkai Városi Kórházat.

Az évforduló alkalmából (1841–2016) a szerző röviden összefoglalta a kórház eddigi igazgatóinak életrajzát. Emellett említés esik az egy-egy igazgató működése ide-

jén történt, a kórház fejlődése szempontjából fontos eseményekről is.

Kulcsszavak: Szabadkai Városi Kórház, 175 éves évforduló, az igazgatók rövid életrajzai, jelentősebb adatok a kórház fejlődéséről.

⁵⁵ Durković, Jasmina. Podaci o radu odseka za genetiku (2016).

⁵⁶ Anonim. *Operacija nosa i sinusa bez skalpela*. Vojvodina, 19.10.2009.

A szabadkai mentőszolgálat beilleszkedése

(Az első évtized: 1896 – 1906)

Összefoglaló: Dr. Csúszó Dezső a mentők és a város történetének jó ismerőjeként ír témájáról, a mentők első tíz évéről. Kiemeli, hogy a szakszolgálat létrejöttét a város a legnagyobb mértékben és késlekedés nélkül segítette. Dr. Barta a mentők első vezetője Szabadka elismert polgára volt. A mentők ekkoriban rohamléptekkel fejlődtek, ami a szolgálat szakszerűségét illeti, gyakran jártak szakmai továbbképzésre. A szövegben ki is tér a szerző, hogy kapcsolatban voltak Budapesttel, sőt Londonnal is. A szerző több témáról is ír: a szolgálatot szabályzására, a szolgálat pénzelésére, a munkavállalókra, az ügyelet működésére, a kommunikációs lehetőségekre, valamint a kiszállások gyakoriságára és módjára, ezek közül többet részletesen is leír, így ez a rész teszi ki a tanulmány legnagyobb részét. A tűzoltókkal nagyon szoros volt a kapcsolatuk, akik segítettek is a mentőket. A szerző a fizetésekről is beszél, amely alacsony volt, és a nyugdíjazásról is, ami bizonytalan volt, mert a város vezetése nem akarta ezeket a kérdéseket ekkor megoldani. A szerző precízen idéz a helyi sajtóból és a levéltár irataiból is. A szöveg érdekes, érdemes elolvasni, mert ebből is a város történetének egy új aspektusa bontakozik ki.

Kulcsszavak: mentők, Szabadka, városvezetés, tűzoltók

A szabadkai mentőszolgálat megalakítását követő első tíz év 1896 után a szóhasználat mai értelmezésében is igazi sikertörténet volt.

Érdemes megjegyezni, hogy a város legújabb intézményét – dr. Kovách Aladár, a budapesti mentőszolgálat orvosa szerint a városok lehumánusabb intézményét – az első években féltő gondoskodás vette körül minden oldalról. A város, a költségvetését komolyan megterhelő kiadások ellenére, világviszonylatban is a legmodernebb felszereléssel látta el a szolgálatot már működése elején. Kezdetektől biztosította a zavartalan munkájukhoz elengedhetetlen feltételeket (helyiség, garázs, kocsik, fogatok, telefon...), segédkezett a kor szellemében is modern működési alapszabály meghozatalában, de nem lebecsülendő a szakmai kiképzések körüli jótékony bábáskodása sem.

Szembeötlő a városi adminisztráció ügyvitelének gyorsasága, amikor a mentőosztály ügyes-bajos dolgainak rendezéséről volt szó. Az egyébként lassú hivatalok majdnem minden mentőügyet sürgősségi eljárásban kezelték (fel-

Dr. Bartha Antal (1860-1935), fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

szerezés, kocsiszín építése, mentőcsónakok beszerzése...). Az ilyen hozzáállás feltehetőleg a városi vezetés két, a mentésügyekben is kulcsembereknek számító tagjának, Mamuzsich Lázár (Lazar Mamuzić) polgármester és dr. Kertész Sándor tiszti főorvos mentés iránti elkötelezettségének köszönhető. Fontos volt azonban a személyes kapcsolatok milyensége is. A polgármester és dr. Bartha bensőséges kapcsolatáról vall, hogy az 1900-ban Terbe Vincze lapszerkesztővel pisztolypárbajba keveredett Mamuzsich dr. Barthát választotta párbajorvosnak. (*Szabadkai Hírlap*, 1900. szeptember 6.).

Felkészült mentők, 1900, fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

Miszerint tekintettel az intézmény nagy fontosságára s különösen városunknak ez ügy iránti tagadhatatlan érdekelttségére, mit bővebben illusztrálnom, – figyelemmel lakosságunk nagy s mind inkább növekvő számára és a városnak nagy aranybani fejlődésére, – a Bpesti „Önkéntes mentő-egyesület” közgyűlésére alulírottat kiküldeni méltotassék. Szabadkán 1897 május hó 15-én Tisztelettel Wenzel Lajos parancsnok”.

Kissé különös azonban a tanácsi döntés, hogy a valószínűleg zömmel szakmai tanácskozára nem a mentő-egyesület vezető főorvosát, hanem a tűzoltóság alparancsnokát küldte gyorsított eljárásban. Nincs nyoma a levéltárban, hogy a május 23-án megtartott ünnepség szabadkai részvevője hivatalosan beszámolt volna a fővárosban tapasztaltakról.

Ez a gyakorlat a további években is folytatódott. Így az 1903 elején, Londonban megtartott Tűzoltók és Mentők Nemzetközi Kongresszusára is csupán a főparancsnok, Vermes Béla jutott el. A Szabadkai Közlöny már a január 18-i számában bejelenti az eseményt: „Vermes Béla Londonban. Vermes Béla, mint a szabadkai önkéntes tűzoltó testület főparancsnoka, meghívást kapott a Londonban tartandó tűzoltó és mentő kongressusra.” A január 25-i számban további részleteket is közölnek: „Nemzetközi kongresszus. Európa összes országainak tűzoltó-szövetségei és mentő egyesületei a nemzetközi kongresszust az idén Londonban tartják meg. A kongresszuson Magyarország egyik képviselőjeül – a nemzetközi kongresszus központi bizottságának meghívására – Vermes Béla szabadkai önkéntes tűzoltó egyesület főparancsnoka, mint a kormány megbízottja, fog megjelenni.”

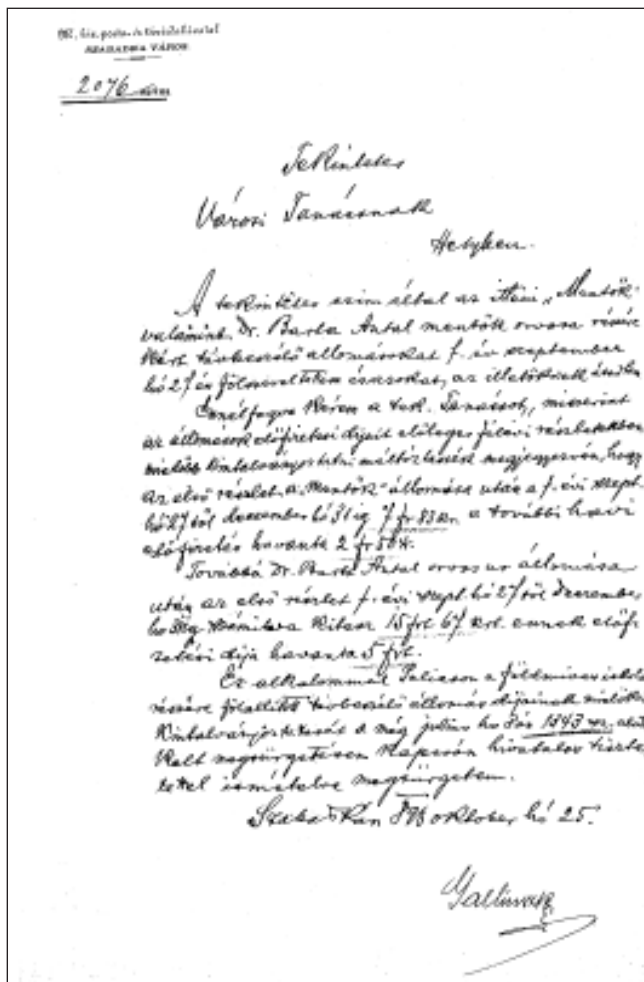
A fővárosi mentőegyesület 1897-ben országos méretű nyerejményjátékot szervezett. Ennek jövedelméből szán-

dékozták feljavítani az egyesület felszerelését, illetve bővíteni a tevékenységét. A szabadkaiak is elfogadták az elküldött 30 darab sorsjegyet³. Mivel a megkeresésben számos olyan tényt megemlítenek, amely híven tükrözi a helyi, szabadkai viszonyokat is, íme az 1897 novemberében érkezett fővárosi levél egy részének betűhív másolata: „A Mentő-Egyesület jelszava: „Mindnyájunkat érhet baleset!” És valóban! segélyére mindenki, szegény, gazdag egyaránt rászorulhat. Tíz évi fennállása óta 81.315 esetben nyújtott ingyen segélyt s szakavatott segélyével számtalan embernek testi épségét, munkaképességét tartotta meg, soknak pedig egyenesen életét mentette meg. Hogy az egyesület üdvös működését tovább zavartalanul folytathassa; hogy a működési körébe vágó még több ilyen fontos feladatot (milyennek a szegény betegek ingyenes szállítása, nehéz kórházban az utcán összeesettekéről, heveny alkoholizmusban (részegség) szenvedőkről a humanizmusnak megfelelő módon való ideiglenes gondoskodást megvalósíthassa s e célból jelenlegi közp. állomását megfelelően kibővíthesse, kérjük a t. címet:...”.

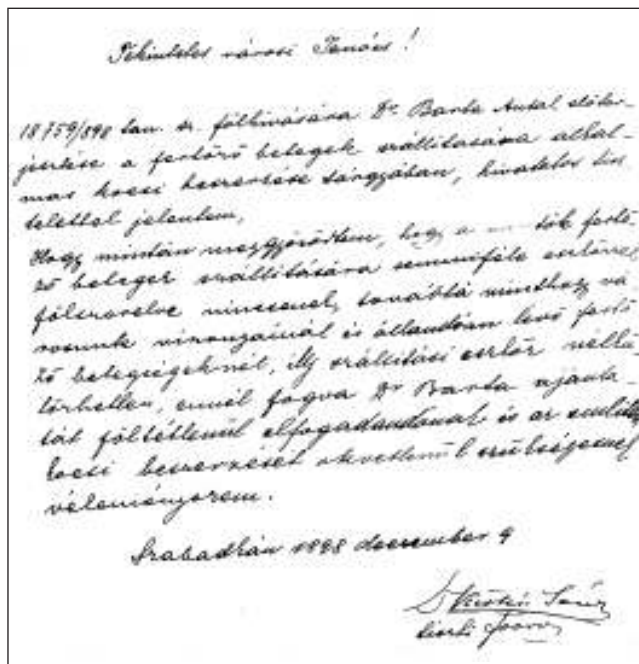
A működtetés pénzelése

Az új intézmény pénzelését a kezdetektől a város vállalta magára. A különböző célokra készült jelentéseknek köszönve, a mentőszolgálat költségvetéséről is korrekt képet alkothat a mai kutató. A már közölt, 1899-es jelentésből látható, hogy a megalakulást követő harmadik évben, 1898-ban az 1919 forintot érő felszereléssel rendelkező mentőosztály működtetése 4010 forintjába került a városnak. A költségek megoszlása a következő: a négy-négy mentő, illetve fertőtlenítő, valamint egy kocsis és egy szolgáló évi fizetése 1580 (1200, 240, 140) forintot

³ Csak mellékesen jegyzem, hogy a sorsjegyekért járó 30 koronát sosem fizette ki a város, és a játék után a kibocsájtó sürgető felkérésére, szegényszemre visszaküldték azokat (SzTL, XII 1233/1897).

A postahivatal megkeresése 1898-ban

Dr. Kertész Sándor, városi főorvos jelentése - 1898

tett ki, míg a gyógy-, köt- és fertőtlenítőszerre 1100 forintot költöttek. Az egyenruhák 150 forintba, a lovak fenntartása pedig 480 forintba került. A helyiségek világítása és fűtése, az irodai eszközök, a postaköltség, valamint más kiadások (szerszámjavítás, lópatkolás) 600 forintot tettek ki.

Az 1911-es évre készült pénzügyi jelentést elemezve látható, hogy az önkéntes tűzoltóság egésze működ-tetésének hányad részét tette ki a mentőosztály fenntartása. A jelzett évben 8526 koronát emésztett fel a mentőosztály, míg az Önkéntes Tűzoltó Testület 61000 koronájába került a városnak.

A költségvetésből és a különböző adományokból begyűjtött pénzek elégtelennek bizonyultak a szolgálat fenntartására, ezért már a kezdetektől szükség volt más források felkutatására. Erről is vallanak a levéltári kutatások eredményei. A már említett, 1900-as évi közgyűlésen elfogadott jelentésben kitérnek többek mellett a mentőosztály pótfinanszírozásának egyik módjára is. Idézet a Bácskai Ellenőr cikkéből (1900. március 1.): „A testületben megalkotott, „mentő-osztály” segélyezése, illetve kiadásainak részbeni fedezhetőse céljából, a parancsnokság ujabban még nyolc drb. „Gyűjtő perzselyt” állított fel. Megjegyezzük még itt, hogy a Tak. pénztár és Népbank 60, - a Közgazdasági bank 40, - a Kereskedelmi és Iparbank 40, - az Általános Tak. pénztár 20, - és a Tak. pénztár és Zálogház Igazgatósága 20 korona segély összeget adományozott a testület pénztárának.”

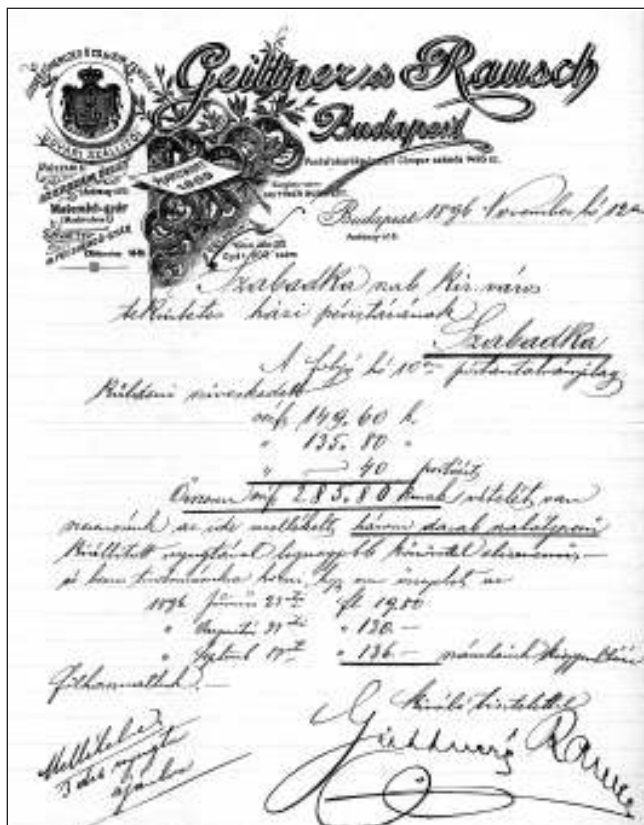
A gyűjtőperselyeket különböző helyeken állították fel, többek között néhány városi vendéglőben is. Ehhez fűződik a következő újsághír 1899-ből (Szabadkai Hírlap, március 1.): „Mentők tolvaj. A helybeli önkéntes tűzoltó »Mentő Osztálya« részéről gyűjtő perselyek helyeztek el egyes vendéglőkben. Az egyik vendéglőben elhelyezett perselyt egy tolvaj gazember álkulcsal kinyitotta s azt tartalmától megfosztotta azután a perselyt újra bezárta.” A rablással nem érthette komolyabb veszteség a mentőket, hiszen ilymódon csupán néhány koronányi adomány gyűlt össze. Időnként sajnálkoztak is emiatt a helyi lapokban – pl. a Bácskai Hírlap az 1902. január 5-i számában: „A mentők perselye. Tegnap vették ki a mentők perselyeiből az adományokat. – 1901. jun. 1-től dec. 31-ig 102 kor. 76 fill. gyűlt egybe. Nem valami nagy az összeg, a miből az tűnik ki, hogy a közönség nem támogatja úgy e nemes intézményt a hogy megérdemli.” Más újságok is leközlötk a hírt, azzal, hogy külön kihangsúlyozták a perselyek helyét: „A vendéglők és kávéházakban elhelyezett mentők perselyeiben...” (Bácskai Ellenőr)

Káderek

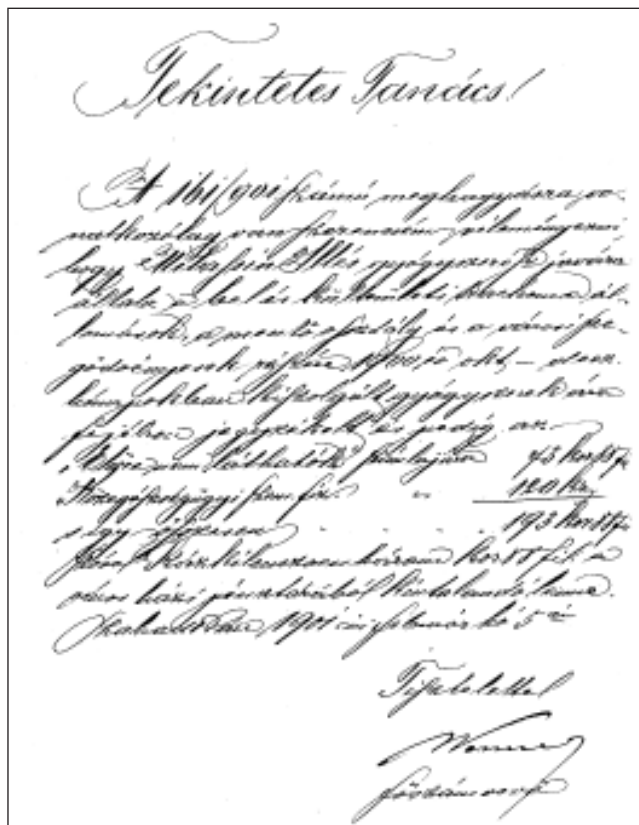
A korabeli kimutatások és fizetési jegyzékek arra utalnak, hogy a kezdeti években négy hivatásos mentő fizetését vállalta a város, ugyanekkor az ügyiratok arról is vallanak, hogy a mentőosztag megalakításával egyidőben, az egy évvel korábban alapított fertőtlenítő osztályon dolgozó négy személyt is a város költségvetéséből fizették.

Tehát a századforduló tájékán a mentő és fertőtlenítő osztályon 4-4 személy volt városi alkalmazásban, persze a közvetlen parancsnokuk, dr. Bartha is részesült a város költségvetéséből. Ami a kocsisokat és más kiszolgálókat (istállószolgák, kocsitisztítók) illeti, az első években a tűzoltótestület alkalmazottai voltak, és csak 1-1 személyt vezettek a fentemlített osztályok fizetési listáin.

1896 nyarán 21 tűzoltó végezte el Budapesten a mentőtanfolyamot, de a megalakulást követően közülük csak

Geitner-féle számla

Gyógyszer számla

ketten voltak kizárólagosan mentőként alkalmazva és fizetve, a többi továbbra is a tűzoltóság jegyzékén maradt. Az önkéntes tűzoltók 1899 februárjában tartott közgyűlésén született csak határozat további két, szintén szakképzett mentő alkalmazásáról. Ugyanakkor határoztak arról is, hogy dr. Bartha hetente háromszor, folyamatosan végezze a tűzoltótestület egész tagságának a kiképzését: „Az önkéntes mentőcsapat két képzettségű mentővel szaporítottatott, – Dr. Bartha Antal a mentő csapat buzgó s fáradhatatlan orvosa hetenként háromszor szakszerű előadásokat fog tartani, és a mentőket kiképezi az első segélynyújtásban.” (Szabadkai Hírlap 1899, 18. szám)

Az alábbiakban feldolgozásra kerülő nyugdíjaztatási okiratokból látható, hogy a fizetett, hivatásos mentők száma még 1908-ban is változatlan volt – négy személy. A levéltári anyagban fellelt nevekből ítélve azonban valószínűsíthetjük, hogy a mentési bevetésekben nem csupán a fenti négy személy, hanem többen is részt vettek. Az okiratokban a következő személyeket tüntetik fel tűzoltóknak és mentőknek egyaránt: Dr. Bartha Antal mentőorvos és osztályparancsnok, ifj. Birkáss Lajos mentősegéd-tiszt, Malagurszki Félix mentő, Máncics Vincze mentő, Prix Rókus mentő, Rehák József mentő, Bojniczki Béla mentő, Borza István mentő, Gyurics József mentő, Sztipics Antal mentő, Varga Pál mentő, Mamusich mentő és Németh Benjamin mentő.

A kiemelt betűkkel megjelöltek voltak az első két évtized hivatásos mentői. Rehák kivételével, már a szolgálat megalakuláskor ilyen minőségben szerepelnek, bár

Sziebenburger Károly az 1898-ban megjelentetett tűzoltósági emlékkönyvben, őket is egyszerű tűzoltóként jegyzi.

Fizetések, nyugdíjaztatás

A megalapítással egyidőben rendezték a mentők fizetését is. A 1492/1896-os számú közgyűlési határozat értelmében 2400 koronát fordítottak az évi fizetésükre, melyet csak 1902-ben emeltek 2880 koronára (615/1902-es számú határozat)⁴. A mentőorvos tiszteletdíját az 1899. augusztus 22-én tartott törvényhatósági közgyűlésen évi 400 koronában határozták meg. Az indoklásban megjegyezték, hogy ez a díja a fáradhatatlan buzgóságának, melyet a mentés terén nap mint nap kifejt: „A közgyűlés dr. Bartha Antal mentő parancsnok részére – fáradhatlan buzgóságáért – évi 400 korona tiszteletdíjat szavazott meg.” (Bácskai Ellenőr, 1899. augusztus 24.)

A mentőosztályon eltöltött tíz munkaév után már fel lehetett mérni, hogy mennyire idő- és energiaigényes ez a munka (ügyelet, készenlét). Ténylegesen is annyira lefoglalja őket, hogy semmilyen más, mellékfoglalkozásra nem futja sem az időből, sem az erőből. Mivel a fizetések szerények voltak – csupán a legszükségesebbre elegendő, mellékkeresetre pedig nem volt lehetőség – azok a mentők, akiknek nem volt más jövedelemforrásuk (pl. földbirtok) – nyugdíjalap hiányában – kezdték bizonytalannak érezni a jövőt, az öregkort.

Természetes, hogy mindez állandó téma volt a körükben, és 1908-ban kísérletet is tettek a státuszrendezésre. A

⁴ SzTL, XII 134/1903.

négy hivatásos mentő a jelzett évben egy folyamodvánnyal fordult az Önkéntes Tűzoltótestület Parancsnokságához⁵: „Tekintetes Parancsnokság! Tisztelettel alulírottak már hosszú évek óta, – több mint tiz esztendeje működünk a szabadkai önkéntes tűzoltó és Mentő egyesület szolgálatában, úgy is mint tűzoltók, főképpen azonban mint hivatásos a város házipénztárából díjazott mentők, s ezen szolgálatunkat, mely hosszas gyakorlat által megszerezhető – szakértelmet kíván, a jövőben is teljesíteni óhajtjuk. Ezt azonban csak úgy tehetjük, ha jövőnk öreg napjainkkal elkövetkezendő munka képtelenségünk esetére megélhetésünk némiképp biztosítva lesz. Mi ugyanis a szolgálatunkért élvezett fizetésből öreg napjainkra semmit félre nem tehetünk mert az csak épen hogy megélhetésünkre elég, más keresetforrás pedig, minthogy a szolgálat minden időnket teljesen igénybe veszi, el van zárva előlünk. De viszont, ha életünk ezen éveit, melyekben egészségünk és munkaerőnk teljes birtokában vagyunk, mostani szolgálatunkban töltjük el, a munkaképtelen öreg kor elkövetkezéssel későn fognánk hozzá, hogy hátralevő időnk szerény ellátásáról gondoskodjunk. Azért ezen alázatos kérelemmel fordulunk a Tekintetes Parancsnoksághoz, miszerint abbéli esdő kérésünket, hogy mi hivatásos mentők a nyugdíjra-jogosult városi alkalmazottak sorába felvétessünk, pártololag a tekintetes városi Tanácshoz jutatni kegyeskedjék. Kérelmünk indító okául a fentebb előadottakon kívül még csak azt bátorkodunk megjegyezni, hogy állandóan, éjjel – nappal teljesített szolgálatunk, úgy is mint állandó tűzoltóké de még inkább mint hivatásos tűzoltók, vagy rendőrök szolgálata, a mit maga azon tény is igazol hogy fizetésünket is a városi közpénztár szolgáltatja. Méltányos tehát, hogy ha életünk javarészt a közjó szolgálatában töltjük el, öreg napjaink ellátásában is a város nagyrabecsült közönsége némiképp segítségünkre legyen. Alázatos kérelmünk teljesítéseért újból esedezve vagyunk Szabadkán 1908 év alázatos tisztelettel Malagurszki Félix Mánics Vincze Prix Rókus RehákJózsef hivatásos mentők.”

A tűzoltóság és a mentőosztály parancsnoksága egyértelműen kiállt az elképzeléseik mellett és a saját véleményét tükröző kiegészítéssel továbbította a levelet: „29. sz./908. Tekintetes Tanács! A szabadkai Önk. tűzoltó és mentő egyesület parancsnokságának fenti szám alatt hozott határozata értelmében a város közönsége által fizetett négy állandó mentőnek azon kérvényét, hogy a nyugdíjra jogosult városi alkalmazottak sorába felvétessenek, – pártololag tisztelettel betérjesztem. Szabadkán, 1908 évi július 16-án.” A helyi újságok rendre beszámoltak a nyugdíjkérelemről (pl. a *Bácskai Napló*) és szinte kivétel nélkül támogatásukról biztosították a kérelmezőket.

A július közepén elküldött folyamodványról csak fél év után, az 1909. január 30-án tartott tanácsülésen tárgyaltak és a mentők számára lesújtó határozat született: „15804. szám./1908.tan. Határozat: Miután a szabadkai önkéntes tűzoltó és mentő- egyesület szolgálatában álló mentőket a városi hatóságon kívül álló ezen egyesület parancsnoksága alkalmazza, fogadja fel és bocsátja el, – ezen kérelemnek hely nem adható. Miről a szabadkai önkéntes tűzoltó – és mentő egyesület parancsnoksága a jelen határozat útján nyer értesítést. Szabadkán, 1909 évi január hó 30 napján tartott tanácsülésben.”

⁵ SzTL, XII 554/908.

Továbbképzés

Az országos szintű szakmai találkozók, tanfolyamokon, orvosi vándorgyűléseken rendre a szabadkai mentőosztály parancsnokságából is részt vett valaki.

A helyi, az osztályon történő mentőképzés már a kezdetektől egy állandósított program szerint történt. A tanfolyamok végén a hallgatók nyilvános vizsgákon bizonyították az elsajátítottakat. A *Bácskai Ellenőr* 1899. április 30-án közölte az alábbi tudósítást: „Mentők vizsgálata. A szabadkai önkéntes tűzoltó testület kebelében alakult mentőcsapat tagjai és pedig a tisztek közül : Kopunovich Károly tisztb. alparancsnok, a legénység közül : Dózsai József, Fürst Ignác, Jakobovics Dániel, Kormányos István, Kürschner Jakab, Krizsanics János, Macskovics Szaniszló, Mánits Vincze, Németh Benjamin, Polyvás Péter, Prix Rókus és Radnits Sándor a nyilvános mentő vizsgálatot f. hó 29-én, szombaton d. e. 11 órakor tették le fényes sikerrel. A vizsgán Schmausz Endre főispán elnökölt s vendégekként ott voltak: Mamuzsich Lázár polgármester, Szalay Mátyás főkapitány, Ljubibratich Kelemen tanácsnok, ifj. Frankl István főmérnök, dr. Dembitz Lajos tiszti alügyész, dr. Bölits József helyt. főjegyző, továbbá szakértő tagul: dr. Kertész Sándor tiszti főorvos, a tűzoltó tisztikar részéről pedig: Vermes Béla, Wenczel Lajos parancsnokok és dr. Bartha Antal a mentő csapatnak parancsnoka és oktatója. A vizsgálat kiterjeszkedett mindazon balesetekre és sérülésekre, hogy miként kell az első segínyt nyújtani : a villámsujtottonál, a vízbefultnál, az égési sebesüléseknél, hirtelen összeeséseknél, leforázásoknál, kutya illetve veszett kutya harapásoknál, kútból való kimentésnél, utcai szüléseknél, koponya, lábszár és kartöréseknél, mérgezésnél, a végtagok összezsugorodásánál, széngőzzel telített boros pincéből való kimentésnél, megfagyottaknál, napszúrásnál, akasztottaknál, részeg emberekkel és örültekkel miként ell lájarni. A sérülteket miként kell elhelyezni a mentőkocsiban. Végül pedig bemutattak több rendbeli sérült kötésekkel és az örülteknek bepolyázását. Tekintettel azon körülményre, hogy a betanítási tanfolyam csak három hónapra terjedt, hetenkint esténként háromszori (két órasi) oktatással, dr. Bartha Antal mentő orvos igazán meglepő eredményt produkált. Elnöklő főispán elismerőleg köszönte meg azt a fáradhatatlan buzgóságot, melyet a mentő csapat tagjai e rövid idő alatt az emberbaráti szeretet javára tanusítottak.”

A dr. Bartha által vezetett szakmai kiképzést néhány év után kiterjesztették a mentésben résztvevő más struktúrákra is: városi tűzoltók, rendőrség... A szinte másnaponként tartott képzések mellett, időnként meghatározott tematikával külön tanfolyamokat tartott a mentőorvos. A *Bácskai Hírlap* 1902. december 4-i számában egy helyi hír: „Mentőtanfolyam. Dr. Barta Antal a mentők fáradhatatlan orvosa e hónapban ismét mentőtanfolyamot nyit, hogy ügyes mentőinket tanácsokkal lássa el.”

A tanfolyamok befejeztével pedig továbbra is következett a kötelező, nyilvános vizsga. A *Szabadkai Közlöny* tudósítása 1903. március 1-jén: „A mentőtanfolyam vizsgája. Dr. Barta Antal orvos, a szabadkai önkéntes tűzoltótestület mentőosztályán – mint már jeleztük – egy hónapra terjedő mentőtanfolyamot rendezett, melynek husznál több hallgatója március 1-én ma, vasárnap

A mentők, 1900, fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

délelőtt, az önkéntes tűzoltó testület közgyűlése után tartják a laktanya helyiségében nyilvános vizsgálatukat.”

A mentőorvos a polgárság egészségügyi felvilágosításában is szerepet vállalt, melynek egyik fóruma a közkedvelt Szabad Lyceum volt. Tudósítás a *Szabadka és Vidéke* 1900. január 28-i számában: „Szabad lyceumi felolvasást tartott e hó 21-én Barta Antal dr., a helybeli mentők orvosa a betegápolásról – sajnos – csekély számú érdeklődő előtt.” Az előadásról beszámolt a *Bácskai Ellenőr* is a január 25-i számában és a tudósítást így fejezte be: „Megemlítjük még, hogy a felolvasónak kitűnő organuma van, s előadását mindenki teljesen megérthette és élvezhette. Sok illy tanulságos és élvezetes előadást kívánunk a Szabad Lyceumnak.”

A város vezetősége egészében elégedett volt a helyi képzésekkel megteremtett szakmai színvonallal, amit több alkalommal is hangoztatott a századforduló éveiben. Így, amikor 1904 novemberében a fővárosi mentőegyesület helyettes főorvosa, dr. Viroztek A. Győző a szabadkai polgármesterhez küldött levelében az **Útmutatás az életmentés és első segítség nyújtására balesetben orvos érkezéséig** című könyvének több példányszámban történő eladását ajánlotta a városnak, az a 1905 februárjában megtartott tanácsülésen a következő határozatban utasította el a vásárlást: „Tekintettel arra, miszerint a városunkban Dr Barta Antal hatóságai orvos vezetésével mentőegyesület működik, s eképp rendőrségünknek és tűzoltóságunknak a bemutatott orvosi könyvvel való felszerelése nem mutatkozik szükségesnek, annál fogva a mellékelt egy drb orvosi könyvet a városi tanács a mentőegyesület részére megtartja, azt a helyb. Mentőegyesület parancsnokának kiadni rendeli, egyben pedig ezen 1 példányért járó 2(kettő) kor. összeget dr Viroztek A. Győző részére kiutalja.”⁶ Tehát nem befolyásolta őket a fővárosi szakember által felvázolt több, a helyszíni mentés szempontjából

A hullaszállító kocsi - 1898

Hullaszállító, 1900, fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

fontos tényező sem. Idézet dr. Viroztek leveléből: „Tizenhét évi mentőegyesületi működésemben szerzett bő tapasztalataimat és ismereteimet olyan könyvben öntöttem a közkezen való forgatásra alkalmas alakba, hogy a szakértő irigység nélkül nyilatkozik annak helyességéről elismerően, míg a laikus könnyen, azonnal megtalálja abban a konkrét esetre szóló tanácsot az orvos

⁶ SzTL, XIX 181/1904.

Mentők, 1900, fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

megérkezéséig szükséges első segítségnyújtáshoz az utmutatást.”⁷

Ügyeletek

A szabadkai levéltárban megőrzött jelentésekből, kimutatásokból, folyamodványokból rekonstruálhatóak a megalapítást követő első évtizedben a mentőosztályon dolgozók mindennapjai: bevetések, ügyeletek, készenlétiség...

A négy hivatásos mentő idejének legnagyobb részét a tűzoltósági laktanyában, illetve a városháza helyiségeiben töltötte. A folyamatos, három nap és éjjel tartó szolgálatot követően 24 órát tölthettek a családjukkal, tehát három hivatásos mindig bevetésre készen várakozott a laktanya legénységi szállásán. E háromból legalább egy személy a rendelőbe volt beosztva, de ezen a poszton, a mentőképzésnek köszönhetően, helyállhatott bárki a tűzoltótestületből, ha éppen terepi bevetésen tartózkodott mindhárom hivatásos. A kizárólagosan mentéssel foglalkozó tűzoltókat nem osztották be az ún. tűzörségi szolgálatra, amelyet két helyen tartottak az önkéntes tűzoltótestület aktív tagjai – a városházi laktanyában és a szomszédos színház termeiben. Ez a szolgálatvégző gyakorlatilag a tűz felfedezését, illetve az ezt követő riasztást végezte, de a mai értelemben vett diszpécseri (munkaelosztó), szolgálatvezetői szerepkör egyes elemeit is elvégezte – fogadta pl. a mentést igénylők telefonhívásait.

Nincs pontos adatunk arra vonatkozóan, hogy a háromnapos folyamatos szolgálat hogyan telt el – hogyan oszlott meg a készenlétiségben és a tényleges ügyeletben eltöltött idő.

A bevetések elemzése némileg segít megvilágítani az orvos szerepét és részvételét a mentőosztály mindennapi működésében. A telefon bevezetése az osztály főorvosának lakására arra enged következtetni, hogy egyes

esetekhez az orvost is riasztották (nincs adatunk arról, hogy dr. Barthán kívül más is vállalta volna ezidőben az ügyeletet a mentőknél). Feltételezhető, hogy a kisebb sérülésekhez, tüzesetekhez, a hulla- és betegszállításához nem volt szükség az orvos jelenlétére – tehát kizárólag a riasztás okától (közterületen történő hirtelen rosszullet, belgyógyászati esetek, mérgezések, nagyobb sérülések...) függött, hogy milyen létszámban és összetételben vonultak ki a helyszínre. A havi kimutatások szerint az orvost is igénylő bevetések száma nem lehetett több napi egy-két esetenél.

Kommunikáció

Az első hónapokban kizárólag a tűzoltótestület riasztó és kommunikációs rendszerét használta a mentőosztály, majd 1898-ban önálló telefonállomást szereltetett fel a város vezetősége. A fentiekben már idézett, 1898 augusztusában megfogalmazott kérelem után a Tanács felkérte a postahivatalt, hogy a mentőorvos lakására a Kállay utcában (az Ikra utca déli folytatásában megnyitott mai Đuro Đaković utca kiépülő szakaszán, a mai Reichl parkot övező épületek egyikében) és a mentőosztály termeibe szereljen fel egy-egy távbeszélő állomást. A posta rövid időn belül eleget is tett a kérelemnek és 1898. október 25-én a következő jelentést küldte a megrendelőnek⁸: „2076 szám. Tekintetes Városi Tanácsnak Helyben. A tekintetes cím által az itteni „Mentők” valamint Dr. Barta Antal mentők orvosa részére kért távbeszélő állomásokat f. év szeptember hó 27-én fölszereltem és azokat az illetőknek átadtam. Ennélfogva kérem a tek. Tanácsot, miszerint az állomások előfizetési díjait előleges félévi részletekben mielőbb kiutalványoztatni méltóztassék megjegyezvén, hogy az első részlet a „mentők” állomása után a f. évi szept. hó 27 től december hó 31 ig 7 fr 83 kr. a további havi előfizetés havonta 2 fr 50 k. Továbbá Dr.

⁷ A mű utóélete: öt kiadást ért meg a későbbiekben – az ötödik 1925-ben Budapesten, a *Mentőtestület* kiadásában – és több évtizeden át a laikusokat a mentésre felkészítő tanfolyamok szakirodalmának alapja volt.

⁸ SzTL, XVII 31/1898.

Barta Antal orvos úr állomása után az első részlet f. évi hó 27 től december hó 31 ig számítva kitesz 15 frt. 67 krc. ennek előfizetési díja havonta 5 frt.”

A postai zárójelentést megelőzően, a tűzoltó (mentő)parancsnokság már két héttel előbb a helyi lapok útján a közvéleményhez fordult (*Bácskai Ellenőr, Szabadkai Hírlap, Neven* - 1898. október 16.) és kérte a mind nagyobb számban megalakuló távbeszélő állomások tulajdonosait, hogy szükség esetén engedélyezzék a bajbajutotaknak a telefonok használatát: „A „Mentő” csapat helyisége, úgy dr. Barta Antal mentő orvos lakása, a tettes városi tanács által nyilvános távbeszélő állomással ellátván, a parancsnokság azon kérelemmel fordul a távbeszélővel rendelkező urakhoz, hogy azt balesetek alkalmával, - már emberbaráti szempontból is, a „Mentőkkel” való érintkezhetés céljából, a nagy közönség rendelkezésére bocsájtani sziveskedjenek. Együttal tudomásra hozzuk, hogy a „Mentő állomás,” az önkéntes tűzoltó lakatanyán van elhelyezve, hol is a mentők mindenkor készen létben rendelkezésre állanak. A parancsnokság.”

24	Barta Antal	Bácskai	110	-	57	1898. 10. 16.
25	Barta Antal	Bácskai	60	20	42	1898. 10. 16.
26	Barta Antal	Bácskai	60	-	30	1898. 10. 16.
27	Barta Antal	Bácskai	110	-	57	1898. 10. 16.
28	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
29	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
30	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
31	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
32	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
33	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
34	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
35	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
36	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
37	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
38	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
39	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
40	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
41	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
42	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
43	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
44	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
45	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
46	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
47	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
48	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
49	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
50	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
51	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
52	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
53	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
54	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
55	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
56	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
57	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
58	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
59	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
60	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
61	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
62	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
63	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
64	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
65	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
66	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
67	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
68	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
69	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
70	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
71	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
72	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
73	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
74	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
75	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
76	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
77	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
78	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
79	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
80	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
81	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
82	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
83	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
84	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
85	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
86	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
87	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
88	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
89	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
90	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
91	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
92	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
93	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
94	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
95	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
96	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
97	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
98	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
99	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.
100	Barta Antal	Bácskai	110	-	60	1898. 10. 16.

Mentők a telefon jegyzéken

A helyszíni pánik időnként gátolta a korrekt telefonos adatfelvételt, ami esetenként mulatságos helyzetet szül-

hetett. Egy ilyenről számolt be a későbbi években, 1909. szeptember 25-én a helyi *Bácskai Napló*: „Halasi ut vagy Majsai ut? Tegnap délután öt óra tájban erősen berregett a telefon csengő a mentő állomáson. Egy ijedt hang jelentette, hogy a Halasi-uton egy katona leesett a lóról és összezúzta magát. Az ijedt hang urat megkérdezték, hogy ki beszél, de az csak inkognitóban akart maradni. A mentők erre azonnal ki is vonultak a Halasi utra, de ott semmit sem találtak. Visszamentek a laktanyába és ekkor meg a Majsai-utra hívták őket ki ugyancsak lóról leesett katonához. Itt azután valóban találtak is egy közöshad-seregbeli bakát, aki megbokrosodott lováról leesett és a homlokán könnyebb természetű sérülést szenvedett. Erre a megérkezett mentők bekötötték sérülését és az ijedt hang ur után kezdtek érdeklődni. Kiderült, hogy egy Lányi nevű izraelita polgártárs, Majsai-uti lakos volt az illető. Prix mentő azon kérdésére, hogy miért hívta őket a Halasi-utra, azt felelte, hogy ijedtében még azt is elfelejtette milyen uton lakik.”

Bevetések

Feltételezzük, hogy a mentőosztályon a megalakulástól kezdve áttekinthető esetleírásokat (esetnaplót) vezettek a bevetésekről, ezek azonban elkallódtak az elmúlt század folyamán. Fennmaradtak viszont a bejegyzések alapján, a korabeli előírások szerint elkészített havi és évi kimutatások, melyeket az osztály parancsnoka, dr. Bartha Antal havonta (évente) eljuttatott a városi főorvoshoz. A főorvos a tisztségéből kifolyólag rendszeresen tájékoztatta a Tanácsot, majd felküldte a jelentéseket a Belügyminisztériumba. Néhány éves, összesített kimutató, valamint az esetek havonkénti eloszlása a kezdeti évekből⁹:

	1898	1899	1901
Sebzés, sérülés	109	219	308
Belső bajok	8	136	71
Betegek kórházba szállítása	65	229	206
Elmebeteg szállítás	21	34	35
Öngyilkosság, öngyilkossági kísérlet	18	30	20
Tűzhöz kivonulás	96	57	43
Hullaszállítás	43	50	57
Egyéb esetek	15	6	-

Összesen 375 761 740

	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
Sebzés, sérülés	17	8	13	13	12	22	28	31	18	29	16	12
Belső bajok	5	12	15	16	20	13	7	12	5	8	8	15
Betegszállítás	10	12	21	27	17	24	21	23	29	17	19	19
Elmebeteg száll.	4	3	2	3	3	6	5	2	3	1	2	-
Öngyilkossági kísérlet	-	1	-	5	2	7	2	3	3	2	1	4
Tűzhöz kivonulás	6	4	7	5	-	-	5	5	2	7	7	9
Hullaszállítás	-	3	6	5	3	3	3	4	8	5	8	2
Egyéb esetek	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	47	43	55	74	57	75	71	80	68	69	61	61

⁹ SzTL, XXI 1/1899.

Tehát a kezdetektől, 1896. szeptember 26-tól 1898 végéig 498 alkalommal vetették be a mentőket (1901 végéig 2753 alkalommal). Az első évtized végéig mintegy 7500 beavatkozásuk volt – a *Bácskai Hírlap* jelentése az 1905. november 5-i számában: „A folyó évben 960 esetben, a mentő osztály fennállása (1896. év szeptember 12.) óta a mai napig összesen 6544 esetben működtek.”

A fenti jelentésekből látható, hogy a leggyakoribb bevetések a sérülések miatt voltak. Am az összes beavatkozás mintegy harmadát kitevő sebzés-sérülés ellátása megnevezés alatt jegyzett szolgáltatásokat gyakran nyújtották a városközi mentőhelyiségekben is, és nem képezték mindig a kivonulás okát és tárgyát. Vonatkozik ez a jóval ritkábban történő, ún. belső bajok (zömmel belgyógyászati esetek) miatti esetekre is. Habár az esetenaplók elkallódtak, a korabeli újságoknak köszönve betekintést nyerhetünk számos beavatkozásba, melyek többsége nyilvános helyen történt, így rendszeresen helyet kaptak a lapok híryanagában.

„Mentési eset. F á b i a n o v i t s Lajos helybeli lakos az utcán megcsuszott és lábtő-sérülést szenvedett; a mentőkhöz fordult segélyért, kik sérült lábát bekötötték” (*Szabadkai Hírlap*, 1898. október 26.). *Mikor az ember pityókás* cím alatt tudósított ugyanez a lap az 1898. május 4-i számában egy részeg kocsisról, kinek a lovai valamitől megijedtek „és akkorát rántottak a kocsin, hogy a rajta ülő gazda kiesett belőle. A megbokrosodott lovakat elcsípték és a gazdát úgy találták meg eszméletlenül az egyik mellékutcában, honnan a mentők szállították lakására.”

A kocsmái verekedések kárvallottjait is gyakran kellett ellátniuk. Egy alkalommal a városközpontban, a Zárits-féle házban működő kiskocsmá vendégei verekedtek össze és „egyikük komoly sérülést szenvedett, úgy, hogy az önkéntes mentők vették ápolás alá a súlyosan sérültet és sebeit bekötötték.” (*Szabadkai Hírlap*, 1898. november 20.) Más esetek: „Verekezés. Vasárnap egyik zimonyi uti vendéglőben vígan voltak a legények, a bornak azonban meg volt a hatása, mert a legények összeverekedtek és Török Kálmánt valaki a legények közül megszurkálta. Az előhívott mentők sebeit bekötötték és a kórházba szállították.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. január 18.) „Bicskázás. Zódi Albert kocsmájában négy legény ivott tegnap délután. Néhány liter bort elfogyasztottak azután fizetés nélkül eltávoztak de nemsokára ismét vissza tértek. A korcsmáros nem akart nekik bort adni addig míg előbbi kontójukat nem fizetik ki, emiatt összevesztek és verekezés közben Zódi Albertné és a segítségére jött Patocska Istvánt megszurkálták. A mentők bekötötték a sebeit, a legények ellen pedig a rendőrség megindította a nyomozást.” (*Bácskai Hírlap*, 1902. március 10.) Más alkalommal a sérült a saját lábán jött a mentőrendelőbe. „A Kocsmár-féle sörcsarnokban iszogatott egy vidám társaság és a részegség gőzébe virtuskodó hangulat alakult ki. A terem közepére felállították a széket, melyet keresztül akart ugrani, de oly szerencsétlenül ugrott, hogy neki esett az üveg ajtónak és a jobb kezén az ujjait összevagdosta. Osztrigonác József maga ment a mentőkhöz, kik sebeit bekötötték, jelenleg orvosi ápolás alatt van” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. január 11.). Más: „Egy kis fejbeverés. Kopunovics József VIII. kör lakos tegnap délután egész kedélyesen beállított a mentőkhöz, hogy kötözzék be a fejét mert a korcsmában bevették. A mentők teljesítették kívánóságát és elbocsátották.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. május 9.)

A korabeli jelentések szerint Szabadka méltán viselte a „bicskás város” megnevezést. 1909 szeptemberében pl. egy bicskázó banda terrorizálta az esti-éjszakai járókelőket a Petőfi utcában. A következő napon, szeptember 10-én a *Bácskai Napló* az alábbi cikkben számolt be a történetekről (részletek): „Bicskázó banda a Petőfi-utcán - Hármát összeszurkált - Egyet életveszélyesen A rendőrkapitány rendelete - Tegnap ünnep volt, természetesen a bicskázás sem maradhatott el. Egy egész bicskázó banda garázdálkodott tegnap este a kétes közbiztonságú Petőfi-utcán és szurkáltak össze három embert, kik közül az egyik most a kórházban életveszélyes sérülésekkel fekszik. Az esetről a következőket jelenti tudósítónk: Agnelli Géza 20 éves mázolósegéd tegnap este kilenc órakor gyanútlanul haladt a Petőfi-utcán, a Dohány-féle ház előtt. Hátulról nekiment két legény és összeszurkálták a mázolósegédet. A két támadó több társával elmenekült, Agnellit pedig a mentők vették pártfogás alá. A karján és a hátán súlyos sérüléseit bekötötték és az I. kör Kölcsey-utcai lakására vitték. A másik esett, mely felháborítóbb ennél és amely valóban gyalázatos színben mutatja be a szabadkai közbiztonságot, szintén a Petőfi-utcán, a főgimnázium előtt, tehát a legforgalmasabb helyen történt este kilenc óra körül. Futó István 29 éves gépész-kovács a feleségével karonfogva haladt a főgimnázium mellett, amikor hátulról nekimentek és összeszurkálták minden ok nélkül eddig még ismeretlen tettesek. Futó a jobb és bal lapockáján kapott súlyosabb sérüléseket, amiket a mentők kötözték be és V. kör Hold-utcai lakására vitték. A harmadik bicskázás szintén a Petőfi-utcán történt. Gönczöl András 24 éves földműves legény egyedül ballagott hazafelé, szintén tegnap este 9 óra körül, amikor egy több tagból álló parasztleány-csoport neki ment és úgy összeszurkálták a gyanútlanul haladó védtelen legényt, hogy az a sok szurástól összeesett. A mentők a laktanyába vitték, ahol Gönczöl kilenc szurásból vérzett. A gyomrán, hátán, karján, lágyékán és a combján bicskázták meg Gönczölt. A gyomrán és lágyékán ejtett sérülés életveszélyes, mert egészen a belekig hatolt a hosszu, éles bácskai bicska. A súlyosan sérült legényt először szüleinek VIII. kör Kulcs-utcai lakására vitték a mentők, de onnan a kórházba kellett szállítani hol most állapota életveszélyes.”

A gyermekkori alkoholizmusra is volt sajnálatos példa a városban. A március elseji számában írja a *Szabadkai Hírlap* 1899-ben: „Szabó Ferenc 12 éves újságkihordó fiú a Lengyel utcában elterülő hevert részegen; a mentők szülei lakására szállították.”

Szabadka utcáin a nemrégiben bevezetett tömegközlekedési eszköz, a villamos is szedte áldozatait. „A villamos áldozata. Szegedi Márton napszámost saját vigyázatlansága folytán a főtéren egy villamos kocsi elütötte; ki életveszélyesen megsérült, a mentők a közkórházba szállították” – írja a *Szabadkai Hírlap* 1899. november 5-i számában. Majd egy másik eset 1912-ben: „Halálra gázolt a villamos a palicsi-uton egy fiút. Tegnap vasárnap reggel a szabadkai villamos is áldozatot követelt. Halálra gázolt a palicsi uton egy siket fiút. Apró Lázárnak hívják az agyongázolt gyermeket, aki Reinitzfalváról jött be Szabadkára anyjával, s öccsével. A két fiú a villamosvonal pályatestén kergetőzött, s nem vette észre, hogy a hátuk mögött egy villamoskocsi közeledik. A nagyot halló Apró Lázárnak még annyi ideje sem maradt, hogy a sinekről féltre ugorhasson. A kocsi elkapta a fiút, maga elé sodorta és még 20–30 méterre vonszolta. Apró Lázár a mentőkészülék

alá került, s koponyarepedést és nyakcsigolyatörést szenvedett, úgy, hogy a kocsit alól már csak holtan tudták előhuzni. A mentőknek azonnal telefonáltak, akik hamarosan megjelentek a helyszínen, s Apró Lázár összeroncsolt holttestét bajai temető boncházába vitték. Filip Jakab kocsivezető ellen, aki a teljes sebességgel haladó kocsit állítólag fékezte, de már a szerencsétlenséget meg nem akadályozhatta, az eljárást megindították.” (*Bácskai Napló*, 1912. szeptember 17.)

A vasúti szerencsétlenségek is állandó jellegűek a városban és környékén. „Vasúti szerencsétlenség. Egy idő óta a helybeni vasúti balesetek napirenden vannak. Vasárnap este Juhász Illés kocsitoló, egy kocsit akart a mozdonyhoz csatolni, de véletlenül a hóéke és futódeszka közé került és elesett. A szerencsétlen esés következtében a jobb lábszár csontja eltört. A mentők a kórházba szállították, hol a törött lábat azonnal bekötötték.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. január 11.) Más eset: „Elütötte a vonat. Vér a sineken. A váltóór balesete. Tegnap este ismét elütött a zakatoló gőzmozdony egy embert, egy hivatalát teljesítő vasutast. Az esetről a következőket jelenti a helyszínen kint járt munkatársunk. Tegnap este félnyolc óra körül a személypályaudvarra hívták a mentőket, ahol egy vasútit elütött a mozdony. A mentők rögtön kivonultak és ott találták Kovács Mátyás 45 éves váltóórt, VI kör, Vörös Kereszt utca lakost véres fővel a sineken. A kigombos felől érkező személyvonat ütötte el a váltóórt. A mentők bekötötték sérüléseit. A fején 3 súlyos sebből vérzett a váltóór. A derekán és oldalán szintén súlyos zúzódásokat szenvedett. A mentők a lakására vitték a súlyosan sérült Kovácsot. A vizsgálatot pedig megindították.” (*Bácskai Napló*, 1909. október 15.) Külön szervezési gondot jelentett a mentés ha távolabbi, kisebb állomásokon, illetve a nem Szabadkához tartozó, nyílt pályarészen történt a szerencsétlenség. Egy ilyen esetről számolt be 1909. október 19-én a *Bácsmegeyi Napló*: „Levágta a vonat a lábát. Gelner György 31 éves máv. kiségitő fékező a szeged-szabadkai vonalon a négy óra harminc perckor érkező vonat mozdonyán Horgos és Kamarás között megcsuszott és leesett a vonatról oly szerencsétlenül, hogy a mozdony kerekei átmetszték a jobb lábát. A vonatot rögtön megállították és kihúzták a kerekek alól Gelner Györgyöt, akinek a lába összeroncsolódott. A balesetről értesítették a mentőket, akik a pályaudvaron már várták a vonatot, amely a súlyosan sérült vasutast hozta. A mentők bekötötték Gelner rendkívül súlyos sérüléseit és a kórházba szállították, ahol amputálni fogják.” Az esettel kapcsolatban több, mentésszervezési kérdés is felvetődik. Először is az, hogy a súlyosan sérült munkást miért nem a jelentősen közelebbi Szegedre szállították a mintegy harminc kilométernyire fekvő Szabadka helyett? Miért nem látták el a vasutasok korrektül a helyszínen a balesetet, hiszen tudjuk, hogy a Magyar Állami Vasút-személyzet erre külön is ki volt képezve és a vonaton kötelezően mentőszekrénynek is lennie kellett a szükséges gyógy- és kötőszerekkel?

Más szerencsétlenségek: „Szerencsétlenség. Dr. Klein Henrik ügyvéd 15 éves egyetlen leánya, tegnap reggel a főtéren levő emeleti lakáson függönyöket porolta, az alacsony ablakpárkányról az utcára esett, a mentők a súlyosan sérült leánykát a közkórházba szállították.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. november 5.) „Szerencsétlenség. Szines János 65 éves öreg ember csuszott ma el a járdán. Esése olyan szerencsétlen volt, hogy az öreg ember lábát

törte. Derék mentőink két perc alatt ott termettek a szerencsétlenség színhelyén, bekötötték az öreg sebéit és azután a közkórházba szállították.” (*Bácskai Hírlap*, 1902. május 27.)

Kutyaharapás okozta sérülésekre is volt példa. „Megharapta a kutya. Huszár Vilmos 8 éves fiút tegnap reggel III. kör, 711. sz. házban egy kutya összemart. A helyszínen megjelent mentők a gyermek sebeit bekötötték.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. augusztus 27.)

A városban évről-évre megjelenő vándorcirkuszok műsora is kockázati tényező volt időnként. „Szerencsétlenség a hypodromban. Vasárnap este nagy szerencsétlenség történt a hypodromban. Andrassy Gyula erőművész mint bohóc mutatványokat produkált a gyűrűhintán. Egyszer csak mintegy méter magas hintáról a földre esett oly szerencsétlenül, hogy éppen fejére esett, a minek következtében eszméletlenül terült el a földön. Az első orvosi segélyben dr. Milkó részesítette, a mentők is megérkeztek és lakására vitték. Hétfőn reggel a mentők a kórházba vitték, a hol ugyanaznap délután 4 órakor meg is halt.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. szeptember 20.)

Más alkalommal vélt balesethez riasztották a mentőket: „Szerencsétlenségek. Szombaton éjjel jelentették a mentőknek, hogy a szegedi szállók között egy ember fekszik eszméletlenül. A mentők kimentek a helyszínére és a beteget, kibén Katancsics Jánosra ismertek, kivitték a közkórházba, ahol szívbjait konstatáltak rajta. Ugyancsak eszméletlen állapotban vitték ki a kórházba ma délután Tumbász Katalin szobaleányt, ki szintén szívbjában szenved.” (*Bácskai Hírlap*, 1901. december 9.)

Mivel a szolgálat fedésterülete kiterjedt a város pusztáira is, gyakran riasztották őket a környező településekről „Baleset a templomépítésnél. Lapzártakor értesülünk, hogy Tompán a templom építésénél ma délután egy munkás fiú leesett az emelvényről és súlyos belső sérüléseket szenvedett. A mentők kimentek érte, hogy Szabadkára hozzák a kórházba.” (*Bácskai Napló*, 1909. július 17.)

Aránylag gyakoriak voltak a beavatkozások a hirtelen fellépő kóreseteknél, pl. az eszméletlenül összeeső betegeknel. Szinte naponként történtek az alábbiakhoz hasonló esetek: „Összeesett az utcán. Vasárnap este Andrasics János 24 éves napszámos ember a piacon egyszerre csak rosszul lett és elesett. A mentőket hívták, kik gyorsan megjelentek, de alig bírták a mentő állomásra bevinni, mert az egész úton mozgott harapott és kínjában nem tudott magáról semmit. A mentők kocsin ki a kórházba szállították, de a kocsiban is oly nyughatatlan volt, hogy hol jobbra, hol balra dobta magát. A kórházban megvizsgálták, és konstatálták az orvosok, hogy nagy-mérvű gynomorgórcsben szenvedett. Andrasicsot másnap a kórházból kibocsájtották.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. január 4.) „Birkáss Ágnes pénteken délután a törvényszéki palota előtt összeesett, a mentők a közkórházba szállították” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. augusztus 6.). „Andrasics István napszámost, kit a mentők már többször szállítottak szivbaja miatt a közkórházba, hétfőn ismét összeesett az utcán, a mentők a kórházba szállították.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. szeptember 20.)

Említést érdemel, hogy a betegszállítás (nem vonatkozik a sérültek szállítására) kezdeti, szerény részarányossága állandó növekedést mutat. Néhány év alatt annyira felszaporodott a számuk, hogy mintegy felét képezték az összes beavatkozásnak. Külön gondot jelentett a részegek kórházba való szállítása, ami gyakran csak az

elmebetegek esetében használatos, ún. fékező pólya alkalmazásával volt lehetséges. Az elmebetegek városközi (intézményből intézménybe) szállítását központi rendeletek szabályozták és kevésbé érintették a szabadkai mentőket, akik zömmel a helyi kórházba való szállításukat végezték (havi 3-5 eset). A *Szabadkai Hírlap* 1898. november 9-i száma két esetről is beszámolt. A **Dühöngő örült nő** cím alatt Dettári Ferenc nejről tudósított, akin az örütség jelei mutatkoztak (ruháját tépte, kezét harapdálta). „Férje a mentőkhöz fordult, kik a szerencsétlen nőt a Mária Valéria kórházba szállították lakásáról.” A **Verekedő örült** cím alatt pedig Govorkovits Máttyás V. köri lakosról, akit már többször gyógyítottak a kórházban, jelentik, hogy újra kiütöközt rajta az örütség és venni kezdte a feleségét, „ki az önkéntes mentőkhöz fordult, kik a verekedő örültet a kórházba kivitték, hol újból ápolás alá vétették.” A dühöngő elmebetegek megfékezésére használt fékezőpólya kinézete és alkalmazása jól kivehető a BÖME (Budapesti Öntételes Mentő Egyesületek) Szabadkára küldött meghívóleveleinek fejlécén látható rajzon. Időnként azonban akadt példa a más városba való szállításra is: „Mentőink Budapesten. Ma reggel Németh és Mamusich mentők egy örült asszonyt szállítottak fel Budapestre a Lipótmezőre” – tudósított a *Bácskai Hírlap* 1902. április 18-án. Néhányszor a szomszédos városok is igénybe vették a szolgáltatásaikat: „Mentőink Baján. Mentőink közül ketten Baján voltak tegnap délután. Thuri Máttyás városi főügyész mentőparancsnokunkhoz fordult, hogy küldjön át két mentőt kik segédkeznek öt Szabadkára szállítani. A mentők átmentek és a vonaton idehozták a beteg főügyészt. Innen tovább ment egyik bécsi kórházba” – írta a *Bácskai Hírlap* 1902. március 3-án. Más esetek: „Megugrott elmebeteg a szegényházból. A városi szegényházban ápolták Latky István 20 éves gyenge elméjű fiatal embert; Latky István f. hó 27-én a szegényházból megszökött, de a rendőrség elfogta és a mentők segítségével visszaszállították a szegényházba” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. január 29.). „Örült az utcán. Papp Dániel kishelyesi lakost tegnap délután behozták Szabadkára miután az elmebaj tünetei kezdtek rajta mutatkozni. Az utcán kitört rajta az elmebaj, mindenkit megtámadott és minden félét összehadart. A mentők a kórházba vitték.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. augusztus 6.)

Időnként kellemetlen összetűzésbe kerültek a mentők a gyakran jelenlevő közönséggel. A **Mentők kellemetlensége** címet adták az 1899. július 19-i számban megjelent hírnek (*Szabadkai Hírlap*): „Tegnap délelőtt mentőinknek hivatásuk teljesítése közben egy kis kellemetlensége is akadt. P á v a István, IV. köri lakost, mint akin az örütség tünetei voltak észlelhetők, a kórházba akarták szállítani, de ebben egy pár harcias-természetű menyecske meg akarta őket akadályozni; és amint az elmebeteget a kocsiba akarták tenni, K á k o n y i Maris az asszonyok szóvivője felkiáltott »ne engedjük asszonyok« és erre vagy 3-4 asszony neki esett a két mentőnek, lökdözték és szitkokkal illették őket; de mindez természetesen nem használt semmit, mert a beteget mindennek dacára mentőink beszállították a kórházba. Az asszonyok ellen pedig panasz emeltetett a rendőrségnél.” Más alkalommal a betegellátás egészével voltak elégedetlenek a polgárok. A *Bácskai Hír-*

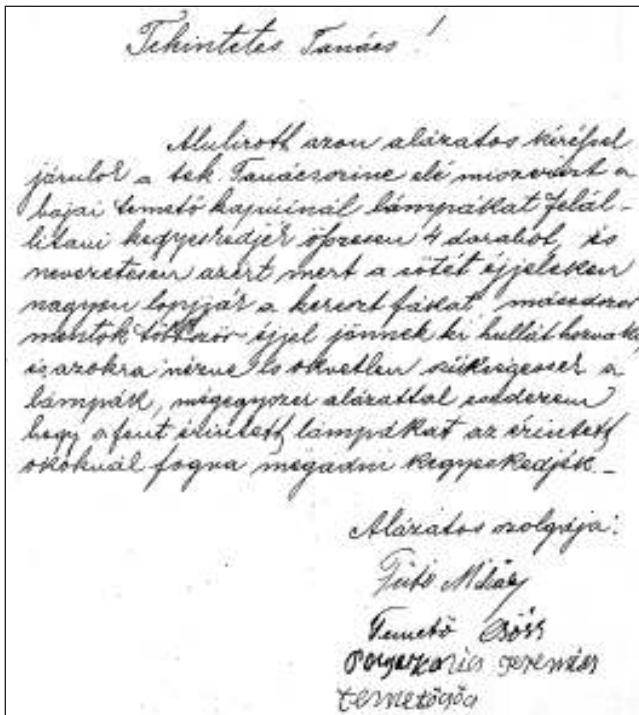
lap 1900. szeptember 5-i számában arról cikkeztek, hogy egy sérültet akarata ellenére szállítottak a mentők a kórházba: „tegnapelőtt este valakit megszártak – Családja hivatott két orvost (kérem két orvost) ezek megvizsgálták, bekötözték sebeit, szóval a család és a beteg megelégedésére látták el a pacziensüket. Ekkor aztán – éjnek idején – eljött valamelyik rendőrkapitány, 2 rendőrrel és a mentőkkel és a beteget éjnek idején a családja és a maga rimánkodása, könyörgése ellenére becipelték a kórházba! Ugy-e kérem igaz ez? Ha igaz, akkor ugy a kórházi orvos ur (az, aki) ugy a kapitány ur, ugy a rendőr urak, mint a mentők (ez utóbbiak persze csupán a felsőbb parancsnak engedve) sem ugy jártak el, mint ahogy szabad államban szabad polgárral elbánni kell.”

Már a kezdetektől az ún. renta-betegekkel (hasznoszerzés céljából betegséget színlel) is számolniuk kellett. „Aki mindenáron kórházba akar menni. Genedics Anna jankováczi illetőségű cselédnő egy darabig a kórházban volt, de miután észrevették rajta, hogy simulans beteg, és még hozzá egyet mást el is csent a kórházból, elbocsájtották. A sorsába azonban sehogy sem akart belenyugodni egy újabb cselhez folyamodott. Felkötötte karját és a tűzoltólaktanya elé ment, ott leheveredett a földre és nyögött iszonyuan. Egy tűzoltó meglátta telefonált a mentőknek akik kivitték újból a kórházba. Ámde az orvos rájött a turpiságra nem vette fel az ál beteget, feltétette a mentőkocsira és a rendőrségre vitték, a hol elzárták és az illetőségi helyére toloncsolják.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. augusztus 6.)

A jelentésekből látható, hogy a **hullaszállítást** külön is kimutatták. Nem tudni, hogy milyen közigazgatási rendeletek alapján kötelezték a szolgálatot erre a tevékenységre – illetve, mely halálesetek után jött össze az évi 40-60 holttest elszállítása. Feltételezhető, hogy a nyilvános helyen, vagy gyanús körülmények között elhunyt (gyilkosság, öngyilkosság, balesetek, hirtelen halál) személyekről van szó, ahol a halottkém boncolást igényelt. Erre utal a szállítás végcélja is – a kórházi boncterem, illetve a temetőben felállított hullaházak, amelyekben szintén kialakítottak néhány helyiséget erre a célra. A zsidótemető ravatalozójában napjainkban is megvan a külön helyiségben felállított boncasztal. Ezekhez a bevetésekhez már a kezdetektől külön kocsit használtak – az 1899. áprilisában megírt jelentésbe foglaltak szerint leltárba vettek egy, külön erre a célra teljesen felszerelt kocsit.

A holttestek szállítását is éj-nappali jelleggel végezték a mentők. Látható ez a Bajai temető gondnokainak 1904. február 27-én írt folyamodványában is, melyben a temető kivilágítását kéri az említettek a Tanácstól¹⁰: „Tekintetes Tanács! Alulírott azon alázatos kérelemmel járulok a tek. Tanács színe elé miszerint a bajai temető kapuinál lámpákat felállítani kegyeskedjék összesen 4 darabot, és nevezetesen azért mert a sötét éjjeleken nagyon lopják a kereszt fákat, másodszer mentők többször éjjel jönnek ki hullát hozva ki, és azokra nézve is okvetlen szükségesek a lámpák, mégegyszer alázattal esedezem hogy a fent érintett lámpákat az érintett okoknál fogva megadni kegyeskedjék. Alázatos szolgálója: Fűtő Mihály temetőcsősz Polyakovics Jeremiás temetőcsősz.”

¹⁰ SzTL, 514/mé.1904. A kért négyből, végül is egyetlen kőolajlámpát állítottak március folyamán a temető főbejáratához – 4235 sz. tanácsi határozat 1904.

A szabadkai temetőcsőszök kérelme

A rendelő, 1900, fotó, Pietsch Ferenc munkája, a Szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

Időszakonként a korabeli, helyi újságok azon hírtudósításai, melyekben a mentők bevetéséről is írnak, téves képet festenek a szolgálat szerepéről. Leggyakrabban a halállal végződő esetek kapcsán említik őket, így az olvasóban azt a benyomás keltik, hogy a mentők, kevés eset kivételével, kizárólag hullaszállítással foglalkoznak, habár ez csupán a munkájuk 7-8 százalékát tette ki. Esetenként furcsa meglepetések is érték a hullaszállításhoz kivonuló mentőket. A *Bácskai Napló* 1909. június 19-i számában a következő eseményről tudósított: „Az eleven hulla. Érdekes „hullához” hívták ki tegnap este a mentőket. A rendőrség intézkedése folytán ma reggelre Alsókelebián kellett lenniök, hogy ott egy tegnap este elhunyt embert, névszerint Jóna Pál 70 éves napszámost a hullaházba hozzanak. Ki is vonultak a kellő időben. Amikor Kelebiára a házhoz értek, Jóna felesége az ajtóban fogadta őket azzal a meglepetéssel, hogy gyalog is el tud már menni, akiért jöttek. Természetesen nagyot néztek mentőink, mert még gyalog járó hullát nem láttak. Benéztek a szobába, ahol a hulla tényleg eleven volt, mert nagy nyugodtsággal pipázott a kemence melletti padon. Mindössze az történt, hogy az öreg csak tetszhalott volt, ma reggelre azonban feléledt és így a mentőknek nem sok dolguk akadt vele.”

Röviddel a megalakulást követően a fertőző betegek szállítását is vállalnia kellett az osztálynak, ám ehhez kezdetekben nem voltak meg a feltételek. Mindez kitűnik dr. Bartha Antal 1898 őszén kelt leveléből¹¹: „Tekintetes városi Tanács! Az önkéntes mentő csapat oda törekszik, hogy a réá ruházott kötelességeknek megfeleljen, mert tiszta tudatában van annak, hogy csak a gyors, szakszerű és készséges szolgálattal fogjuk egyrészt, ezen új, és ma már városunkban nélkülözhetetlen humanistikus irányú intézményt a nagy közönség által megkedveltetni, másrészt pedig felebbvalóinknak elismerését kivívni. Kö-

telességünk teljesítésében ily érzelmeiktől vezéreltetve, talán nekünk a legkellemetlenebb, hogy felszerelésünk hiányossága folytán, a kért szolgálatot bizonyos esetekben kénytelenek vagyunk megtagadni, mert fertőző betegségben szenvedő egyén szállíthatására nem vagyunk fölszerelve, pedig majdnem mindennapos eset, hogy vörheny, tífus, diphteritis, kanyaró stb fertőző betegségben szenvedő egyén szállítására, a kórházba vagy máshova vitelére leszünk felhíva, ilyenkor mentőkocsinkat nem vehetjük igénybe, hanem az ilyen súlyos fertőző betegségben szenvedő és a legnagyobb kíméletet igénylő beteget, a szükséges ovatosság legkisebb mérvű betarthatása nélkül és működésünk keretébe nem illő, parasztkocsin vagyunk kénytelenek szállítani. Ez okból fordulok a tekintetes Tanács nagylelkűségéhez, kérve, hogy a mentő csapat részére egy igen könnyen fertőtleníthető, kívül - belül bádoggal borított és fertőző betegek szállíthatására alkalmas kocsit beszerezni kegyeskedjék, továbbá tisztelettel kérem, hogy a már meglévő hullaszállító kocsinak és a beszerzendő és fertőző betegek szállíthatására szolgáló kocsiknak elhelyezésére egy külön fészert jelöljenek ki, mert semmi esetre sem engedhető meg, hogy úgy a mint az most is van, hogy a hullaszállító kocsi - a mentő kocsival egy fészemben álljon. Szabadkán 1898 évi oktob. hó 25 mély tisztelettel Dr. Bartha Antal mentő parancsnok.”

A tisztiorvoshoz továbbított kérést követően dr. Kertész Sándor ellenőrizte a levélben foglaltakat, majd maga is az ügy mellé állt. Idézet a Tanácsshoz intézett ajánlatából: „Hogy miután meggyőződtem, hogy a mentők fertőző betegek szállítására semmiféle eszközzel fölszerelve nincsenek, továbbá minthogy városunk viszonyainál és állandóan lévő fertőző betegségeknel, illy szállítási eszköz nélkülözhetetlen, ennél fogva Dr Barta ajánlatát föltétlenül elfogadandónak és az említett kocsi beszerzését okvetlenül szükségesnek véleményezem. Szabadkán 1898 december 4.” Mindezek után a Tanács megbízta a mérnöki hivatalt, hogy a mentőorvossal konzultálva, szerezze be az említett kocsit, illetve készítsen tervrajzokat, amelyek alapján elkészíthető a korabeli járványtani felfogásoknak minden szempontból megfelelő szállítóeszköz (december 10-i tanácsülés). A fertőző betegségben elhunytak holttesteiként külön gondot jelentettek a mentőknek is: „Rendőrség egy halálesetnél. Mezei Ferencz helybeli II.

¹¹ SzTL, XV 443/1898.

köri lakosnak meghalt a kis fia ragályos betegségben. Orvosi rendelkezésre egy rendőr és egy mentő állandóan ott tartózkodnak, ne hogy valaki a halottal érintkezhessek” – írják a *Bácskai Hírlap* 1901. november 13-i számában. Volt példa a „felültetésre” is, illetve a hamis hívásokat követő kivonulásra. 1912. május 4-én felháborodva írja a *Bácskai Napló*: „Felültették a mentőket. Tegnap telefonáltak a mentőknek, hogy a Zombori uton rémes elgázolás történt. A mentők kivonultak, végig járták a Zombori utat, de semmit sem találtak. Uglátszik némelyeknek nincs más dolga, mint sulyos szolgálatot teljesítő embereket éretlen módon felültetni.”

Az első évben a beavakozások tetemes hányadát az öngyilkosságok, illetve az öngyilkossági kísérletek képezték. 1897 januárjától októberéig 84 alkalommal riasztották a mentőket – ebből 37 esetben hívták őket öngyilkossághoz. A századforduló tájékán a szabadkai öngyilkosságok, illetve az öngyilkossági kísérletek esetében zömmel löfegyvereket használtak, de az akasztások száma sem volt elenyésző. Számos esetben pedig a mérget, a kútbagra, valamint a vonat elé vetést választották az életúntak. Akasztásos öngyilkossági kísérlethez hívták 1902 július elején a mentőket. A *Bácskai Hírlap* beszámolója a július elseji számban: „Öngyilkossági kísérletet követett el Prokesch Mihály földbirtokos cselédje, Balázs Franciska. A gazdájának elveszett egy vánkosa, s a cseléd azt hitte, hogy őt fogják a lopással gyanúsítani, s ettől való félelmében a kamarában felakasztotta magát. Nyolcz éves kis leánya vette észre, s lármát csapott. A gyorsan ott temett” (Prokeschék néhány száz méternyire laktak a városházától) „mentők levágták a kötélről, s a kórházba szállították, a hol még sikerült mesterséges légzés segítségével életre kelteni.” A századforduló „kedvelt” mérgei a szabadkaiak körében az ún. gyufaméreg és a leánderfőzet (az oleandrin glikozid a szívbetegségekben használt gyűszűvirág hatóanyagához, a digitalishoz hasonló mérgezt vált ki) voltak. **Öngyilkossági kísérlet** cím alatt írt a *Bácskai Hírlap* 1900. augusztus 22-én: „Jakovetics Róza 17 éves csikériai születésű cseléd lány gazdájánál Kasziba Ferencz korcsmárosnál öngyilkossági szándékból mérget ivott. Leánder virág levelét vízben kifőzte és ezt megitta. Mikor gazdája ezt észrevette már önkivületi állapotban volt, a mentőket hívta segítségül a kik az öngyilkos leányt a közkorházba vitték. Tették oka ismeretlen.”

A kútból való mentés már a kezdetektől az osztály mindennapi bevetéseinek egyikévé vált. A balesetek, öngyilkosságok gyakori helyszínein, a város- és pusztaszerte nagyszámban található ásottkutakba a leereszkedést és a gyakran eszméletlen sérült támogatott kiemelését csak speciális kellékekkel lehetett kivitelezni. Erre a célra a szabadkai mentők kifejlesztettek egy kötélhágcsós, hin-

taszékas szerelést, amelyet a víz felszínéig leengedve, az egyik társuk lemászhatott a balesetet szenvedőig és rögzíthette az ülőkéhez. Ezt követően a többiek könnyen felhúzhatták a lent tevékenykedő mentővel együtt. Mentősberkekben országos szinten is „szabadalmazták” ezt a készüléket – egyik példánya napjainkban is a budapesti dr. Kresz Géza Mentőműzeum állandó kiállításának egyik tárgyát képezi. A közölt fényképen jól kivehető a kiállított kötéllétrá kísérőszövege: **Kútbólmentő szer. Szabadkai mentőorvos találmánya – 1901**¹². Miután Szabadkán 1901 decemberében bemutatták a készüléket, hasonló célból a budapesti Markó utcai mentőállomásra is felvitték. Dr. Kovách Aladár igazgató főorvos a bemutatást követően a megrendelés kíséretében egy levelet is eljuttatott Wenzel Lajoshoz, melyben többek mellett ezt írja: „A kútba esetek kiemelésére szolgáló és szintén saját találmányú szerkezet föltünőbb előnyei, hogy a mentő biztosan érzi magát benne, leereszkedéskor nem kénytelen az esetleges jeges vízzel érintkezésbe jönni, a víz színéhez közel, annélkül, hogy vizes lenne, szabadon és biztosan mozoghat és e mellett mindkét kezét használhatja. Igen jó szolgálatot tehet ez a készülék az élő kimentésénél is. Tekintettel, hogy ez a készülék ügyes, hasznos és nem drága: kívánatos lenne, hogy mindama városok, melyeknek területén és határában falazott kutak vannak, ezt a készüléket beszerezzék. Jeles találmányának teljes sikert kívánva vagyok Budapesten, 1902. évi február hó 18-án. Tisztelettel Dr. Kovách Aladár igazgató főorvos.”

Amikor már bizonyos volt, hogy többnapos hullát kell kiemelni a kútból, egyszerű köteleket használtak. Egy csecsemő bomlásnak indult tetemének kiemelését írta le a *Bácskai Hírlap* 1900. május 20-án: „Hulla a kutban. A szőlők között a Bedzsula féle villa közelében egy csecsemő hulláját találták meg tegnap délután. Telefonon értesítették a rendőrséget és a mentőket s Vujkovic rendőrbiztos ki is ment a helyszínére a mentőkkel együtt. Iszonyú bűz áradt ki a kútból, ami arra következtetett, hogy a hulla már hosszabb idő óta lehetett a kutban. Mánics (Vincze) mentő derekára köteleket fűztek és lebecsajtották a kutba, ahol egy csecsemő feloszlásnak indult hulláját látta a víz felszínén uszni. Zsineget kötött a derekára és felhúzták a kutból, bevitték a bajai temető bonczházába.” Példa az öngyilkossági kísérletre: „Öngyilkossági kísérlet. Bubori Mártonné tegnap délután öngyilkossági szándékból a kutba ugrott, de az udvaron dolgozó kőművesek észrevették és kimentették; – a mentőket értesítették, kik a szerencsétlen asszonyt a kórházba szállították.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. augusztus 2.) „A kutba ölte magát. A Lengyel-féle gözmalom előtt álló nyitott kutra víztért járók ma korán reggel észrevették, hogy a kutban ... Menten értesítették a rendőrséget és a mentőket, a kik utobbiak kihúzták a kut-

¹² A Mentőműzeumba tévesen jelölték, hogy a készülék a mentőorvos találmánya. A helyi lapok rendre beszámoltak a szabadkai találmányról – a *Szabadkai Közlöny* 1901. december 15-i száma: Uj hullakiemelő készülék. Wenzel Lajos a szabadkai önkéntes tüzoltó testület és mentő-csapatnak parancsnoka, egy uj hullakiemelő készüléket talált fel, melyet f. hó 11-én, szerdán d. u. 3 órakor a régiműnázium udvarán levő kútnál, nagyszámú közönségnek mutatott be. A készülék igen egyszerű leereszkedő kötél hágcsóból áll, melyen egy mentőt eresztenek le a kútba, aki a hullát egy perc alatt kiemeli a vízből. Az egész készülék 7 kilót nyom. A nagyon is praktikus egyszerű készüléket a feltaláló szabadalmaztatni fogja.” A *Bácskai Hírlap* néhány nappal előbbi, a december 11-i száma pedig a következő, kissé gunyoros hangnemben írt tudósítást közölte: „Hullakiemelő készülék. Derék mentőink arról győződtenek meg bennünket, hogy az ügyességben napról-napra nagyobb tökélyt érnek el és igen fontos szolgálatot teljesítenek. Legujabban hullakiemelő készüléket szereztek be, melylyel vízből a hullát könnyen kiemelhetik. Az új készülék működését ma délután mutatja be a feltaláló Wenzel Lajos parancsnok.” Wenzel Lajos (1855, Budapesten diplomázott jogász) a fiatalabb éveiben országsszerte közismert sportoló volt. 1885-ben már harmadszor országos bajnok az ezer méteres gátfutásban. 1891-ben a szabadkaiak emléktáblát helyezték el a Bagolyvár épületén Wenzel Lajos és Vermes Nándor, a Palicsi Olimpiák bajnokainak tiszteletére (Duranci-Počuča).

ból a holttestet, mely Zvekán Julcsa 60 éves szegény asszonyé ...” (*Szabadkai Friss Újság*, 1901. augusztus 22.) A löfegyverrel kivitelezett öngyilkosságok közkedveltek voltak a nők körében is: „Öngyilkosság. A helybeli Széchenyi kávéház kasszirnője tegnap ismeretlen okból agyonlőtte magát, a halál nyomban beállt.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. október 1.) A helyi újságok beszámolnak néhány, ütőér (arteria) felvágásával történt öngyilkosságról is: „Öngyilkosság. Szaghmeiszter László czipészlegény szerdán a bőrvágó késsel ereit átmetszette, mire hozzátartozói észrevették, már elvérzett. A mentők holttestét a zentai temető bonczházába szállították.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. szeptember 24.), és „Öngyilkossági kísérlet. Nemetz Ödön lakatos segéd lakásán borotvával a kezén az ütőereket felvágta, meg akart halni, de a házbeliék észrevették és a mentőket hívták, kik kiszállították a kórházba.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. március 1.)

A mentők nem vonultak ki automatikusan minden tüzesethez, csak oda, ahol feltételezhetőek voltak a sérülések, illetve a füstmérgezés fellépése. Így, amíg 1899-ben 108 tüzeset oltásában vett részt az Önkéntes Tűzoltó Testület, a mentőosztályt csupán 57 esetben riasztották a kivonulásra. Más, rendkívüli helyzetben (jelentős esőzés, vihar) azonban hasznosítható volt a tűzoltói képesítésük. „Árvíz Szabadkán. Elöntött lakások, pincék. Mikor csatornázunk. Ma délben valóságos felhőszakadás volt Szabadkán, amely nagy károkat okozott a lakásokban, a közlekedésnek is nagy hátrányára vált. Valódi árvíz alatt állott Szabadka néhány órán keresztül, míg a jóságos anyaföld el nem nyelte a sok vizet. A felhőszakadásról a következőket jelenti tudósítónk: Déli 12 órakor megereedtek az ég csatornái és csak úgy ömlött a vízáradat a magasból. Az utcákat csakhamar elöntötte a víz, mivel a csatornák nem voltak képesek befogadni az óriási vízmennyiséget. A közlekedés megakadt. A délben hazakészülő emberek kénytelenek voltak megvárni a felhőszakadás végét. Ennek a vége pedig siralmas látványt nyújtott. Mindenfelől elöntött lakásaikból menekülő emberek lehetett látni. A mentőknek, tűzoltóknak bőven akadt dolguk. A Damjanich utca 24-es házba hívták legelőször a városi tűzoltókat. Ez a ház teljesen el volt öntve, a pincében, szobákban derékig érő víz volt. A tűzoltók déli egy órától kezdve lapunk zártakor még folyton szivattyúzzák a vizet. Az Eötvös-utcai özv. Simonkovics Péterné kocsmáját is elöntötte a víz. A pincében levő musttal teli hordókat feldöntötte, így körülbelül 1000 korona kárt okozott. Itt a mentők szivattyúzták a vizet. A mentőknek még a Taussig-féle házban (Széchenyi-tér), Hoffmann-féle házban (Rudics-utca) és még sok helyen akadt dolguk. Nem egy bolt helyiséget is elöntött a vízár. Így a Rudics-utca sarkán levő Szilassy boltot, a Sztantics Rókus Eötvös-utcai boltját és Müller Mór Deák-utcai fűszerkereskedését. A Rudics utcán az aszfaltot jódarabon bedöntötte.” (*Bácskai Napló*, 1909. október 10.)

Időnként szülészeti beavatkozásokra is sor került a mentőkocsiban. „Szülés a mentő kocsiban. Vasárnap dél után Szabó Mari duna-földvári napszámosné Eszékről Szabadkára jött. Felkereste a mentőket, hogy vigyék a kórházba, az asszony még a mentőkocsiban gyermeket szült. Mindkettőt a kórházban ápolják.” (*Szabadkai Hírlap*, 1899. szeptember 27.)

A mind több és több bevetés ellenére akadtak napok, amikor semmilyen formában sem igényelték a mentők szolgáltatásait. „Fehér vasárnap. Fehér vasárnapjuk volt

tegnap a mentőknek. Vasárnap volt, de mint örömmel írhatjuk, nem történt semmi olyan, amihez a mentőket ki kellett volna hívni. A már már híressé váló szabadkai bicska ugy látszik a rendőrség szigorú rendszabályainak köszönve, egyelőre szünetel. Vasárnap már szinte hozzá voltunk szokva a mentőkocsi gyors dübörgéséhez, a mentősip vészjtósló hangjához, de tegnap nélkülözünk kellett ezt a nem épen kellemes szimfóniát. Tegnap fehér vasárnapjuk volt a mentőknek” – írja a *Bácskai Napló* 1809. december 21-én. Az említett rendőri intézkedéseknek tartósabb hatásuk lehetett, mert a fenti lap három hét után, az 1910. január 11-i számában is így ír: „Csendes vasárnap. Tegnap nyugodt vasárnapjuk volt mentőinknek. Semmiféle olyan eset nem fordult elő, amelyben kihívták volna metőinket. A szabadkai bicska fénye nem villant meg tegnap a félhomályos utcákban és nem ontotta az embervért. Egyébb tekintetben is nagyon csöndes vasárnap volt a tegnapi.” Idekívánczik, hogy megemlítem: ahogyan a napjaink mentői, a száz év előttié is ünnepléses külsőt varázsoltak kaszárnyáikban a karácsonyoknak, húsvétoknak. Az 1909-es karácsonyról írják a *Bácskai Napló*ban: „A mentők karácsonyfája. A mentőegyesület az idei karácsonyt a szokott módon ünnepli meg. Nem családi körben, hanem a mentőlaktanyában fölállított karácsonyfá alatt ünneplik derék mentőink szent karácsony ünnepét. A szép, nagy karácsonyfát most állítják és díszítik fel a laktanyán. A karácsonyfára való adakozásokat szívesen fogadnak.”

A mentőosztály kimutatásaiban rendszeresen feltüntették a „rokonosztály”, a fertőtlenítők bevetéseit is. Az alábbiakban az évi jelentésekből mutatunk be kettőt, az 1898-ra és az 1901-re vonatkozókat (az osztályon bejelentett esetek és zárójelben a kért és elvégzett fertőtlenítések száma):

	1898	1901
Roncsolótoroklob	114(114)	17(14)
Vörheny	298(298)	38(29)
Kanyaró	202(202)	288(128)
Hökhurut	4	12(12)
Hólyagos himlő	13(13)	-
Hagymáz	42(42)	14(10)
Vérhas	-	-
Gyermekágyi láz	-	-
Agyhártyalob	-	1(1)
Fültőmirigylob	-	2(-)
Összesen	673(669)	372(194)

Amint látható, az ÖTT (Önkéntes Tűzoltó Testület) Fertőtlenítő Osztálya nem csak a tisztiorvos által kért terepi fertőtlenítést végezte el, de ide érkeztek a városban naponta felbukkanó fertőző betegségek kötelező bejelentései is. A város tisztiorvosához eljuttatott havi és évi jelentések pedig elengedhetetlen elemei voltak a korabeli járványtani (epidemiológiai) tevékenységnek. Figyelembe véve ezeket a tényeket, nyugodtan állítható, hogy a tűzoltótestület fertőtlenítőosztályában tisztelhető a mai Egészségvédelmi Intézet csirája. 1912-ig végezték e tevékenységet, vagyis a dr. Günther József (1872–1915) közreműködésével a város által 1912-ben létrehozott Vegyi és Bakteriológiai Laboratórium, illetve a Központi Fertőtlenítő Intézmény megalakulásáig (Libman Emil).

Helyiségek

A megalakulást követő hónapokban a városháza épületében elhelyezett tűzoltósági laktanya (ÖTT) egyik termében berendezték az első mentőorvosi rendelőt is – az 1899-ben készült fényképen jól kivehető a berendezés minden részlete. A terepi mentés mellett e rendelőben is fogadták a rászorulókat, itt azonban nem volt biztosítva az állandó orvosi jelenlét. A nagy nyilvánosságnak éjjel-nappal nyitvatartó, mentőellátásra felszerelt rendelőnek a pontos helyét az első időkben kevesen ismerhették, mert a parancsnokság még 1898 októberében is fontosnak tartotta, hogy a helyi lapokban felhívja a polgárok figyelmét: „Együttal tudomásra hozzuk, hogy a „Mentő állomás” az önkéntes tűzoltó laktanyán van elhelyezve, hol is a mentők mindenkor készen létben rendelkezésre állanak. A parancsnokság.” (*Bácskai Ellenőr*, 1898. október 16.)

Ma már nem tudni a mentőosztály különböző részeleinek (rendelő, légénységi szobák, vizesgóc, istálló, kocsiszín) pontos elhelyezkedését. Az 1906-os, Malusev-féle összeírásban csak annyi szerepel, hogy a Szabadkai Önkéntes Tűzoltó Testület és Mentő Osztály az I. kör 59-es számú épületében van a Csokonai téren, a Városi Adóhivatal épületében. Az 1915-ös, részletes, telekkönyvi célokból készült térképen – amely a központi építkezések előtti állapotokat tükrözi – az 59-es számmal a Zeneiskola mai helyén álló épülettömb déli szárnyát jelölték. Nincs korabeli leírásunk arról, hogy a rendelőhöz hány és milyen helyiség tartozott, mindenesetre szűkösen lehettek, mert az 1900. február 25-én tartott ÖTT közgyűlésen a meglévő mentőhelyiségek kibővítését is indítványozta Vermes Béla parancsnok (*Bácskai Ellenőr*, 1900. március 1.): „Vermes Béla főparancsnok indítványozza, hogy a városi hatóság kerestessék meg, hogy a szomszéd helyiség a mentő egyesület részére átengedtesse. – Ez ügyben a főparancsnok vezetése alatt küldöttség megy a város polgármesteréhez.” Vermes ekkor még nem részletezte az indítványozás igazi okát, de ez is kiderült hamarosan. A *Bácskai Hírlap* március 25-i számában a következő tudósítás jelent meg: „Kórház a mentőknél. Nagyon üdvös dolgot akar megvalósítani városunk polgármestere. A mentők laktanyáját két szobával kibővített és ambulans betegek számára kórházat fog berendezni. Tegnapelőtt a polgármester elnöke alatt egy bizottság járt a mentőlaktanyában, hogy a terv keresztül vitelének módzatait megállapítsák. A mentők jelenlegi helyiségében a falat áttörik és két tágas szobát vesznek hozzá. Az ambulans betegeket a mentőkkel együtt dr. Bartha Antal mentőorvos fogja kezelni.”

A tervezett munkálatokkal néhány hónap alatt végeztek és a *Bácskai Ellenőr* az 1900. július 8-i számában már az alábbiak olvashatók: „A mentő és fertőtlenítő osztály működése. A szabadkai önkéntes tűzoltótestület mentő és fertőtlenítő osztálya a lefolyt június hóban igénybe vett és pedig: a mentő osztály 57, a fertőtlenítő osztály 3 esetben. – Ez alkalomból megemlítjük, hogy az önkéntes tűzoltótestület mentő csapatának új hajléka már elkészült s az a jövő augusztus hóban lesz ünnepélyesen felszentelve. Az új hajlék – Mamuzsich Lázár polgármester dicséretére legyen mondva – fejedelmileg van berendezve. Az új hajlék három díszes szobából áll: az egyik a parancsnokság hivatalos helyisége, a másik szoba az ambolatorium, ellátva kézi gyógytárral és mo-

dern mentő eszközökkel, a harmadik szoba pedig a szolgálatot tevő tiszt lakosztálya, mely szintén a legnagyobb kényelemmel van berendezve. Az összes helyiségek világyvilágítással vannak ellátva. – Dr. Hajdu Béla m. kir. belügyministeri közegészségügyi felügyelő a napokban lent járt Szabadkán és Mamuzsich Lázár polgármester, dr. Gyorgyevits Sredoje helyet. polgármester, Vermes Béla önknt. Tűzoltó főparancsnok, dr. Kertész Sándor tiszt főorvos és dr. Hercegh Lajos városi kapitány kíséretében tüzetesen megtekintette a mentő osztály új hivatalos helyiségét s meg volt lepődve a modern berendezés felett – ugymond – bejártam az egész országot és sehol sem találtam ilyen berendezésű mentő osztályt s a mi fő: példás rendet és tisztaságot. Nagyon sajnálta, hogy elismerését nem fejezhette ki Venczel Lajos önként. tűzoltó parancsnok előtt, a ki ez alkalommal hivatalos ügyben távol volt. – Legközelebb mi is meg fogunk emlékezni a szabadkai önként. tűzoltó testület tizenhárom éves működéséről, valamint a mentő osztály 1896. évi szeptember 26-tól kezdődő, a mai napig összesen 1708 esetben teljesített mentési működéséről. A mentő osztály buzgó és fáradhatlan vezetői: Venczel Lajos önként. tűzoltó parancsnok és dr. Bartha Antal mentő orvos.”

Nincs tudomásunk róla, hogy sikerült-e egészében megvalósítani a tervet, illetve a fővárosiak mentőkórházához hasonló intézmény létrehozását, amelyben nemcsak a rászoruló betegek, sérültek megfigyelését tudták biztosítani 1-2 órára, napra, de a komolyabb gyógyításukat is vállalhatták az új helyiségben kialakított, néhány betegaggal ellátott obszervációs teremben.

Egyenruhák

A tűzoltókkal készült közös fényképeken jól látható, hogy a testület tagjainak, így a mentőknek is azonos az egyenruhája, azzal a kiegészítéssel, hogy a mentőosztályon dolgozók a nemzetközi vöröskereszt közismert jelét – egyenlőszárú piros kereszt fehér alapon – viselték karaszalag formájában a bal felkaron. A későbbiekben a fehér nadrág- és az egy árnyalattal világosabb zubbony szín is megkülönböztette őket a tűzoltóság más tagjaitól.

A téli és nyári egyenruhákról (nadrág, zubbony, köpönyeg, sapka) a város gondoskodott. Az általa fenntartott intézményekben (tűzoltóság, rendőrség) dolgozók, valamint más, városi alkalmazottak (kocsisok, szolgák) ruházatát háromévenként cserélték. Ennek szellemében a Tanács minden harmadik évben versenypályázat útján kiválasztotta az elkészítő és leszállító céget. Egy húzamosabb időszakban ezeket a pályázatokat rendre a helybeli Krammer Antal 1868-ban alapított férfiszabó cége nyerte meg, aki egyben a MÁV egyenruha szállítója is volt. A mentőosztály megalakulásakor is ő a városi alkalmazottak „szabója”. 1894-ben Báics Pál, szintén szabadkai férfiszabó ellenében nyert és a továbbiakban, még 1912-ben is megmaradt ebben a pozícióban (1897-ben Nánay Mihály, 1900-ban pedig Székely Áron volt az árlejtési „ellenfél”)¹³.

Terepi felszerelés – mentőszekrények

A rendelő, valamint a bevetésre kivonuló mentőegység szakfelszerelését az ún. mentőszekrények tartalmazták. Az országos szinten egységesített (szabadalmazott),

¹³ SzTL, 79/1897.

kisebb-nagyobb méretű faládák kötelezően tartalmaztak kötszereket, végtagrögzítéshez használatos sineket és megfelelő gyógyszereket, valamint más, a helyszíni ellátásban szükséges segédeszközt¹⁴. Az 1899-es jelentés szerint a szabadkai mentőknek öt ilyen „szekrényük” volt, valamint egy sebészi műszerszekrényük a kisebb sebészeti beavatkozásoknál használt műszerekkel. Ez utóbbi a rendelő berendezésének egyik leltári darabja volt, de szükség szerint magukkal vitték a terepi bevetésekre is.

Megemlítendő, hogy a mentőszekrények nem kizárólag a mentőosztályok felszerelését képezték, hiszen megjelentek a kerületi orvosi rendelőekben is. Dr. Kertész Sándor városi főorvos ezzel kapcsolatban 1893-ban folytatott levelezést a Tanáccsal, tehát három évvel a mentőszolgálat megalakítása előtt¹⁵: „236/893 főorvos Tekintetes Tanács! Városunkban előforduló orvosi segédkezdést igénylő véletlen szerencsétlenségeknél vagy öngyilkosságnál az orvosok mindazon segédeszközzel el kellene látva lenni, amelyekre adandó alkalommal szüksége van, így láb, kéz töréseknél a megfelelő sinek; és kötszerek vagy a szükséges gyógyszereknek kéznél kellene lenni, mert ezek nélkül az orvos tehetetlenül áll betegével szemben. Feltétlenül szükséges tehát, hogy a városunkban elég gyakran előforduló balesetknél az előhívott orvos az összes segédeszközökkel el legyen látva, hogy így az előre meg nem állapíthatott segédeszközt is igénybe vehesse. Ezen említettem körülményeknél fogva, tisztelettel kérem a tekintetes Tanácsot, méltóztassék engem végzésileg meghatalmazni, hogy szabályszerű megrendelés útján, egy a tisztí főorvosi hivatalban elhelyezendő /a városháza épületében:/ és szükség esetén bármely orvos által igénybe vehető, nagy mentő szekrényt beszerezhessek, melyben a balesetknél szükséges összes segédeszközök megvannak. Ilyen mentő szekrény ára 91 frt. Szükségesnek tartanám még, hogy a 4 kerületi orvos külön-külön egy-egy kis mentőszekrényvel ellátatnának, melyet lakásukon tartanak, ilyen kis mentő szekrény darabja 13 frt 70 kr - 4 darab 54 frt 80 kr. Szabadkán 1893 június 15 Dr Kertész Sándor tisztí főorvos”. Mivel a városnak a folyamodvány érkezésekor nem volt szabad pénze e célra, a Tanács utasította a számvevőhivalt, hogy a következő évre irányozzon elő anyagiakat a mentőszekrények vásárlására.

Gyógyszerek

Ahogy a város által alapított és fenntartott más egészségügyi intézményekben (trachoma állomások, szegényházak) használt gyógyszereket, a mentőosztályon használatosakat is az ún. Első patika (Városi patika) nevű gyógyszerertárból igényelték. A Magyar korona nevet is viselő gyógyszerertár 1780-ban elsőként alakult a városban. Több épületben is működött, majd beköltözött az 1828-ban épült városháza déli sarkán lévő földszinti helyiségekbe. A századforduló éveiben Milassin Illés volt itt a gyógyszerész. Az új városháza felépítését követően is visszaköltözött erre a helyre, gyakorlatilag a mai, ún. Városháza alatti patika helyiségeibe (Libmann Emil).

Amint a Belügyminisztériumba küldött, 1899-es évi jelentésből kitűnik, a mentő és fertőtlenítő osztály évi költségvetésében jelentős tétel (a 4000 forintnyi összeg egy-egyede) volt az elhasznált gyógyászati fogyóeszközök értéke. Az igényelt és kiadott orvosságokat, valamint egyes gyógyászati eszközöket, fertőtlenítő szereket háromhavonként számlázta, illetve fizettette meg a várossal a gyógyszerész.

A számvevőhivatal jelentése 1901 februárjában¹⁶: „Tekintetes Tanács! A 161/901 számú meghagyásra vonatkozólag van szerencsém véleményezni, hogy Milassin Illés gyógyszerész javára általa a bel és külterületi trachoma állomások, a mentő osztály és a városi szegődvényesek részére 1900 év okt-decz. hónapokban kiszolgált gyógyszerek ára fejében jegyzékelt és pedig az Előre nem láthatók számláján 73 kor. 88 fil. Közegészségügyi szem. fiz. 120 kor. s így összesen 193 kor. 88 fil. Szóval százkilenczven három kor. 88 fil. a város házi pénztárából kiutalandó lenne. Szabadkán 1901 évi február hó 5-én”.

Működési alapszabály

A jól megfogalmazott alapszabály szerint szerveződő és működő szabadkai mentőszolgálat rövid idő alatt – valószínűleg az 1899-es minisztériumi összejövetele

A pozsonyiak kérelme

¹⁴ A korabeli fényképek egyikén jól látható egy ilyen nyitott mentőszekrény a kocsi mellett. A századforduló éveiben gyakori hirdetések egyike a *Bácsmezei Napló*-ban: „A Kossuth utca 17-ben, Wachsmann Jenő drogériájában elsősegélynyújtáshoz, cséplőgépekhez, gyárakban használatos – a miniszteri előírás szerint három nagyságban – mentőszekrények kaphatók.”

¹⁵ SzTL, XVI 49/1893.

¹⁶ SzTL, XXI 1/901.

elhangzott értékelések következtében – országos szinten is közismertté vált és példaértékűvé vált. Az októberi, budapesti értekezletet követő években, számos magyarországi város (pl. 1902-ben Kolozsvár, 1905-ben Pozsony) kérte a szabadkaikat, hogy juttassák el hozzájuk a mentők szervezési és működési alapszabályának szövegét¹⁷.

A pozsonyiak 1905. február 2-án küldött levele: „Pozsony szab. kir. város Tanácsától 980/t. 1905 Tekintetes városi Tanácsnak Szabadka Minthogy városunkban a bal esetek és életveszélyes megbetegedések esetén szükséges első orvosi segély nyújtásának kérdése eddig hatóságilag szabályozva nincsen és társadalmi uton sem történtek kellő intézkedések, ezt az ügyet pedig figyelemmel a gyár- ipar és a közlekedési eszközök folytonos fejlődésére rendezetlenül tovább is hagyni nem lehet s így annak rendezését célzó javaslatot akarunk közgyűlésünknek bemutatni társhivatali tisztelettel megkeressük, hogy velünk az e részben ott fenálló hatósági intézkedéseket pl. közgyűlési határozatok, szabályrendeletek stb. az e címen a várost terhelő kiadások közlése mellett avagy az e téren a társadalom által tett intézkedéseket lehető rövid idő alatt közölni sziveskedjék. Pozsony szab. kir. város tanácsának 1905. évi január hó 28-án tartott üléséből. kir. tanácsos polgármester”.

Néhány nap elteltével a szabadkaik már meg is fogalmazták a válaszlevelet, amelyből valamilyen formában ki-

cseng a dicsekvés is: „743 II/6 Ezen megkeresés folytán értesítendő lenne Pozsony város tanácsa, hogy a helybeli önk. tűzoltó testület mentő-osztálya látja el az első segély nyújtást, s a várostól kapja az őrhelyiséget, egy előfogatot, a mentő felszereléseket u. m. mentő, hulla és legujjabban a fertőző betegek szállító kocsiját, hordágyakat, mentő szekrényeket, az orvosi műtő és kötszereket és 1000 korona évi segély összeget. A testület „Alap és Szolgálati szabályzatait” leendő helyre juttatás végett ide mellékelem. 905 II/6”.

Már a működésük első éveiben szerteágazó országos és nemzetközi kapcsolatokat áptak, így a kívülről érkező elismerések sem maradtak el. Az egyre gyakoribb fővárosi látogatók mellett a francia, angol, osztrák vendégek és meghívások szinte havonként követték egymást. Részlet a tűzoltó- és mentőegyesület működésének 1901-es évi jelentéséből: „Mindenek előtt meg kell emlékeznünk és mély részvétünknek kell kifejezést adnunk, Dr. Kresz Géza, a „Bpesti Mentő Egyesület” igazgatójának, f. évi ápril hó 10-én történt elhunyt felett. Benne az országos mentőügy vezérférfiát, a testület pedig jóakaró támogatóját veszítette el. A parancsnokság ravatalára koszorút helyezett és részvét táviratot küldött, úgy a gyászoló családnak, mint a „Mentő Egyesületnek”. Továbbá fel kell említenünk, hogy Vermes Béla parancsnok a nagyméltóságú m. kir. Belügyminisztérium által, az 1901 év június havában Berlinben megtartott „Nemzetközi tűzoltó és mentő nagy gyű-

A szabadkai önkéntes tűzoltótestület mentő és fertőtlenítő osztálya.

Havi kimutatás
1898 évi - Szeptember hóról.

I) A mentő osztály a lefolyt hónap igénybe vettelt a következő eseteknél u. m.

1. Sebés, Sörülés	26	eset
2. Belső bajok	6	„
3. Betegeknek a kórházba szállítása	12	„
4. Élelmiszer szállítás	5	„
5. Öngyilkosság, öngyilkossági kísérlet	3	„
6. Tűzből kivonulás	9	„
7. Hullaszállítás	6	„
8. Egyéb esetek	-	„
Összesen	67	esetben

A folyó évben 458 esetben, 1898. év szeptember 12-étől pedig, a mai napig összesen 1871 esetben működünk.

II) A fertőtlenítőkhöz ellenőrzés végett a hó folyamán bejelentett:

1. Buzsólótorokból	3	„	ezek közül fertőtlenítés eszközöltetett	1	„	esetben
2. Vácbony	2	„	„	-	„	„
3. Kanyaró	-	„	„	-	„	„
4. Hőskurut	-	„	„	-	„	„
5. Hőgyagos himlő	-	„	„	-	„	„
6. Hagymás	1	„	„	-	„	„
7. Vérhas	-	„	„	-	„	„
8. Gyermekágy láz	1	„	„	-	„	„
9. Székérgyulladás	1	„	„	1	„	„
10.	-	„	„	-	„	„
Összesen	8	„	ezek közül fertőtlenítés eszközöltetett	1	„	esetben

A fertőtlenítőkhöz az év folyamán bejelentett 67 fertőző betegségben szenvedő egyén.

Szabadkán, 1898. év Október hó 1-én.

St. Mihály
A testület parancsnoka

St. Márk
mentő parancsnok.

Havi jelentés

A szabadkai önkéntes tűzoltótestület mentő és fertőtlenítő osztálya.

Évi kimutatás
1898 évről

I) A mentő osztály a lefolyt évben igénybe vettelt a következő eseteknél u. m.

1. Sebés, Sörülés	109	eset
2. Belső bajok	8	„
3. Betegeknek a kórházba szállítása	65	„
4. Élelmiszer szállítás	31	„
5. Öngyilkosság, öngyilkossági kísérlet	18	„
6. Tűzből kivonulás	96	„
7. Hullaszállítás	43	„
8. Egyéb esetek	15	„
Összesen	375	esetben

A folyó évben 375 esetben, 1898. év szeptember 12-étől pedig, a mai napig összesen 498 esetben működünk.

II) A fertőtlenítőkhöz ellenőrzés végett a hó folyamán bejelentett:

1. Buzsólótorokból	114	„	ezek közül fertőtlenítés eszközöltetett	114	„	esetben
2. Vácbony	298	„	„	298	„	„
3. Kanyaró	302	„	„	302	„	„
4. Hőskurut	4	„	„	-	„	„
5. Hőgyagos himlő	13	„	„	13	„	„
6. Hagymás	42	„	„	42	„	„
7. Vérhas	-	„	„	-	„	„
8. Gyermekágy láz	-	„	„	-	„	„
9.	-	„	„	-	„	„
10.	-	„	„	-	„	„
Összesen	670	„	ezek közül fertőtlenítés eszközöltetett	669	„	esetben

A fertőtlenítőkhöz az év folyamán bejelentett 672 fertőző betegségben szenvedő egyén.

Szabadkán, 1898. évi február hó 1-én.

St. Mihály
A testület parancsnoka

St. Márk
mentő parancsnok.

Évi jelentés

¹⁷ SzTL, I 70/1902 és XXIII 4/1905.

lésre”, mint a magas kormány képviselője kiküldetett, s ott a védnőkök sorában foglalt helyet. Nem hagyhatjuk szó nélkül nagyságos Dr. Fáy Aladár országos egészségügyi felügyelő ur és Dr. Menczer W. a bécsi „Mentő Egyesület” orvosának itteni látogatását sem, kik a legnagyobb elisme-

réssel emlékeztek meg berendezésünk és működésünkről, mi szintén elég bizonyítékot nyujt testületünk tekintélyessége és jó hirneve mellett, melyet továbbra is megőriznünk, egyik legfőbb kötelességünket kell, hogy képezze.” (*Bácskai Hírlap*, 1902. március 3.)

Sažetak:

Integracija subotičke Hitne pomoći (prva decenija, 1896–1906)

Kao vrsni poznavalac službe hitne pomoći i istorije grada, dr Deže Čuso opisuje prvih deset godina rada službe hitne pomoći.

Autor ističe maksimalnu, ali i brzu pomoć službi od strane gradskih vlasti. Upravnik službe, dr Barta, bio je cenjeni građanin Subotice. Što se tiče obučenosti, služba hitne pomoći je u to vreme brzo napredovala. Njeni zaposleni su često išli na usavršavanje. U tekstu se opisuju i stručne veze službe koje dosežu do Budimpešte, čak i do Londona. Autor opisuje pravila delovanja, finansiranja službe, kadrove, način dežuranja, ko-

munikacione mogućnosti, uniforme, raspoložive instrumente, medikamente koje su koristili, učestalost i način izlazaka i intervencija na terenu, od kojih mnoge detaljnije opisuje, što i čini najobimniji deo ove studije.

Čvrste su veze bile sa vatrogascima koji su pomagali službu hitne pomoći. Autor govori i o platama koje su bile male, kao i o penzionisanju koje je bilo neizvesno jer grad nije želeo da reši ove probleme. Autor precizno citira novinske članke, ali i arhivske izvore. Tekst je dragocen i vredni ga počitati jer se iz njega vidi ovaj aspekt istorije grada.

Tamara Petković,
arhivista, Istorijiski arhiv Subotica

Letopis Istorijiskog arhiva u 2015. godini

Uvod

Članovi kolektiva Istorijiskog arhiva Subotica tokom 2015. godine bili su organizatori stručnih sastanaka arhivista i učestvovali su u aktivnostima koje su organizovali drugi arhivi u zemlji i inostranstvu. Najznačajniji događaj koji je održan u organizaciji našeg arhiva je međunarodna arhivska konferencija „Osmi subotički arhivski dan”, izdanje 19. broja časopisa *Ex Pannonia*, kao i izdanje *Vodiča kroz arhivske fondove Istorijiskog arhiva Subotica XVIII/2*.

Kulturno-propagandna i obrazovna delatnost

27. januar

U čitaonici Istorijiskog arhiva održano je predavanje maturantima Srednje medicinske škole iz Subotice na temu „Uloga i značaj Istorijiskog arhiva u obrazovnom sistemu”. Predavanje, šetnju kroz depoe, upoznavanje sa načinom rada ustanove, kao i značajem arhiva održali su Zoran Vukelić, viši arhivista, i Tatjana Segedinčev, arhivski savetnik.

26-28. mart

Izložba „Subotica na starim kartama i mapama” postavljena je po pozivu Hrvatskog državnog arhiva u

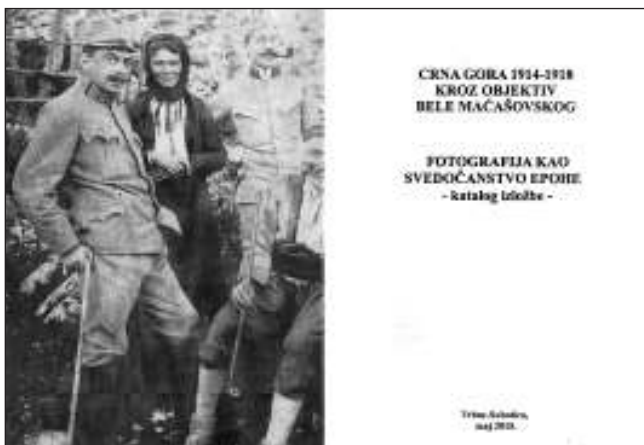
Zagrebu. Izložbu su postavili Tatjana Segedinčev, Zoran Vukelić i Dejan Mrkić. Izložbu je otvorio direktor Stevan Mačković.

24. april

Društvo za istraživanje rodoslovlja iz Budimpešte posetilo je Suboticu. Gerhardt Rudolf ih je upoznao sa radom Arhiva i Gradskom kućom.

9. maj

U Vrbasu je otvorena izložba „Crna Gora 1914-1918. kroz objektiv Bele Mačašovskog” pod pokroviteljstvom

Nacionalnog saveta crnogorske manjine. Zbirku fotografija Bele Mačašovskog sredila je i obradila Tatjana Segeđinčev, arhivski savetnik.

16. maj

U okviru manifestacije „Noć muzeja” u vestibulu Gradske kuće postavljena je izložba povodom jubileja 70 godina postojanja i rada Sportskog društva „Spartak” iz Subotice. Izložba se sastojala od tri segmenta – štampani baneri, arhivska građa i monografije u staklenim vitrinama i memorabilije samog sportskog društva.

17. septembar

Istorijski arhiv je organizovao dvodnevnu međunarodnu arhivističku konferenciju pod nazivom „Osmi subotič-

ki arhivski dan”. Tema ovogodišnjeg skupa bila je „Arhivi i njihova međunarodna saradnja”. Prvog dana održano je stručno osposobljavanje za pravnike, sekretare i računovođe kulturnih ustanova iz oblasti kancelarijskog poslovanja. Najavu sa pozdravnim rečima održao je direktor Stevan Mačković. Zoltan Mesaroš, arhivski savetnik, govorio je o arhivistici i poveo je polaznike u obilazak arhivskih depoa. Predavanje iz kancelarijskog poslovanja uz praktične vežbe održali su predavači Zoran Veljanović, viši arhivista, i Zoran Vukelić, viši arhivista, u prostorijama čitaonice Istorijskog arhiva.

18. septembar

Iz štampe izlazi časopis Istorijskog arhiva Subotica *Ex Pannonia*, broj 19. Časopis obrađuje tematiku zavičajne historiografije i podeljen je na sledeće tematske grupe: studije, iz arhivske prakse, iz rada arhiva i prikazi. Časopis ima 90 strana.

Istog dana iz štampe izlazi druga sveska *Vodiča kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/2* izdaju Istorijskog arhiva Subotica. Na izradi vodiča radilo je više arhivista iz našeg arhiva: Tatjana Segeđinčev, Zoran Veljanović, Zoran Vukelić, Sanela Pletikosić i Zolna Matijević. Vodič obuhvata opise 270 arhivskih fondova i zbirki (od broja 221 do broja 491) iz Registra fondova Istorijskog arhiva Subotica, od ukupno 496 fondova koji se čuvaju u Istorijskom arhivu Subotica. Vodič je opremljen imenskim i geografskim registrom radi lakšeg snalaženja.

Drugog dana konferencije prezentovano je pet referata iz zemlje i inostranstva na temu ovogodišnjeg skupa.

Konferencija se održavala u Velikoj većnici Gradske kuće. Uvodnu reč i pozdrav, nakon kratke muzičke tačke učenika Muzičke škole iz Subotice, održao je Stevan Mačković, direktor Istorijskog arhiva Subotica. Nakon toga, usledio je radni deo sa izlaganjem referata iz:

- Istorijskog arhiva Subotica, Stevan Mačković sa radom „Međunarodna saradnja IAS nekad i sad”
- Arhiva Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina, Saneta Andrović sa radom „Arhivske izložbe kao oblik međunarodne saradnje”
- Arhiva Vojvodine, Branimir Andrić sa radom „Međunarodna saradnja Arhiva Vojvodine”
- Arhiva glavnog grada Budimpešte, Viktor Harasti sa radom „Iskustva između Arhiva glavnog grada Budimpešte i Arhiva u Beregsasú”
- Istorijskog arhiva Užice, Vesna Prljević sa radom „Saradnja Istorijskog arhiva Užice sa arhivima u okruženju”.

Izlaganju je prisustvovalo pedesetak gostiju. Nažalost, usled zatvaranja pojedinih graničnih prelaza sa Republikom Hrvatskom zbog izbegličke krize, arhivisti iz Hrvatske nisu prisustvovali konferenciji. Takođe, iz istog razloga došlo je do otkazivanja velikog broja gostiju iz Mađarske.

Izlaganja koja smo imali prilike da čujemo na ovom skupu upoznala su nas sa iskustvima i praksom drugih arhiva iz zemlje i inostranstva. Realizaciju su pomogli Grad Subotica i Fondacija Bethlen Gabor iz Mađarske.

Na kraju skupa, polaznicima edukacije podeljeni su sertifikati nakon čega je usledio nezvanični deo druženja na zajedničkom ručku.

29. septembar

Arhivista Tibor Halas je učenicima Politehničke škole održao čas geografije na mađarskom jeziku na temu demografskih istraživanja u arhivu.

7. oktobar

U okviru manifestacije „Dečja nedelja” Arhiv su posetili učenici petog razreda Osnovne škole „10. oktobar” iz Subotice. Upoznavanje sa radom arhiva i šetnju kroz depoe priredili su arhivisti Tamara Petković i Tibor Halas.

20. oktobar

Arhiv su posetile kolege arhivisti iz Hodmezovašarhelja i Makoa, iz Mađarske. Goste su dočekali i upoznali sa radom Arhiva Tibor Halas i Zoltan Mesaroš.

23. oktobar

U sklopu obilaska Gradske kuće, grupa dece iz Osnovne škole „Sečenji Istvan” obišla je Arhiv i depoe sa arhivistom Tiborom Halasom.

10. decembar

Apsolventi Učiteljskog fakulteta sa profesorom Laslom Nemetom obišli su naš arhiv i depoe u kojima se nalazi arhivska građa. Zoltan Mesaroš, viši arhivista, upoznao je studente sa korišćenjem arhivske građe u cilju istraživanja.

Međuarhivska i institucionalna saradnja

26. januar

Sastanku predsedništva Društva arhivskih radnika Vojvodine prisustvovao je Zoran Veljanović, viši arhivista.

12. februar

Promociji osmog broja *Godišnjaka Istorijskog arhiva Grada Novog Sada* i *Zapisnika Proširenog saveta Grada Novog Sada za 1920/1921. godinu* u Muzeju grada Novog Sada prisustvovao je Zoran Veljanović, viši arhivista.

23. februar

Arhivisti Istorijskog arhiva Tatjana Segedinčev i Zoran Vukelić prisustvovali su sednicama Skupštine Arhivskog društva Srbije i sednici izborne Skupštine Arhivskog društva Srbije održane u Arhivu Jugoslavije u Beogradu.

11-13. mart

Po pozivu kolega iz Hrvatskog državnog arhiva, Stevan Mačković je prisustvovao konferenciji „Dani ICARUS-a” u Opatiji, u Hrvatskoj.

14-17. april

Stevan Mačković je prisustvovao trodnevnom arhivskom savetovanju u Radencima, u Sloveniji, gde je izložio svoj rad na temu „Iskustva sa E-istraživanjem u građi Istorijskog arhiva Subotica”.

28. april

Sastanak redakcije *Vodiča kroz arhivsku građu* održan je u Beogradu. Sastanku su prisustvovali Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev i Zoran Veljanović.

2. jun

Stevan Mačković je prisustvovao upoznavanju sa tehnikama digitalizacije u čongradskim arhivima u Hodmezovašarhelju, u Mađarskoj.

9. jun

Međunarodni dan arhiva obeležavao se u Državnom arhivu u Vukovaru, u Hrvatskoj. Naučnom skupu pod nazivom „Srijem u Prvom svjetskom ratu (1914-1918)” prisustvovali su Dijana Borenović, Stevan Mačković i Dejan Mrkić.

29. jun

Kao član redakcije časopisa osiječkog arhiva *Glasnik*, Stevan Mačković je prisustvovao sastanku.

6-7. jul

Godišnjoj konferenciji Društva mađarskih arhivista koja se održala u Gedelu, u Mađarskoj, prisustvovali su Stevan Mačković i Tibor Halas.

16-17. septembar

U Osijeku je održan Međunarodni naučni skup „Život i djelo prof. dr sci. Stjepana Sršana”. Skupu je prisustvovao Stevan Mačković sa referatom „Dr sci. Sršan i suradnja osječkog i subotičkog arhiva”.

22. septembar

Stručni nadzor nad radom Arhiva obavila je komisija iz Arhiva Vojvodine koju je predvodila Milena Popović Subić. Nadzor je izvršen nad svim oblastima rada koje Arhiv obavlja.

20. oktobar

Stevan Mačković je u ime Istorijskog arhiva Subotica primio „Zafalnicu za učešće u aktivnostima iz oblasti kulture i ostvarivanju plana i programa Bunjevačke matice”. Tom prilikom je Bunjevačka matica organizovala istorijsku tribinu povodom sto godina od smrti pop Paje Kujundžića.

28. oktobar

U Pečuju, u Mađarskoj, održan je Arhivski dan Baranjske županije na kojem su učestvovali predstavnici našeg arhiva Stevan Mačković i Robert Šimon.

20. novembar

Stevan Mačković je u prepodnevni satima sa predstavnicima grada i drugih kulturnih ustanova obišao Prvu kasarnu. Prva kasarna predstavlja jednu od mogućnosti da se u budućnosti depoi subotičkog arhiva jednoga dana nađu na jednom mestu.

U muzeju grada Makoa održana je konferencija i izložba Arhiva Čongradske županije, odeljenja u Makou, iz zbirke Janoša Gilice i Tamaša Halasa „Jubilej Lajoš Navai 2015-2016”. Konferenciji su prisustvovali Stevan Mačković i Robert Šimon.

2. decembar

Zoran Veljanović je prisustvovao sastanku redakcije edicije *Vodiča kroz arhivsku gradu Srbije* koji se održao u Arhivu Srbije u Beogradu.

14. decembar

Sastanku Organizacionog odbora Arhivskog društva Srbije u Arhivu Srbije prisustvovao je Stevan Mačković.

Tokom 2015. godine stručni radnici Arhiva objavljivali su svoje radove, studije i prikaze u više stručnih časopisa iz arhivistike i zavičajne historiografije, zatim su putem štampe, izložbi, radio i TV emisija (YU EKO televizija, Radio Subotica i dr.) popularisali arhivističku struku i davali informacije povodom raznih jubileja ili događaja koji su se zbivali.

Др Драго Његован

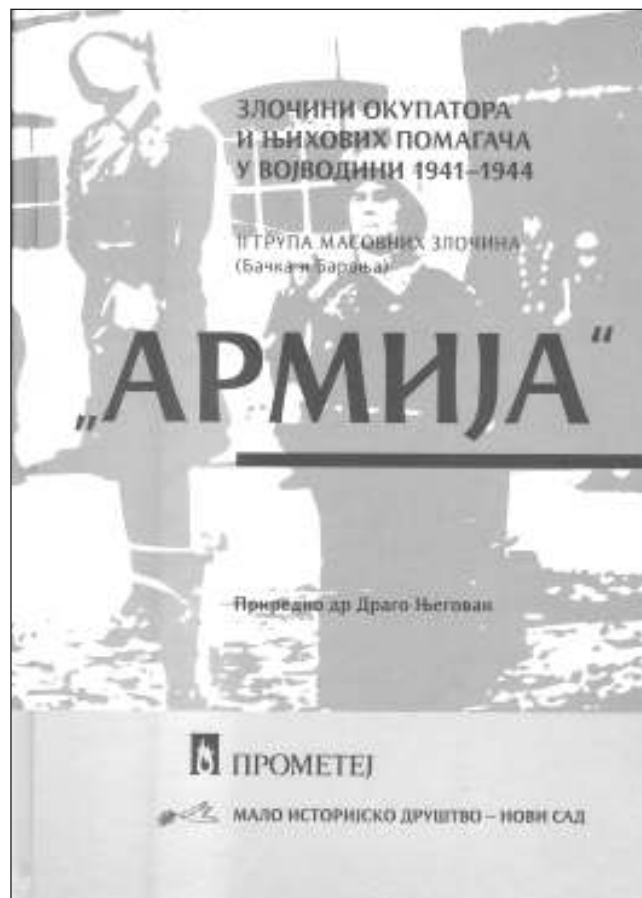
Армија, II група масовних злочина (Бачка и Барања)

Нови Сад: Прометеј: Мало историјско друштво, 2015.

„Чим је мађарско-фашистичка окупаторска војска дошла у Суботицу, са њом је дошла и полиција... Одмах по запоседнућу Суботице војска и полиција не мирују. Под војном управом наставља се прогон Срба и Јевреја. Врше се масовна хапшења, а жртве бивају одведене најпре у двориште Градске куће, где се налазила полиција. Жртве су биле већ у самом дворишту опкољене не само војницима, већ и полицајцима. Хапшења су вршиле полицијске патроле које је обично предводио ховедски официр. Ово је било прва три дана. Доцније хапшења и спровођење врше непосредно полицијски агенти.

У дворишту Градске куће жртве су преко целе ноћи остале под ведрим небом. Полицајци који су чували доведене жртве били су немилосрдни. Ударали су жртве кундацима и ногама где су стигли. Често пута би један полицајац жртву снажно кундаком ударио, услед чега би се она почела клатити и у том моменту би један други полицајац ударио кундаком. То је трајало тако дуго, док жртва услед изнемоглости не би пала на земљу”. Ово је део текста књиге *Армија*, осме у едицији „Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945” која доноси приређени елаборат Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини. Књига приређивача др Драге Његована¹ разјашњава II групу масовних злочина у Бачкој и Барањи коју су починиле јединице мађарске окупационе силе. Елаборат су израдили стручњаци Анкетне комисије за Бачку и Барању, те га под бројем 2119 предали Покрајинској комисији крајем 1945. године.² У елаборату под именом „Армија” прикупљена су сведочанства о масовним злочинима које су мађарске окупационе власти³ у време Другог светског рата починиле над родољубима Бачке и Барање. Назив „Армија” добила је по томе што је главно седиште и мучилиште било у згради која је између два светска рата била седиште команде I југословенске армије, данашње Команде гарнизона Нови Сад Вој-

ске Србије, која се налази на углу улица Дунавске и Жарка Васиљевића. Злочини су чињени на подручју целе окупационе зоне, али је централа била у Новом Саду све до ослобођења 1944. године.

Дело је веродостојан прилог у расветљавању чињеница о природи Другог светског рата који је у модерном човеку синоним за зло, незапамћено у историји постојања и битисања људског рода. Драгоцен је

¹ др Драго Његован, музејски саветник Музеја Војводине.

² Елаборат се чува у Музеју Војводине, Збирка историјских докумената.

³ Припадници Мађарске краљевске контрашпијунаже и Мађарског краљевског V/1 жандармеријског иследног пододсека.

документ о времену безумља и нечовечности када су идеје друштва креирали злочинци. Као такво, дело је права посланица за људе који истражују историју, допуњују спознаје о прошлости и понашању, и делању људи у њој. Наравно, Његованов текст је драгоцен и за сваког архивисту као могућ пример како прикупљена документација може да угледа светлост дана и тако постане сачувана за сва времена, што и јесте један од основних задатака архивистичке струке.

Армија је подељена у осам целина, редом: Увод, Самостална акција установе контрашпијунаже, V/1 жандармеријски иследни пододсек у Новом Саду, Природа рада установа контрашпијунаже и V/1

жандармеријског иследног пододсека у Новом Саду, Рад војних судова, Организација контроле над иследним установама, Жртве - оштећеници и штете, Одговорност и ратни злочинци.

Рецензију књиге издате у Новом Саду под знаком „Прометеја” и „Малог историјског друштва” из Новог Сада, 2015. године потписују проф. др Александар Касаш и проф. др Слободан Бјелица. Уредник издања је мр Жарко Димић, директор Архива САНУ⁴ у Сремским Карловцима.

Зоран Вукелић,
виши архивиста, Историјски архив Суботица

---

⁴ Скр. за Српска академија наука и уметности.

Rencsényi Hajnal Elvira

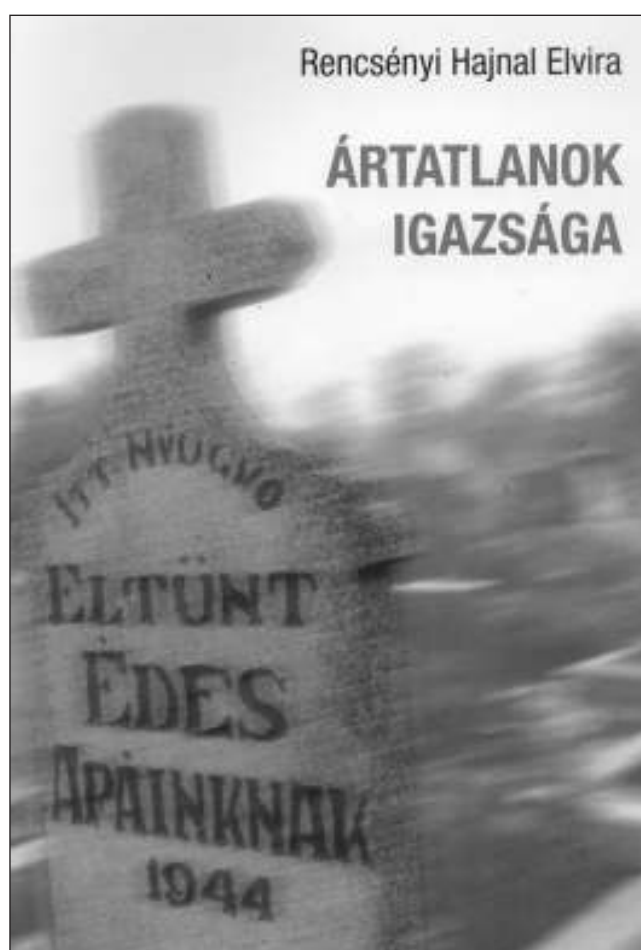
Istina o nevinim stradalima / Ártatlanok igazsága

Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest. 2014.

Autorka knjige je novinar, ali ovo nije njen prvi poduhvat koji se na neki način vezuje za viktimologiju.¹ Već u svojoj prvoj knjizi kaže da je rad veoma težak jer je prošlo više od 70 godina od kobnih događaja i da se teško mogu naći očevici događaja kada su naoružani partizani streljali veliki broj Mađara, od kojih je ogromna većina bila nevinna. Metod rada i koncepcija ovih knjiga su isti, jedino je zadatak postao teži kako su godine odmicale, a verovatno je ova druga knjiga kraća. Novinarka pronalazi sagovornike i o svakoj žrtvi prezentuje jedno svedočanstvo kao jednu celinu. Tako se ova knjiga može čitati i deo po deo. Jedna celina sadrži opis života i smrti pojedinca. Jedan opis obično je sastavljen od tri dela. U prvom se delu opisuje kako je osoba uhapšena ili se opisuje trenuci pre likvidacije. Autor pokušava da na osnovu svoje empatije i fantazije uvede čitaoca u momenat ubistva tako što se često postavlja u položaj streljane osobe. Čitajući o žrtvama i događajima koji su se desili, učestalo se primenjuju klišeji poput prolivene krvi i slično, nekad i sa mnogo naturalizama. U prvom delu često se daju neke smernice o životu, o porodičnom okruženju tj. o suštinskom delu života žrtve. Ipak, u drugom i u trećem delu opisa stradanja žrtava saznajemo i objektivnije podatke o pojedincima, o porodici, radu. Na kraju se u trećem delu daje kratak i relativno objektivna opis smrti žrtve, odnosno način na koji je ona poginula. Verovatno se u ovom delu iznose podaci koje je autor uspeo da sazna od potomaka žrtava ili od očevidaca, a koje ne spominje u knjizi.

Najupečatljiviji deo svih tekstova, koji zauzima i najviše prostora, jeste deo u kojem autor prikazuje događaj tako što sebe i svoja osećanja unosi u opis. U knjizi se ne može pročitati kada je tačno autorka razgovarala sa očevicima, niti ko su oni, šta su tačno govorili, kao ni šta je plod njene mašte kojom čitaocima želi da približi događaje. Skoro sve navedene žrtve su muškarci, osim žene Karolja Šejba. U opisima nastradalih obično se ističe da su vredni, da su dobri domaćini, da nisu načinili nikakvo zlo i da su ih iznenada uhapsili. U većini slučajeva navodi se da su mučeni u periodu od kada su uhapšeni do trenutka pogubljenja.

Autorka ne ulazi u razmatranje gde se i šta se dešavalo u „velikoj politici“, niti u to kako su politike država

navela pojedine počiniocima na zlo. Ona se uvek koncentriše na pojedinca, na osobu kojom se bavi. Ona ne brine o tome da bude objektivna. Ona je na strani žrtava. Za nju prava istina nije ona koja je napisana u tomovima knjiga, već ta intimna istorija koju ljudi nose u sebi. Iskaz o događajima i prikazane fotografije bude snažne emocije i u piscu i u osobi koja pokazuje stare slike i koja govori o prošlosti. Njen stav je jasan, ali, na svu sreću, danas istorijska nauka i te kako računa na sećanja pojedinaca koja

¹ Rencsényi Hajnal Elvira: Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány, Budapest 2013.

može da uklopi među mnogobrojne podatke sakupljene iz drugih izvora. Ipak, ova knjiga nije napisana tako da bi se mogla citirati u nekom naučnom radu jer iz nje ne saznajemo ko je i kako je došao do saznanja o kojem daje iskaz. Pojedine iskaze prate fotografije. One su interesantan deo knjige, ali autorka ne daje podatke kako su nastale i ko im je vlasnik. Tako se ni slike ne mogu staviti u širi kontekst. Knjiga je, pre svega, napisana da bi čitaoca odvela u subjektivno rekonstruisanu prošlost, u situaciju koja je tada bila aktuelna. Autorka, dakle, koristi postupak i način pisanja književnog stila.

U knjizi je prikazana tužna sudbina dvadeset devet pojedinaca, kao i stradanje gimnazijalaca. U jednom opisu reč je i o zajedničkoj smrti muža i žene. U odnosu na prvu knjigu, ova je dosta kraća, najverovatnije zbog težeg pronalazjenja svedoka. Opisi žrtava idu abecednim redom. One su većim delom iz šire okoline Subotice, ali ima i nekoliko izuzetaka. Autorka sudbinu pojedinaca opisuje tako da i kod čitalaca izazove emocije. Čini se da joj je to glavni cilj i da zbog toga sve žrtve prikazuje na slikovit način. Kod opisa pojedinih slučajeva ne zna se gde je tačno granica između podataka i empatijskog pristupa autorke. Ona piše kao da je očevidac, a nekad čak i iz ugla onoga ko je pretrpeo te događaje. Zbog ovakvog načina pisanja i zbog pokušaja empatijskog pristupa, pojedini slučajevi poprimaju oblik novele koja se loše završava. Autorka ne navodi imena osoba od kojih je došla do podataka, kao ni literaturu. Ipak, vidi se da je upoznata sa tim kako su se odvijala ubistva, da je razgovarala sa očevicima ili sa nekim članovima porodice stradalog i da je na osnovu toga mogla da zamisli položaj pojedinca u celovitoj slici. Takođe, vidi se da je u obzir uzela i neke ranije izdate knjige, ali ni njih ne navodi. Iako je autorka u rad i u istraživanje sudbina žrtava uložila trud, on se ne može naučno verifikovati zbog toga što ne navodi izvore.

Kada pročitamo knjigu, u nama ostaju živopisne slike stradanja koje je autorka prikazala na svojevrsan način. Setićemo se kako su ljudi bili vezani žicom, kako su samo jednu žrtvu iz Adorjana pronašli i sahranili na valjan način, kako su mlade ili srednjodobne muškarce odvodili,

kako su upadali u domove. U tekstu gde se opisuju pojedine žrtve više se puta ponavljaju ista dešavanja, a samim tim i isti opisi. Tipično je da se žrtve nisu plašile jer su mislile da ih niko neće zlostavljati pošto ni one nikoga nisu zlostavljale. Takođe je karakteristično da počinioci zločina upadaju u mirne, sređene domove. Tipične su i situacije kada partizani kundacima udaraju nevine žrtve ili kada ih tuku. Autorka više puta pokušava da prepriča proces ubijanja sa naturalističkim opisima, ali to ne doprinosi većoj autentičnosti dela. Naprotiv, ti opisi se javljaju kao više puta ponavljani klišeji. Knjiga na pojedinim mestima ima vrlo jezive eksplicitne opise zbog čega je ne bih preporučio maloletnim čitaocima.

Ova knjiga je između nauke i fantazije, napisana više kao literarno, nego naučno delo. Naučno potvrđene činjenice koriste se kako bi dale inspiraciju za novinarsko književno delo. U knjizi postoje interesantne fotografije, ali ni o njima nema tačnih podataka. Označeno je samo ko se ili šta se nalazi na fotografiji, ali ne i to kada i gde je ona nastala.

Autorka je najstrašniji zločin ostavila za kraj. I njega je opisala u relativno objektivnom stilu. Tih zlih dana, somborske gimnazijalce su povelili u berbu kukuruza. Tamo su ih smestili da odspavaju kako bi sledećeg dana od jutra počeli sa berbom. Međutim, tokom noći se pojavila jedna partizanska jedinica i poubijala razred gimnazijalaca i nastavnike koji su sa njima došli kako bi ih nadgledali. Velika je šteta što autorka nije dala tačnije podatke ni o ovome slučaju.

Sve u svemu, knjiga je više literarno delo koje je inspirisano tužnom istorijom regiona i tužnim kazivanjem onih sa kojima je autorka razgovarala. Knjiga na svoj empatični način nudi neku vrstu rekonstrukcije situacija i na veoma emotivan način želi da prikaže sudbinu nevino streljanih žrtava. Ova knjiga može da posluži u smislu da zainteresuje pojedince za tu temu koju će kasnije obraditi ili u naučnom, ili u književnom stilu. Takođe, stil pisanja je takav da budi emocije kod čitalaca.

dr Zoltan Mesaroš

Élettől az életig a holokauszton át / Život Jevreja u Subotici

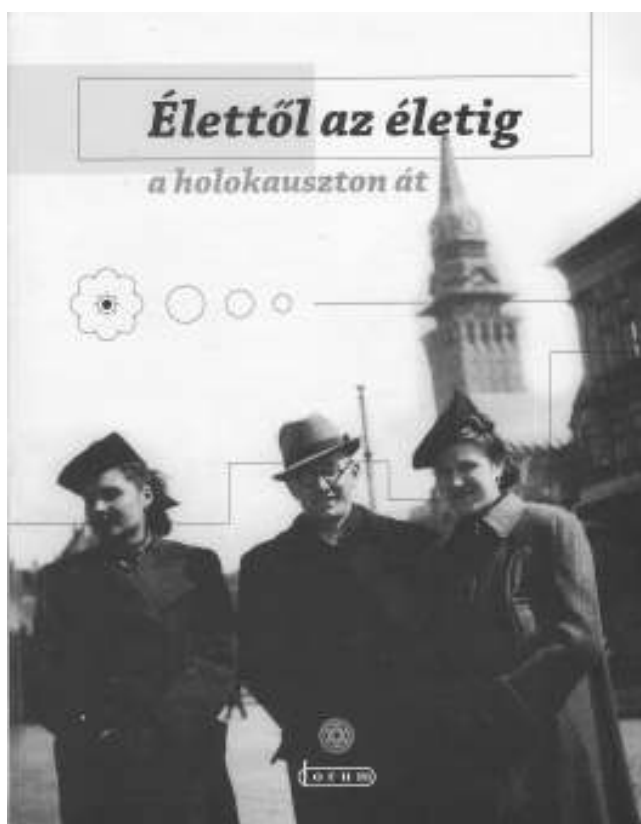
Forum Könyvkiadó, Újvidék, Szabadkai Zsidó Hitközség, Szabadka, 2015.

Velik je bio poduhvat da se sagleda istorija jevrejske zajednice u Subotici. Ona sadrži podatke o naseljavanju, o ulozi u izgradnji grada, o ulozi u industriji, trgovini, učinku u kulturni i stvaralaštvu.

Knjiga je relativno brzo smišljena i napisana. U tome su učestvovali razni autori koji su obrađivali njima blizak deo istorije Jevreja. Ovo je ujedno i vrlina i mana knjige. Vrlina je jer su pronađeni autori koji znaju najviše o pojedinim temama, a mana je ta što su stil i način pisanja raznoliki, pa se u knjizi ne vidi neki dublji uređivački pristup. Verovatno je urednica Agneš Ozer (Ózer Ágnes) poštovala ukus i stil svakog autora.

Ildiko Lovaš (Lovas Ildikó) daje literarni uvod koji u fokusu ima želju za životom koja je itekako suštinski deo života Jevreja, a i uopšte.

Atila Pejin (Pejin Attila) se već godinama bavi istorijom Jevreja u Vojvodini. Ipak, svom delu rada dao je skroman naslov „Prilozi o naseljavanju Jevreja u Bačkoj”. Svoj deo istorije započinje pominjanjem Senčanske bitke, posle koje je Bačka pripala Habzburškoj monarhiji. U Monarhiji je postojalo pravilo da samo prvorodeni može da osnuje porodicu u mestu u kojem se rodio. To je značilo da su ostali sinovi krenuli ne bi li našli mesto gde će ih primiti. Tako je nastala jedna posebna migracija koja je zahvatila čitavu imperiju. Za jevrejsko stanovništvo je bio interesantan Novi Sad tj. Petrovaradinski šanac, ali su se već oko 1743. godine počeli pojavljivati i u Subotici. Još se nisu naseljavali, nego su se zadržavali u gradu. Siromašni jevrejski trgovci su se pojavljivali u okolini grada, ali je grad 1775. godine sklopio i ugovore sa porodicama Heršl (Herschl) i Lebel (Löbl). Međutim, oni nisu mogli da kupuju nekretnine osim ako ih u tome nije podržavao dvor, za šta je bilo primera. Oko 1780. godine u gradu već ima 3–4 porodice koje su živele veoma siromašno i koje nisu htele da im se pridružuje još jevrejskih porodica jer bi im to otežavalo poslovanje. Ipak, gradsko veće je dalo mogućnost da se naseli ukupno dvanaest porodica. Autor publikuje i popis iz 1807. godine sa opaskom da se vidi da je većina Jevreja u Subotici češkog i moravskog porekla. Autor dalje prati kako su se proširila prava, ali i prostor Jevreja u državi i u Subotici. Godine 1848. Jevreji su podržavali slobodarske ideje Mađara. Postoje popisi na osnovu kojih se mogla napraviti tabela koju autor citira. Iz nje se vidi da porast jevrejskih građana nije bio brz i da je

njihov broj u različitim gradovima bio oko 1–2%, a u većim centrima malo veći (Novi Sad odskakače sa 6,9%).

Stanovništvo je prihvatilo Jevreje jer su se i oni trudili da budu prihvaćeni. Naučili su jezik države i društvene sredine. Hebrejski su koristili samo prilikom obreda, a njihovo karakteristično odevanje sve se više gubilo jer su preuzimali građanske manire. Većina ih nije bila bogata, ali su neki imali sreće, znanja i upornosti da postanu industrijalci i sudeonici među inteligencijom.

Autor narednog teksta je Mirko Grlica koji se fokusirao na položaj Jevreja u Subotici. Na početku ukazuje na to da je vrlo teško govoriti o jednoj zajednici u Subotici jer je život različitih zajednica veoma isprepleten. On naglašava da su postojale restriktivne mere prema Jevrejima i analizira zakone iz 18. veka koji se odnose na njih. Iz sledećih pasusa saznajemo kako se pozicija grada menjala

u imperiji i kako je došlo do toga da Subotica ima čak 165.000 katastarskih jutara zemlje. Druga karakteristika bila je da je u gradu stalno rastao broj Jevreja (što se može videti iz tabele koju je Pejin preuzeo i objavio). Autor prikazuje kako su razni preduzetnici napredovali u gradu, a najuspešniji su postali virilisti. Navode se i njihova imena. Do početka Prvog svetskog rata broj virilista se povećava na 14,8%.

Grlica navodi da su Jevreji bili pismeniji od ostalih i da su u gradu bili naseljeni na dosta malom prostoru, blizu centra, tako da su postali nosioci razvoja grada. Uz to su se i prilagođavali društvenoj sredini tako što su menjali prezimena. Međutim, sa krizom je i u Subotici rastao antisemitizam, to se nastavilo i u Kraljevini SHS, da bi za vreme okupacije dostigao vrhunac, s tim da su oduzeta prava građanima jevrejskog porekla. Najtužniji deo je kada su okupacione vlasti Jevreje prvo zatvorile u geto, a kasnije ih poslale u koncentracione logore.

Zoltan Devavari (Dévavári Zoltán) bavio se temom koja mu je najbližija, idejama i političkom mišlju Jevreja. On prikazuje procene kako se kretao broj Jevreja u raznim sferama života iz kojih vidimo da su više od polovine bili intelektualci. I nakon pripajanja delova Ugarske Kraljevini SHS, nastavio se antisemitizam. Subotički Jevreji su po kulturi bliži Mađarima, ali su vlasti Kraljevine SHS preduzele neke mere kako bi ih udaljili od Mađara. U školama se nisu mogli upisivati u mađarska odeljenja, a dešavalo se i da su hapsili značajne jevrejske građane i zatvarali ih sa kriminalcima. Neke porodice su proterali iz zemlje. Autor se bavi i ulogom Jevreja u organizovanju manjinske stranke, kao i promenama koje su se desile u rukovodstvu jevrejske verske opštine. Položaj Jevreja bio je složen jer su bili vezani za kulturu Mađara, ali su ih sa svih strana napadali antisemiti. U Kraljevini SHS približili su se i srpskoj kulturi, u školama su pohađali nastavu na srpskom jeziku. Za neke Jevreje rešenje je bilo da se isele u Izrael.

Direktor Istorijiskog arhiva Subotica, Stevan Mačković, dobar je poznavalac industrije i industrijalaca u Subotici. Godine 2004. publikovao je obimnu knjigu o ovoj temi, tako da je bilo prirodno da napiše deo knjige o ulozi Jevreja u industriji Subotice (Kiemelkedő zsidó gyárosok). Autor se odlučio da posle kratkog uvoda, u kojem je veoma koncizno opisao najvažnije podatke o značaju Jevreja u gradu, opiše delatnost najvažnijih jevrejskih porodica. Iz biografije Rafaela i Jožefa Hartmana ne vidi se samo sudbina pojedinaca, nego i udruživanje tri porodice kako bi trgovinom jajima i piletinom pokrile južni deo Ugarske. Kasnije se delokrug i značaj porodice povećavao, bili su među virilistima, posedovali su palatu i u gradu i na Paliću. Jožef Hartman je uspeo da izbegne ono najgore u Drugom svetskom ratu, ali mu je nova vlast konfiskovala svu imovinu, pa je otišao u Izrael, a trajno se naselio u Nemačkoj. Iz njihove fabrike je izrastao „29. novembar“.

Sledeći značajni pojedinci su Imre Rotman (Rothman Imre) i Bela Gajger (Geiger Béla) koji je promenio prezime u Gabor (Gábor). Bili su vlasnici livnice, a imetak su izgubili 1946. godine. Značajan pojedinac bio je Koloman Štajner (Steiner Kolomán) koji se takođe bavio obradom metala. Porodica Kop (Kopp): Šamuel (Sámuel), Marcel (Marcel) i Sigmund (Sigmund), doprinela je industriji grada proizvodnjom alkohola i konzerviranog voća. Porodica Ruf (Ruff): Mor (Mór), Jožef (József) i Adolf, osnovala je

fabriku i proizvodila slatkiše, a porodica Gingold se bavila proizvodnjom konzervirane ribe. Aleksandar Kohn (Kohn Sándor) uspešno je vodio fabriku za preradu kože.

Naredni deo knjige bavi se doprinosom jevrejskih autora litararnom stvaralaštvu Subotice. Napisale su ga Eva Hoža (Hózsza Éva) i Dora Hičik (Hicsik Dóra). Literarno stvaralaštvo ne može bez štampe i bez knjiga. Kao sakupljač knjiga izdvađa se Isidor Milko, urednik novina i jedan od najobrazovanijih Subotičana. O biblioteci Isidora Milka poseban pasus napisala je Žužana Kunkin. Sa druge strane, značajan je Ferenc Fenjveš, izdavač novina. U knjizi se spominje sijaset značajnih autora, među kojima su najpoznatiji Artur Munk i Ervin Sinko.

Olga Ninkov Kovačev pisala je o slikarstvu i vajarstvu Subotice. Dugačak pasus posvetila je Edeu Telču (Telcs Ede) i Henriku Acelu (Aczél Henrik). Zbog oskudnih podataka manje piše o Boriški (Spicer) Šinko (Sikó (Spicer) Boriska) i o Marcelu Fišeru (Fischer Marcell). Jedan pasus je posvećen i Klari Gereb (Geréb Klára). Holokaust je ostavio neizbrisive tragove. Mihalj Kara (Kara Mihály) je napustio grad, Đerd Bošan (Boschán György) i Nandor Glid (Gild Nándor) su nastavili sa radom. Glid je uspeo da grozote Drugog svetskog rata ulije u svoje skulpture. Autorka je za kraj ostavila Andraša Handu (Hangya András) koji se vratio figurativnom slikanju. Iako je veoma teško pisati o likovnom stvaralaštvu bez dobrih slika i kvalitetne štampe na specijalnom papiru, autorka nekolicinom dobro izabranih ilustracija uspeva da približi čitaocu sve o čemu piše.

Rudolf Klajn (Klein), arhitekta i veliki poznavalac sinagoga u Srednjoj Evropi, piše o subotičkoj sinagogi, o Gradskoj kući i paličkim građevinama. Autor piše da su postojale rasprave o secesiji, kao i to da je jevrejskim arhitektama veoma prijalo da koriste mađarsku varijantu secesije. O ovoj temi autor podrobnije govori, nego o subotičkoj secesiji. Subotička sinagoga, iako ne prva, bila je među prvim izgrađenim u tom stilu. Sa njom je u grad stigla mađarska secesija koja je svoj vrhunac doživela izgradnjom gradske kuće. Postojala je prepirka između bunjevačkog plemstva i liberalnih krugova. Autor dosta dugo opisuje dešavanja u vezi sa konkursom i kako je na kraju krst postavljen na toranj. Klajn kaže da je mađarska secesija bila „esperanto“ onih koji su živeli u Ugarskoj, da pokazuje želju jedne jevrejske zajednice da se integriše, a da su građevine plod onoga što misle o mađarskoj umetnosti.

Tibor Pekar (Pekár Tibor), poznavalac muzičke scene u Subotici, ukratko je prezentovao muzički život grada u prošlosti. Đerd Arnold (Arnold György) započeo je javni muzički život u Subotici, a prvi javni koncert održan je 1809. godine. Godine 1868. otvara se muzička škola u Subotici. Iako je Geza Čat (Csáth Géza) tvrdio da je Subotica zaostalo mesto, kasnije se radom Ferenc Gala (Gaal Ferenc) i u duhu vremena sve češće organizuju koncerti i javni nastupi. Na scenu potom stupa Erne Lanji (Lányi Ernő, rođen Langsfeld) koji je boravio u nekim značajnijim evropskim centrima. Iako je bio nemirnog duha i često se selio, mnogo toga je učinio za muzičku školu u pogledu organizovanja hora i muzičkog ansambla. Sam Lanji je pisao dela koja je sakupila Marta Kenjereš Kovač (Kenyeres Kovács Márta). Na osnovu njenog popisa saznajemo da je napisao blizu 200 različitih dela. Uz to se bavio poezijom, a pesme je pisao i na nemačkom jeziku. Gajger Mor (Geiger Mór) je takođe napisao oko

200 kompozicija. On je pisao operete obrađujući istorijske teme, ali nije uvek imao uspeha sa njima. Bio je značajan i kao izvođač dela. Brinuo je o tome da mu dela budu objavljena u štampanom obliku, tako da su njegovo ime i delo dospeli čak u Veliku Britaniju. Imre Kramer (Krámer Imre) je kao značajan violinista bio aktivan u međuratnom periodu. Kora Milko Pataki (Milkó Pataki Cora) bila je poznata klaviristkinja. Pored njih, bilo je i mnogo drugih istaknutih jevrejskih muzičara.

Za deo knjige koji se bavi literaturom subotičkih Jevreja izabran je tekst Boška Krstića iz knjige *Quasimodo*. Autor uz mnogo opisa i detalja na subjektivan način piše o svakidašnjim događajima. Piše o svom iskustvu sa Jevrejima sa kojima se sreo i sa kojima je bio u prijateljskim odnosima. Robert Kovač (Kovács Róbert) je napisao više kratkih i konciznih tekstova. Svi su interesantni, a meni se naročito sviđa to što kada autor piše o nečemu, dodaje i jevrejske izraze, tako da knjiga počinje da „govori” i na jevrejskom jeziku. Prvo opisuje jednu knjigu o kujanju, a potom govori o jevrejskom Omladinskom društvu za kulturu (Reisz – ifjúsági művészi egyesület). Piše o dobro-

tvorstvu i na kraju o jevrejskom groblju. U ovom je delu knjige dr Jožef Hajnal opisao jevrejsko žensko udruženje (A szabadkai izr. nőegylet története).

Na kraju knjige smeštene su privatne istorije pojedina naca koje je radeći intervju sakupila Žužana Farkaš (Farkas Zsuzsanna), koja je bila jedna od nosilaca čitavog projekta. Svoj doprinos dao je i Tibor Purger intervjuom iz SAD o porodici Klajn (Klein). Na samom kraju knjige nalazi se hronologija koju je sastavio Dragan Rokvić koji se intenzivno bavi istorijom grada i sastavljanjem hronologija.

Ova knjiga zasigurno nije potpuna, ali bolja od nje za sada ne postoji. Ona može da posluži za neki sistematičniji poduhvat. Neki njeni delovi (poput studija) u potpunosti su naučno napisani, a drugi delovi (ne manje vredni) napisani su iz aspekta pojedinaca. Danas u gradu živi veoma malo Jevreja, međutim, neka velika dela ostala su u gradu da podsećaju na njih isto kao što je i Subotica ostala u sećanju mnogih Jevreja.

dr Zoltan Mesaroš

Halbrohr József

Élettörténetem / Moj život

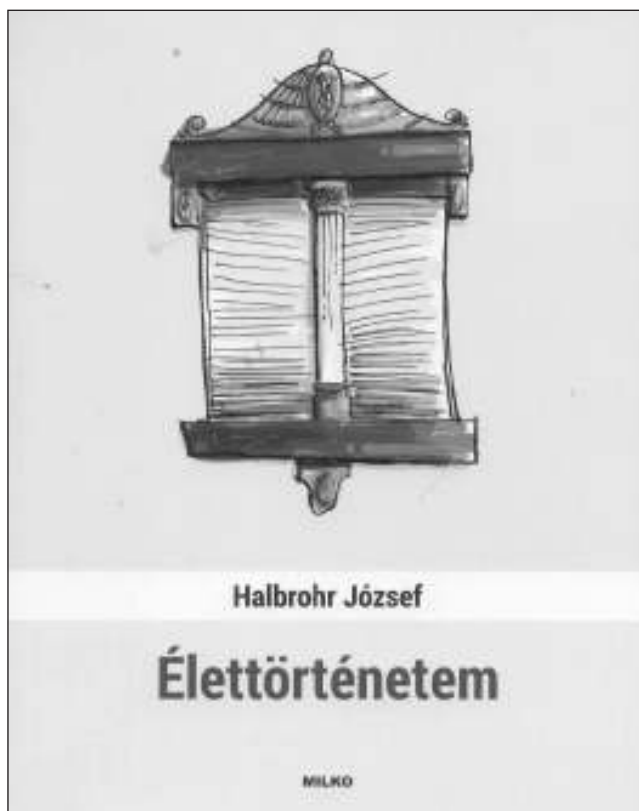
Milko, 2015.

U jevrejskoj tradiciji postoji zapovest: „ispričaj svojim sinovima”. Jožef Halbror je to i učinio, ali u pismenoj formi i na način koji vredi izdati i pročitati. Već se na prvi pogled vidi da je knjiga brižljivo uređivana. Knjiga je interesantna i zbog toga što je porodica Halbror u ekonomskom smislu bila jedna od značajnijih porodica u gradu. Jedan od članova porodice, Adolf Halbror, bio je prvi virilista (osoba koja je platila najveći porez) u jednom vremenskom periodu. Knjiga je zanimljiva i zbog toga što pokazuje da ova porodica, kao deo jevrejske zajednice, građanski veoma svesno razmišlja o novcu, kamatama, robi, rentama i sl. Interesantno je da kada autor spominje neku količinu novca, uvek spominje i to šta se za taj novac u tom momentu moglo kupiti. Iz ove knjige se iz jednog posebnog ugla može pratiti istorija grada, pa i šire. Interesantan je pragmatičan odnos i prema državi i prema članovima porodice. Sudbina Jožefa Halbrora nije tipična sudbina Jevrejina, ali nije ni jako retka. Naime, on se bavio intenzivnom poljoprivredom, što je značilo da je vezan za zemlju i oranice, a to nije bilo karakteristično za Jevreje. On, takođe, uspeva da izbegne holokaust, za razliku od članova svoje šire porodice.

U knjizi ima dosta citata, većim delom novinskih, čiji je izvor naznačen. Takođe, u knjizi se na pravim mestima pojavljuju slike iz porodične zbirke na kojima se vide članovi porodice, majur, radovi na zemlji, grad, nacrti, od kojih je nekoliko i iz Istorijskog arhiva Subotica. Njihov izvor je dat na kraju knjige. Slike čine dobar deo knjige, te ih je vredno pogledati i obratiti pažnju na njih.

Interesantno je i to da autor veoma retko spominje uobičajene floskule poput reči fašisti ili komunisti. U svom opisu uvek spominje odgovornu osobu i njenu pripadnost određenim organizacijama. Tako ćemo u knjizi pročitati kako je pripadnik njilaša ubio starog čoveka koji nije mogao da ide tempom kolone koju su vodili ili da mu je ruski vojnik oduzeo neke stvari kada je sa ostalima upao u njegovu kuću. Kada pominje članove porodice, prijatelje i poznanike koji su stradali u nekom logoru, on bez suvišnih komentara navodi samo ime logora. Mislim da je i autor znao da su činjenice poražavajuće, a da nije potrebno neka retorika koja bi se pilepila činjenicama.

Jožef Halbror se još tokom univerzitetskih dana zainteresovao za pisanje memoara pošto se u Haleu (Halle) od studenata tražilo da pre dobijanja diplome napišu kratku

istoriju života (Lebenslauf). Tako je on počeo da se interesuje za svoje porodično stablo i da sakuplja dokumente. Za vreme deportacije Jevreja, sve što je do tada pronašao poverio je javnom beležniku kako bi mu poslužilo u vreme kada odluči da napiše svoje memoare. Memoare je počeo da piše 1968. godine kada je imao 73 godine.

Poreklo, detinjstvo, škola

Autor na početku knjige daje potpuno precizne podatke o svom rođenju i obrezivanju koji se mogu dokumentovati, ali prenosi i priču svoje majke o svom rođenju. Zatim nastavlja sa rodnom kućom koja se nalazila na prostoru današnjeg Radijalnog puta i koju su prodali pošto je njegova majka želela da stanuje na korzou. Plan ove kuće je prikazan u knjizi. Autor sve svoje tvrdnje

veoma brižljivo dokumentuje od početka do kraja knjige. Takođe, urednik knjige koristi dvadesetak publikacija o Subotici radi još bolje utemeljenosti.

Halbror svoje izlaganje nastavlja pričom o tome kako su mu baba i deda stigli na Bikovo (mađ. Békova). Pišući o svom detinjstvu, on dodaje još neke detalje o tome kako su se klizali na ledu ili kako je porodica pojela srndača, a kako je vuk pojeo ovce. Njegovi preci su se dobro organizovano bavili zemljoradnjom tako što su zemlju uzimali u rentu na više godina od plemića koji je nisu znali obrađivati, a koji su kao vlasnici mogli pristojno da žive od izdavanja svojih oranica.

Iz opisa detinjstva saznajemo da Jožef kao dete nije bio najbolji učenik, a nije bio dobar ni u vladanju, pa je često bio kažnjavan palicom i po ruci i po turu. Kasnije je u gimnaziji imao konflikt čak i sa jednim nastavnikom kojeg nije hteo da pozdravi i koji mu je zbog toga udario šamar ispred sinagoge. Jožef je tako sa još dvojicom đaka odlučio da u znak odmazde pocepaju dnevnik. Za divno čudo, zbog toga nije dobio kaznu. Njegov otac je isplatio troškove nakon što je rabinu priznao šta je učinio. U porodici su mnogo pažnje posvetili učenju. U kući su uvek imali poslužiteljku, Nemicu iz Beča, koja je uz poslove koje je obavljala i komunicirala sa decom na nemačkom jeziku. Deca su imala i korepetitore iz pojedinih predmeta.

U tom periodu otac mu je uspešno poslovao na Bikovu sa 70 krava i 500 litara proizvedenog mleka dnevno. Majur je nazvao Majur Ida po njegovoj majci (Idamajor). Autor navodi i klijente, odnosno kome su i koliko su mleka prodavali. Pored proizvodnje mleka, bavili su se proizvodnjom žitarica i tovljenjem svinja. Međutim, život nije bio lak. Događalo se da su im krali stočnu hranu, da su spalili objekat za svinje i svinje u njemu, a postojao je i antisemitizam u Subotici, pa su vrlo rado objavljivali vesti koje nisu išle u prilog Halbroru, najvećem virilisti u gradu.

Jožef Halbror je u nastavku školovanja bio među najboljima u Školi za trgovinu i ta mu se škola svidela. Iz ovog perioda autor se sećao mnoštva detalja. Dao je opis stanja u zemlji, spektakla kada je stao voz sa ostacima Ferenc Rakocija i tom prilikom Kalman Sel držao govor, što mu je brat zapisao brzopisom koji je uspeo da unovči, ali je uz to dobio i opomenu iz gimnazije od Arpada Kostolanjija.

Studije, početak Prvog svetskog rata i podela Ugarske

Jožef je hteo da zajedno sa bratom Morom studira agronomiju u Mađarovaru (Magyaróvár), ali pošto Mora nisu primili, obojica su otišla u Hohenajm (Hohenheim). Brzo su se uhodali što se tiče nemačkog jezika i studije su nastavili u Haleu. Interesantno je da su u Haleu videli posledice atentata u Sarajevu, gde su posle dospeća vesti nastale demonstracije. Kada je uspešno okončao studije, počele su ratne godine. Kod kuće ga je očekivala regrutacija. Postao je oficir nižeg ranga. Autor o svemu tome piše na subjektivan način. Nije žurio da stigne na front, ali to nije mogao ni da izbegne. Iskusio je ofanzivu Brusilov nakon koje je pao u zarobljeništvo. Kao zarobljenik je prešao dugačak put. Doživeo je pad rublje, a pošto nije dobijao vesti o ocu, zabrinuo se i pobegao iz ropstva tako što je nabavio propusnu kartu. Posle dugog putovanja saznao je da su mu slatne bile ispravne. Njegov otac je umro.

Prilikom sahrane dobio je velike počasti, kako je u to vreme i priličilo prvom virilisti u gradu. Takođe, Jožef je izgubio i starijeg brata Janoša koji je dobio hitac u glavu na srpskom frontu.

Osmi puk izvršio je pretres njegovog slučaja o zarobljeništvu i povratku, procenili su da je u svemu pravilno postupao i da će dobiti viši rang ako se vrati na front. Dotle je predavao kao iskusni vojnik za podoficire. Ipak, kada je saznao da se sprema slanje vojske na italijanski front, javio je da je bolestan, pa je tako stigao do Budimpešte zbog problema s plućima, a tamo su tada već počele demonstracije. Kada je čuo pucnjavu, odmah se vratio kući bez ikakvih papira, a u vozu su ga postavili za komesara Tavankuta. Međutim, kasnije se nije bavio tim poslom, nego porodičnim imanjem. Želja mu je bila da imanje ostane celovito i da se dobit deli, ali se braća i majka nisu složili sa tim, te se imanje podelilo. Podela je donela velike nesporazume, čak i sudske parnice. Faze deobe imovine i parnice autor detaljno opisuje. U to vreme je i Ugarska podeljena. Na kraju su se porodični odnosi toliko iskomplikovali, da je Jožef kontakte sa braćom i majkom sveo na minimum i krenuo svojim putem. Njegova braća nisu bili uspešni poslovni ljudi, tako da se njihov deo porodičnog imanja istopio. Jožef je bio spretan i svojim radom je stekao i imetak i ugled. Imao je autoritet u gradu i šire. On opisuje šta mu je značilo to što je Hitler bio sve popularniji, kao i da su u Mađarskoj doneti antisemitski zakoni. Piše i o napadu na Jugoslaviju. Interesantno je da za Hortija kaže da je umanjivao značaj zakona o Jevrejima tako što ti zakoni nisu sprovedeni. U međuratnom periodu dosta je putovao ne bi li sebi našao ženu.

Dešavanja u Drugom svetskom ratu

Posle napada na Jugoslaviju Jožef je pretrpeo velike poteškoće. Najboljeg konja mu je uzeo jugoslovenski oficir, a mađarske vlasti su ga odvele u zatvor gde je čuo pucnjavu nakon koje su nastradale žrtve sahranili blizu Kaponje. Okupacione vlasti su na različite načine pokušavale da dođu do novca imućnih Jevreja. Neke su zatvarali da bi ih iz zatvora pustili za veliku sumu, a sa nekima su ovaj postupak ponavljali.

Autor se seća i toga da su subotički mladići spalili žito, pa su zbog toga obešeni. Tako spominje i sina rabina Mikloša Geršona i dr Adolfa Singera. Autor se seća i groznih dana 1942. godine kada su okupacione vlasti poubijale Jevreje i Srbe. On je dan pre racije bio u Novom Sadu, a kada je čuo šta se desilo, odmah je oputovao u Budimpeštu. Interesantno je da je po njegovoj proceni u Novom Sadu bilo 2000 žrtava, među kojima 1200 Jevreja i 800 Srba. Zanimljivo je i da autor tvrdi da su u Bečeju od 100 Jevreja njih 90 ubili tako što ih nisu usmrtili hicem u potiljak, već su ih žive ubacili pod led. U Žablju su ubili 300 Srba, a među njima i porodicu, ženu i troje dece Jožefa Grosa koji je nakon što se vratio iz rata, gde je bio prinudni radnik, bio i dželat koji je obesio počinioce.

Pošto je autor pretpostavljao da dolaze jako teški dani, potražio je najstarijeg Halbrora u široj porodici i od njega saznao detalje o familiji. On je kasnije ubijen u Aušvicu. Jožef je napisao svoj testament i ostavio ga javnom beležniku dr Jožefu Mamužiću.

Autor je 1942. godine upoznao jednu ženu koju je ubrzo oženio. Njihovi prvi bračni dani tekli su u izobilju. Živeli su u hotelima, a ponovo su se zbližili sa Jožefovom

majkom i bratom Morom. Antisemitizam je tokom rata bio sve jači i delom je bio motivisan time da bi se jevrejska imovina podelila. Autor je već tada mislio da će se nakon jevrejske imovine uzeti imovina drugih velikaša, ali i crkvena imovina. To su uviđali pametniji velikaši i crkvenjaci, ali se u mađarskom parlamentu koristio žestok, a ne racionalan jezik. Iako je situacija postala sve lošija, Jožef Halbror je imao čemu da se raduje jer mu se rodila ćerka početkom 1944. godine.

Ubrzo su došli još teži dani, u Subotici je otvoren geto. Jožef Halbror je deo svog imetka poverio ljudima kojima je verovao i koji su mu ga i sačuvali. On kaže da je prokletstvo Jevreja bilo u imovini jer je se nisu mogli osloboditi, zbog čega su ih lako mogli pronaći i odvesti u koncentracione logore. Inače, autor kod opisa susreta sa nekim osobama uvek dodaje da li su se vratili živi. Svoju majku je poslao u Budimpeštu.

Nakon toga, dospao je u radnu brigadu gde je vešto koristio to što je u Prvom svetskom ratu bio niži oficir i to što je uvek imao novca i poznanstva. U trenutku koji je smatrao opasnim, iskoristio je priliku i pobjegao iz svog puka za prinudni rad. Na kreativan način se sakrivao u Budimpešti tako što je posećivao kupališta. Ipak, i tako je uhvaćen, ali je imao ideju kako da pobjegne. Na kraju se predao Sovjetima, ali je i njih napustio u pogodnom trenutku da bi stigao u svoju Suboticu.

Subotica posle Drugog svetskog rata

U Subotici je Jožef Halbror posle velikih gubitaka ponovo počeo da vodi svoje imanje. Želja mu je bila da ode u Izrael, ali su mu pokrali zakopana blaga (zlato i dragocenosti), te nije imao sredstava da otputuje. Kasnije nije hteo jer se nije osećao mladim da bi sve počeo iz početka. Rad na njegovom imanju nije mogao dugo da potraje zbog državne politike prema velikim posednicima. Tako je država postepeno oduzimala sve što je imao. Iako taj deo ne izlaže detaljno, Jožef spominje da su ga loše tre-

tirali oni kojima je ranije pomagao i od kojih je očekivao zahvalnost. Verovatno je bio jako ogorčen, ali ga nisu ponele emocije. O svemu tome piše jednostavno i bez mržnje, u šturom i nepristrasnom stilu. U ovakvim okolnostima, koristio je svoj zdrav razum da bi spasio ono što se moglo spasiti. Pošto je prodao bonove koje je dobio za proizvode, osudili su ga i prebacili u Kničanin, gde je bio radnik na iskopavanju zemlje, a kasnije je radio kao drvoseča.

Kada se vratio iz zatvora, postalo mu je jasno da sam ne može da vodi svoje imanje i teškog srca je odlučio da stupi u zadrugu „Udarnik“, ali mu to nije donelo ništa. U njegov stan su naselili nepoznate porodice, a on je sa svojom porodicom živio u štali koju su pretvorili u stan. Kada su se delile namirnice, ništa nisu dobijali jer „nisu radnici“. Zbog toga su polako prodavali preostale delove pokretne imovine i postepeno postajali paori. Jožef se iz ovog slučaja izvukao tako što se zaposlio kao agronom i što je za taj posao dobijao redovnu platu.

Autorova ostarela majka ostala je u Mađarskoj. Pošto je odnos Mađarske i Jugoslavije bio loš, kada je umrla 1950. godine, on nije mogao da ode na sahranu. Tek je 1962. godine posetio njen grob. Pedesetih godina prošlog veka Halbror je vodio parnice kako bi mu vratili porodičnu kuću u Subotici i uspeo je u tome. Na kraju knjige on navodi sudbine svojih rodaka, piše kako su neki otišli u daleke zemlje i kako je porodica, ponovo oporavljajući se, dobijala nove članove.

Ova knjiga je izvanredan životopis. Po mom mišljenju, jedina mana je ta što urednik nije dao podnaslove tekstu, ali je koncepcija izdanja bila takva da se autorov koncept ne menja. Tekst je kratak, jasan i umeren. Vredi da se sa njim upozna svaki Subotičanin kojeg interesuje istorija grada. Svakako, knjiga je interesantna i za one koji vole istoriju iz ugla pojedinaca, kao i za čitaoce koje interesuje 20. vek.

dr Zoltan Mesaroš

ljubljenika u sport, te „Bačkihih” veterana i njihovih potomaka.

Izložba se sastojala od tri segmenta: štampani panoi, zatim arhivska građa, monografije i sportska memorabilia izložena u staklenim vitrinama, te prikazivanje dokumentarnog filma iz 1926. godine, snimljenog na stadionu kraj „Somborske kapije”.

Deset štampanih panoa grafički je oblikovano tako da svojim sadržajem, ali i likovno dočaraju atmosferu vremena u koje nas ova izložba vraća. Stare fotografije iz Zbirke fotografija⁴ Istorijskog arhiva Subotica, izbor dokumenata iz međuratne klupske arhive i ilustracije prate tekst koji opisuje građu i vodi posmatrača kroz zlatni period istorije fudbalskog kluba „Bačka” iz Subotice.

U deset staklenih vitrina izloženi su: stare fotografije na kojima su „Bačkini” fudbaleri i prizori sa fudbalskih utakmica, zatim prepiska sa drugim klubovima gde se ističu zaglavljia na kojima su grbovi i imena ondašnjih jugoslovenskih klubova najvišeg ranga, vrlo lepo dizajnirane pozivnice na klupske proslave i balove, sportska štampa iz međuratnog perioda, plakati,⁵ nacrti za izgradnju stadiona⁶, monografije i literatura izdavana povodom prošlih jubileja⁷, koja je za ovu priliku izdvojena iz bibliotečkog fonda Istorijskog arhiva, značke iz proteklih 115 godina, a tu su i neke „relikvije” poput, recimo - grba sa dresa iz tridesetih godina.

Treći segment izložbe čini prikazivanje filma Alek-

sandra Lifke iz 1926. godine, u kojem su posetioci mogli da gledaju proslavu jubileja „Bačke” (25 godina) kada je na tada novom stadionu odigran fudbalski turnir.

Cilj izložbe

Fond broj 40 Istorijskog arhiva Subotica sadrži arhivu „Jugoslovenskog atletskog kluba Bačka” nastalu 1901–1957. godine koja predstavlja istorijsku, a isto tako i sentimentalnu vrednost svim Subotičanima. U širim okvirima, to je građa koja ima atraktivnost za istraživače istorije fudbala i sve ljubitelje sporta jer osim dokumenata koji svedoče o radu ovog kluba, otkriva i detalje o drugim klubovima iz cele Jugoslavije, o fudbalskom savezu, igračima, takmičenju.

Sportska literatura i monografije obrađivali su u prošlosti uglavnom događaje sa terena, što je i suština sporta. Zato je fokus ove izložbe bio na izgradnji stadiona na „Somborskoj kapiji” koji 2016. godine slavi 90. rođendan, kao i na zanimljivostima koje su pratile rad sportskog društva u periodu 1920–1941. Reč je o veoma interesantnim detaljima koji pričaju zanimljivu priču o jednom vremenu kada je fudbal bio mlad, o jednom društvu, politici i strasti koja je tada, kao i danas, bila neizbežni pratilac ovog sporta.

Stevan Mačković

⁴ IAS, F. 180, Zbirka fotografija, 1862– . U ovoj Zbirci se nalaze i fotografije koje su nastale radom „Kulturno-propagandnog centra”, a potom „Radničkog univerziteta” u Subotici u okviru foto-sekcije (1962–1985). Foto-reporteri bili su Viktorija Vojnić Purčar, Aleksandar Sedlak, Nimrod Nemet i Toma Marjanović.

⁵ Među sačuvanom građom u fondu br. 40 nalaze se i plakati koji najavljuju utakmice, takmičenja, turnire i klupske zabave. Osim grafičkih rešenja koja su interesantna publici, ovi plakati su svedočanstvo o starim jugoslovenskim fudbalskim klubovima koji su većinom rasformirani u proleće 1945. godine.

⁶ IAS, F. 47. 1686. odl. 1415/1925.

⁷ Fudbalski klub „Bačka” za sobom ima nekoliko jubilarnih monografija i publikacija. Osim toga, ovo sportsko društvo je između dva rata izdavalo i svoje novine (*Športski list*). Sačuvana je i druga predratna sportska štampa – časopisi i almanasi.

Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/1 i XVIII/2

i Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica sveska I na mađarskom jeziku

A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kalauza I. kötet

Vodiči kroz arhivsku građu arhiva predstavljaju najobuhvatnije naučno-informativno sredstvo opšteg tipa čije su osnovne jedinice za obradu fondovi i zbirke. Oni se izrađuju u cilju što bržeg snalaženja korisnika-istraživača arhivske građe u postojećem fondusu ustanove.

Istorijski arhiv Subotica je svoj prvi Vodič izdao daleke 1970. godine u okviru edicije *Naučno-obaveštajna sredstva o arhivskoj građi u arhivima Vojvodine* kada su predstavljena 143 fonda i zbirke,¹ a drugi 1977. godine kada je dat opis 191 fonda.² Budući da se stanje arhivskog materijala u arhivima i kvantitativno i kvalitativno iz godine u godinu menja, prirodno je da su ovi vodiči postali zastareli i nepogodni za prezentovanje postojeće arhivske građe. Stoga je redakcija Vodiča kroz arhivsku građu Srbije 26. decembra 2002. godine donela *Uputstvo za izradu Vodiča kroz arhivsku građu Srbije*. Sastavni delovi ovog *Uputstva* su uputstva za arhive na užoj teritoriji Srbije i Vojvo-

dine. Izmene u uputstvima izvršene 20. juna 2007. godine na osnovu člana 20. Pravilnika o radu redakcije Vodiča kroz arhivsku građu Srbije sadržane su u *Uputstvu za izradu Vodiča kroz arhivske fondove za arhive u Vojvodini*.

Prvu novu svesku Vodiča kroz arhivske fondove Istorijski arhiv Subotica izdao je 2012, a drugu 2016. godine. Obe publikacije su izrađene u okviru edicije *Vodič kroz arhivsku građu Srbije/Vodič kroz arhivske fondove za arhive u Vojvodini, Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica - XVIII/1 i XVIII/2*. Prva sveska obuhvata opis 220 fondova i zbirki, a druga 270 opisa. Obe sveske Vodiča pisane su u skladu sa gorenavedenim uputstvima za izradu vodiča.

Od ukupno 521 fonda koji se trenutno čuva u Arhivu, ove dve sveske Vodiča obuhvataju fondove i zbirke Istorijskog arhiva Subotica od broja 1 do broja 491 iz Registra

¹ Naučno-obaveštajna sredstva o arhivskoj građi u arhivima Vojvodine, Sveska 1. Istorijski arhiv Subotica, E. Vojnović, G. Ulmer, M. Dimitrijević, T. Buljovčić, *Vodič kroz arhivske fondove*, Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci 1970.

² *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ. 3 - SAP Vojvodina*, glavni i odgovorni urednik Sredoje Lalić, Savez Društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd, 1977.

fondova Arhiva. Osnovna poglavlja publikacije su sledeća:

- Predgovor koji se sastoji od Uvoda, Istorijata Istorijaskog arhiva, Arhivske građe, Napomene korisniku i Spiska skraćenica

- Fondovi, porodični i lični fondovi i zbirke
- Popis fondova po klasifikacionoj shemi
- Imenski registar
- Geografski registar.

Opis svakog pojedinačnog fonda sadrži podatke o količini, jeziku, stanju i sadržaju arhivske građe, o postojećim informativnim sredstvima koja omogućuju lako snalaženje prilikom istraživanja, istorijat stvaraoća fonda, kao i istorijat samog fonda.

Glavni i odgovorni urednik cele edicije je direktor Arhiva Srbije, odgovorni urednik je direktor arhiva koji je njegov izdavač, u ovom slučaju direktor Istorijaskog arhiva Subotica Stevan Mačković, priređivački odbor sačinjavaju arhivisti-autori opisa fondova koji su u ovim sveskama predstavljeni: Zolna Matijević (69 fondova), Sanela Pletkosić (89 fondova), Smilja Prodanović (2 fonda), Tatjana Segedinčev (111 fondova), Zoran Veljanović (121 fond) i Zoran Vukelić (99 fondova). Predgovor, Istorijat Istorijaskog arhiva Subotica, poglavlja Arhivska građa, Napomena korisniku, Klasifikaciona shema i Imenski registar sastavila je Tatjana Segedinčev, geografski registar za obe sveske i Predgovor II sveske Vodiča sačinio je Zoran Veljanović dok je izrada imenskog registra II sveske Vodiča i lektorisanje celokupnog teksta obe sveske Vodiča delo Dijane Borenović.

Pored I i II sveske Vodiča kroz arhivske fondove Istorijaskog arhiva Subotica, Arhiv je 2016. godine izdao i prevod I sveske Vodiča na mađarski jezik – *A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kalauza I. kötet*. Prevođenje i izdavanje ove publikacije omogućio je Nacionalni fond za kulturu Republike Mađarske (Nemzeti Kulturális Alap). Odgovorni urednik je direktor Istorijaskog arhiva Subotica Stevan Mačković, urednici su Tatjana Segedinčev i Zoran Veljanović. Prevodioci su Tibor Halas–arhivista, Zolna Matijević–arhivska savetnica i dr Zoltan Mesaroš–arhivski savetnik. Lektorisanje i korektura poverena je Eržebet Apro, arhivskoj savetnici u penziji Istorijaskog arhiva Bač-Kiškun županije u Kečkemetu. Formalne i sadržajne karakteristike koje su predstavljene za I i II svesku Vodiča

kroz arhivske fondove na srpskom jeziku važe uz ovu svesku Vodiča na mađarskom jeziku.

Ideja da se prevede Vodič kroz arhivsku građu Istorijaskog arhiva Subotica proistekla je iz činjenice da je arhivska građa usled njegove državne pripadnosti u određenim istorijskim periodima, velikim delom na mađarskom jeziku. Regionalna saradnja između kulturnih institucija sa Mađarskom uspešno se odvija u svakom pogledu, te se Arhivu u Subotici obraća veliki broj istraživača iz Mađarske u cilju istraživanja regionalne istorije. Nedostatak informativnih sredstava na stranom jeziku uveliko otežava rad sa stranim istraživačima, tako da je potreba za informativnim sredstvom na mađarskom jeziku sve više dobijala potvrdu i doprinela konačnoj odluci da se pristupi prevođenju Vodiča na mađarski jezik.

Na teritoriji Vojvodine ovo je prvi Vodič kroz arhivske fondove jednog arhiva koji je u celosti preveden na mađarski jezik. Ištvan Fodor i Eržebet Apro su 2008. godine napisali rad o fondovima mađarske provenijencije na teritoriji Vojvodine do 1918. godine.³ Publikacija se, međutim, odnosi na celu Vojvodinu i ne sadrži kompletne podatke za svaki fond pojedinog arhiva. Prevod II sveske Vodiča Istorijaskog arhiva Subotica za sada je pristupačan samo u digitalizovanoj formi i nadamo se njegovom skorom objavljivanju i u pisanoj formi. Na taj bi način podaci celokupnog arhivskog materijala Istorijaskog arhiva Subotica u svakom pogledu bili pristupačni javnosti i na mađarskom jeziku.

Obe sveske Vodiča kroz arhivske fondove Istorijaskog arhiva Subotica na srpskom jeziku i Vodiča na mađarskom jeziku (*A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári Kalauza*) postavljeni su i na sajtu Istorijaskog arhiva Subotica dok je Vodič na mađarskom jeziku I i II postavljen i na portalu hungaricana.hu/pályázati_beszámolóok.

Za kraj bih napomenula da su ove publikacije sveobuhvatno informativno sredstvo od ključnog značaja kako za Arhiv, tako i za sve one koje će u potrazi za podacima o prošlosti Subotice i okoline put dovesti u Istorijaski arhiv Subotica. Preporučujem ih svima koji se u cilju istraživanja brzo i efikasno žele informisati o postojećoj arhivskoj građi u našoj ustanovi.

Zolna Matijević,
arhivska savetnica, Istorijaski arhiv Subotica

³ Fodor István–Apro Erzsébet, *A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig*, Budapest, 2008.

Dragutin Miljković

Banja Palić – Palicsfürdő 1845–1963

Subotica / Szabadka, 2015.

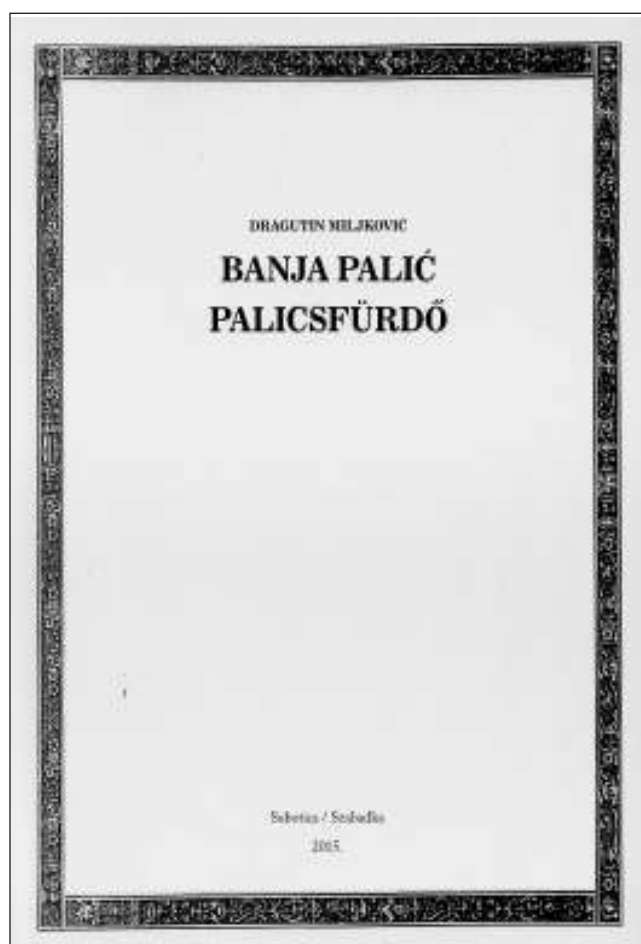
Povodom 170 godina turističke tradicije Palića, 2015. godine objavljena je knjiga Dragutina Miljkovića *Banja Palić – Palicsfürdő 1845–1963* sa paralelnim tekstom na srpskom i na mađarskom jeziku. Knjiga je nastala kao rezultat višegodišnjeg rada na prikupljanju i sređivanju građe o turističkoj prošlosti banje Palić, a sve u cilju očuvanja od zaborava i negovanja tog nasleđa. Sama knjiga sastoji se iz tri dela. U prvom delu, pod naslovom „Stubovi paličke banje”, autor opisuje prirodne blagodeti tj. jezero i klimu, potom paličke parkove i vile, detaljno se bavi istaknutim ličnostima iz prošlosti Palića, a naročito nastankom i razvojem ustanova kupališta. Drugi deo je jedna vrlo interesantna i dragocena zbirka radova raznih autora koji su u različitim periodima pisali o banji i o Paliću. Na kraju knjige, u trećem delu, autor daje svoje zaključke. Tu su recenzije dr Boška Kovačevića i dr Žombora Saboa, spisak korišćene literature i kratka biografija samog autora Dragutina Miljkovića.

U prvom delu autor daje uvid u tadašnje vodotokove grada Subotice, razvoj jezera Palić, borbu za održavanje nivoa vode. Detaljno opisuje i to kako se istraživalo i dolazilo do podataka o lekovitosti jezerske vode ističući zasluge tadašnjih lekara i time im odajući priznanje za njihov rad i trud.

U daljem tekstu autor ističe odlučujuću ulogu klime na Paliću za nastanak banje dajući pri tome detaljne podatke i parametre. Palička klima pružala je pogodne uslove za lečenje, rehabilitaciju i rekreaciju, a naročita vrednost te klime jeste da na Paliću najmanje 150 dana godišnje vlada bioklimatski komfor sa osećajem naročite prijatnosti.

Od vrtova i parkova na Paliću, prvi u redu nastao je Veliki park još sredinom 19. veka odlukom Magistrata grada Subotice. Tada je planski zasadeni jedanaest vrsta drveća i šiblja na neplodnom pesku, ne samo da bi se ulepšala obala jezera, već da bi se kupaci mogli skloniti od jarkog letnjeg sunca. Opisujući razvoj i proces ulepšavanja Velikog parka od sredine 19. veka do 60-ih godina 20. veka, autor ujedno opisuje i razvoj turizma na Paliću, dolazak železnice i tramvaja, izgradnju velelepni objekata kao što su Velika terasa, Vodotoranj, Ženski štrand, Letnja pozornica, te postavljanje raznih spomenika i skulptura.

Drugi park na obali jezera, Bezeredi park, formiran je 1904. godine. Zamišljen kao narodni park sa gostionica-

ma i štrandom, taj park se ubrzo pretvorio u sportski centar Palića. Kako autor ističe, na ovom mestu je osnovan Veslački klub Palić, a tu su svoja vežbališta imala brojna sportska udruženja gde su preko leta vežbala slavna imena subotičke gimnastike.

Zoološki vrt, osnovan 1949. godine na 20 hektara površine, svakako predstavlja jednu od najvažnijih znamenitosti Palića. Prateći u kratkim crtama nastanak Zoo-vrta, autor ističe i značaj vrta kao vredne botaničke bašte sa znalački uređenim parkovskim detaljima, gde se pored novozasadenog raznovrsnog rastinja, neguje i čuva autohtona vegetacija. Takođe, ne zaboravlja da spomene i ne-

uspele ideje vezane za osnivanje Zoološkog vrta. Po ondašnjim zamislima, u okviru Zoološkog vrta nalazila bi se dva posebna odeljenja, Lovački muzej i Bačka umetnička galerija.

Kako sam autor napominje, jedan od stubova banje Palić jesu njene građevine. Posebnu vrednost predstavljaju vile i letnjakovi sa kojima je čitav pejzaž pored jezera postao lepši, raznovrsniji i bogatiji. Kupujući parcele, imućni Subotičani dobijali su i nekoliko varijanti skica za gradnju vila koje su bile kombinacija „paorske kuće” i „švajcarske vile”. U konstrukciji i dekoraciji vila forsirano je drvo, naglašavani su tremovi, zabati i ograde sa mnogo rezbarenih detalja. U ovom poglavlju autor daje obilje podataka o vlasnicima palićkih vila. U okviru obrade palićkih građevina, posebno mesto u knjizi Dragutina Miljkovića zauzima „olimpijsko selo” Lajoša Vermeša, bogatog Subotičanina, zaljubljenika u sport i organizatora palićkih sportskih igara. Upravo za potrebe tih igara Lajoš Vermeš je tik uz obalu jezera izgradio sportske terene sa tribinama, biciklističku stazu, ali i hotele za sportiste (vile „Lujza” i „Bagolyvár”).

Pored ovih građevina, autor se kratko osvrće i na ostale značajnije objekte na Paliću poput klupske kuće palićkog teniskog kluba, željezničke stanice, tramvajske stanice i Letnje pozornice.

U poglavlju o istaknutim ličnostima palićke prošlosti nalaze se biografije sedam istaknutih pojedinaca čija su dela izdržala probu vremena, koji su ostavili jasne tragove svoga rada i koji su učinili da Palić bude lepši, čuveniji i bogatiji. Prvi istaknuti pojedinac je arhitekta Janoš Škulteti (Scultéty János) bez koga se ne može ni zamisliti prvih dvadeset godina graditeljstva na Paliću. Drugi istaknuti pojedinac je lekar dr Petar Stojković koji je kao banjski lekar pružao pomoć svakom bolesniku, nadgledao higijenu kupališnih objekata, podnosio detaljne izveštaje gradskim vlastima i čija je delatnost umnogome doprinela da lekovitost jezerske vode bude poznata i van granica Subotice. Na spisku najistaknutijih pojedinaca zaslužno se našao i Lajoš Vermeš (Vermes Lajos), jedinstveni vizionar koji je od malog Palića napravio sportski „Olimp”. Kao sjajan sportista i odličan organizator sportskih igara na Paliću, izgradio je olimpijsko selo, sportska borilišta i prvi je organizovao takmičenja u biciklizmu i jedriličarstvu na ledu, okupivši i do deset hiljada gledalaca. Ugledu Palića svakako je mnogo doprineo i Jožef Piroš (Piros József), umetnik savršenog umeća muziciranja, koji je sa svojim orkestrom krajem 19. veka godinama svirao „Muzičke šetnje”. Dr Jene Revfi (dr. Révfy Jenő) je kao lekar banje Palić zaslužan što je 17. novembra 1899. godine kupalište Palić i zvanično proglašeno lekovitim. Takođe, on je prvi u lečenju pacijenata koristio masažu i elektroterapiju. Mnogo je doprineo afirmaciji Palića uvođenjem i distribucijom prospekata, a i sam je držao mnoga predavanja. Kosta (Konstantin) Petrović, kao inženjer gradskog kupališta Palić, izradio je novi urbanistički plan Palića, uređivao je parkove i štrand, a bio je i organizator brojnih sport-

skih takmičenja. Kosta (Konstantin) Medaković, kao osnivač i dugogodišnji direktor Zoološkog vrta na Paliću, umnogome je doprineo uvećanju atraktivnosti Palića kao turističkog mesta i učinio da ljudi imaju razlog više da dođu na Palić.

U poglavlju sa naslovom „Palićke kupališne ustanove” autor uz obilje podataka opisuje nastanak i razvoj Banjskog instituta, kako je tekla izgradnja tople, hladne i blatne kupke, a sve to pod nadzorom Grada Subotice koji je upravu vršio preko palićkog kupališnog odbora. Naravno, pored jezera nicali su i brojne gostionice i hoteli koji su doprineli da Palić postane mesto za razonodu, zabave i igranke. Kako sam autor ističe, zlatno doba izgradnje Palića kao turističkog mesta bilo je između 1903. i 1912. godine kada su po projektima Marcela Komora i Dežea Jakaba izgrađeni Vodotoranj, Velika terasa, Muzički paviljon, Ženski štrand. Sam tekst prati događaje do 1963. godine kada je doneta odluka o zatvaranju banjskog lečilišta.

U drugom delu knjige nalaze se odabrani tekstovi raznih autora o Paliću i o banji. Prvi u nizu je rad gradskog građevinskog inspektora Jožefa Vistingera (Wüstinger József). Vistinger je svoj rad napisao po nalogu gradskih vlasti 1820. godine. Rad sadrži detaljan opis karakteristika Palićkog jezera, njegovu veličinu, dubine, uticaj jezera na okruženje, a sadrži i statistički prikaz ovog kraja. Potom sledi kratak tekst lekara Jožefa Tereka (Török József) objavljen 1859. godine u zborniku o lekovitim vodama i banjskim lečilištima u tadašnjoj Mađarskoj. Lekar dr Šalomon Viner (dr. Wiener Salamon) u ovom izboru tekstova o Paliću zastupljen je sa ukupno dva rada. Prvi je napisan 1869, a drugi 1882. godine. Od ostalih tekstova tu je jedna kraća monografija iz 1885. godine, separat o Paliću iz drugog toma čuvene knjige Ištvana Ivanjija (Iványi István) *Istorija slobodnog kraljevskog grada Subotice*, pravilnik banje Palić iz 1894. godine, tekst o jezeru i banji Palić iz časopisa *Magyarország és a Nagyvilág* iz 1897. godine. Vredan pažnje je i rad penzionisanog direktora gimnazije Ištvana Frankla (Frankl István) o kupalištu Palić, napisan povodom kongresa lekara i prirodnjaka Mađarske održanog u Subotici 1899. godine. Kako su gradske vlasti Subotice upravljale banjom i kupalištem može se saznati iz teksta pod naslovom „Gradsko upravljanje Palićem”, a potom slede tekstovi o Paliću autora Koste Petrovića iz 1928. godine, dr Janoša Baranja (dr. Bárány János) iz 1943. godine i jedan tekst o istraživačima vode Palićkog jezera od 1952. do 1971. godine iz knjige dr Đule Selešija (dr. Szöllösy Gyula).

Ovom zanimljivom knjigom Dragutina Miljkovića obeležen je jedan lep jubilej, 170 godina turističke tradicije na Paliću. Obim publikacije je 480 strana, a ova dvojezična knjiga pisana na srpskom i na mađarskom jeziku štampana je u tiražu od 300 primeraka.

Tibor Halas,
arhivist, Istorijski arhiv Subotica

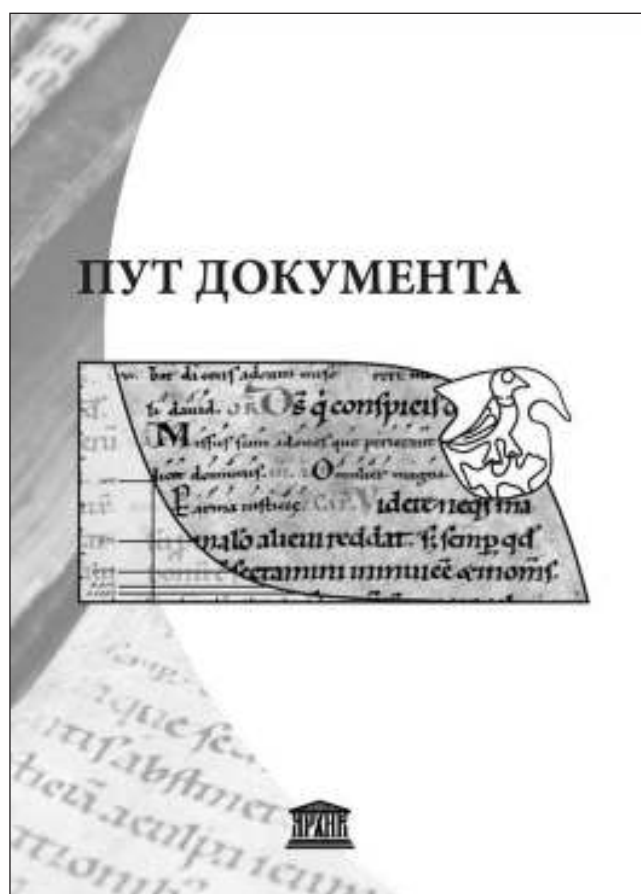
Put dokumenta / A dokumentum útja

Metode i rezultati istraživanja vremena nastanka najstarijih arhivskih dokumenata u Arhivu Vojvodine / Kutatási módszerek és eredmények a legrégebben keletkezett dokumentumok keletkezési idejéről a Vajdasági Levéltárban

Arhiv Vojvodine, Novi Sad, 2016.

Általános vélemény az, hogy a levéltáros munkája unalmas, egyoldalú, mert mi lehet abban érdekes, ha valaki régi papírokat olvas, rendez, dolgoz fel éveken keresztül. Azonban a levéltárosi hivatásnak is megvannak a maga szépségei, például azok a pillanatok, amikor valami értékes, soha nem látott irat kerül a levéltáros kezébe, például egy nagyon régi kézirat. Ez történt Zoran Stevanović-tal, a Vajdasági Levéltár levéltárosával, aki olyan régi dokumentumokra lett levéltárának polcain, amelyek újra írják a Vajdasági Levéltár eddigi történetét. A *Put dokumenta* című könyv erről a felfedezésről ad részletes leírást. A *Vajdasági Levéltárban fellelhető legrégebbi dokumentumok kivizsgálásának módszerei és eredményei*. A könyv a Vajdasági Levéltár fennállásának 90. évfordulója alkalmából jelent meg és méltóképpen ünnepli meg ezt a nem mindennapi jubileumot. A könyv szerb nyelven, cirill betűs írásmóddal készült. Már a külalakja is egy díszes kiadásra utal. A kemény fedél titokzatos illusztrációja, melyen a középkori kézírás keveredik egy olyan modern grafikonnal, melyet egy madár őriz pajzsával, sejteti, hogy egy különleges könyvet tartunk a kezünkben. Belülről pedig a minőséges papír, a sok színes kép még jobban felcsigázzák az olvasó érdeklődését, ösztönözve arra, hogy tekintsen bele a könyvbe, olvassa azt el.

A tartalmat böngészve látható, hogy a könyv négy részre tagolódik. A bevezetőben a Vajdasági Levéltár történetével és legrégebbi dokumentumaival ismerkedhet meg az olvasó, majd ezt követik azok a szakmunkák, amelyek a levéltári iratok korának meghatározásáról szólnak. Ezek a dolgozatok készítik fel az olvasót arra, amiről a könyv hátralévő részében részletesen szó esik. Megismerkedhetünk a nukleáris fizika legmodernebb módszereivel, melyek segítségével megállapítható az irat keletkezésének ideje. Nem véletlen, hogy az írásra használt anyagok közül a pergamenről készült egy tanulmány, majd a papír készítésének történetével és a vízjelek világával ismerkedhet meg az olvasó, melyeknek a papír korának meghatározásában van jelentős szerepe. E szaktanulmányok után a könyv központi részében az iratok felfedezésének izgalmas útjáról számol be a levéltár két szakmunkatársa, név szerint Zoran Stevanović és Vesna Bašić. Regénybe illő az a történet, ahogyan Zoran Stevanović a levéltár raktárában megpillantott egy jelöletlen dobozt, melyben régeinek tűnő, kézzel írt könyvek voltak. A kíván-

csiságtól fűtve kinyitotta és megvizsgálta a doboz tartalmát, majd már első látásra megállapította, hogy olyan iratokra, könyvekre lett, amelyek régiebbek a Vajdasági Levéltárban eddig nyilvántartott legrégebbi dokumentumnál. A levéltár mindaddig a Bécsben, 1565-ben Joanus Musthafa számára kiadott császári birtoklevelet tekintette a legrégebbi dokumentumának. A raktárban megtalált könyvekben az első keltezés 1559-ből származik. E felfedezés után gyorsan követték egymást az események. Megállapították, hogy a kézzel írt kódexek 1559-es, 1580-as (két darab), 1599-es és 1640-es évekből származnak. A legrégebbi könyv kemény fedelű, bőrkötésű és kapoccsal ellátott, a többi pergamen borítású. A dobozban még két külön pergamen lap is volt. Már ekkor feltűnt a levéltár

munkásainak, hogy a kódexek és a pergamen fedőlapok keletkezési ideje eltérő, de ekkor ezzel behatóbban még nem foglalkozott senki. A nyelvezet megállapítása sem ütközött akadályba, a könyveket németül, a pergamen lapokat pedig latinul írták. Ezen a ponton az eseményeket már nem lehetett megállítani. Fontos momentum volt az, amikor egy ismert bibliológus felhívta rá a figyelmet, hogy igen, a könyvek régiségnek számítanak, értékesek, de a

pergamen lapok még régebbiek és még értékesebbek lehetnek. A további kutatásoknak, felfedezéseknek naplóban rögzített követése megmutatja azt a hosszadalmas és kitaró munkát, amelyet a Vajdasági Levéltár magára vállalt, hogy e dokumentumok pontos korát, eredetét meg tudja állapítani.

A meglelt kódexek és pergamenek titkát egész sor hazai és külföldi szakember bevonásával, többek között

archeográfus, paleografus, levéltáros, filigranogógus oldották meg. Az egyházi szövegek keletkezési ideje a 12. és a 15. század közötti időszakra tehető. Ezeket az adatokat erősítette meg a legkorszerűbb vizsgálati módszer: a radiokarbon (C^{14}), vagyis szénizotópos kormeghatározás is. Ezek szerint a pergamenre írt karoling minuszkuláris írással írt breviárium a legrégebbi dokumentum a Vajdasági Levéltárban, és egyben az egyik legrégebbi a szerbiai levéltárakban is. A maga nemében egyedi dokumentumnak számít a kulturális örökség védelme alatt álló szerbiai dokumentumok között is. Keletkezésének kora a 12-13. századra vezethető vissza. A további négy pergamen is a katolikus egyházzal kapcsolódik, latin nyelvű egyházi szövegek, misekönyv részletek és bibliai szövegek magyarázatokkal, melyeket különböző személyek jegyeztek le a 14. és 15. században. Van egy részlet egy jogi szövegből, a *Justinianus császár institúciói* című nagyobb terjedelmű római jogi könyvből, melynek keletkezése a 14. századra tehető. Ezeket a pergameneket gótikus írással írták. Itt felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogyan lettek ezek a kézzel írt pergamen lapok egy pár századdal később írt könyvek fedőlapjai. Az idő kereke hogyan fordulhatott olyan nagyot, hogy a szent könyvek egy ezüstműny nyilvántartási könyveinek a fedőlapjaivá váljanak? Egyedi esetről van-e szó vagy az új idők új mércéiről? Ezeknek a tisztázása megérne egy külön kutatást.

A kódexek már beszédesebbek voltak. Mindegyikben

az ezüst pénzérmék csörgését halljuk, ugyanis mindegyik valamiképpen kötődik az ezüstműnyakhoz. Az első könyv a történelmi Bohémia területén levő Érchegység ezüstműnyjának hivatalos nyilvántartása, majd következnek a tiroli Hall helység ezüstműnyjainak különböző könyvelései. A könyvekben nemcsak a dátumok utalnak a keletkezés korára, hanem a féltucatnyi vízjel is kimutatja a papír keletkezésének idejét. A vízjelek külön világát egy újjáélt filigranogógus, Mór György tárja fel az olvasók előtt.

A könyv végi melléklet betekintést ad abba a gazdagságba, melyet a *Put dokumenata c.* könyv tárt az olvasók elé. A jó minőségű felvételek hűen tükrözik a mindaddig titkokat rejtő múltat.

A dokumentumokkal kapcsolatban vannak még megoldatlan kérdések, pl. a pergameneket el kellene-e választani a könyvektől és úgy tárolni, vagy meghagyni azokat meglelt formájukban. Az sem tisztázott, milyen kalandos úton jutottak el ezek a könyvek erre a vidékre. Lényeg az, hogy az érdeklődés középpontjába kerültek, és az évszázados titok megoldódott, a dokumentumokat az őket megillető védelem alá helyezték.

A könyv nem könnyű olvasmány, sok odafigyelést igényel és azoknak a figyelmébe ajánlom, akik szeretik a kihívásokat, az új megismerését, a régmúlt titkainak feltárását.

Mezei Zsuzsanna,
levéltáros, Vajdasági Levéltár